

Лідія Ковалець

Чернівецький дитячий
журнал 1930-х років
«Українська ластівка»
як соціокультурне
і літературне явище

Лідія Ковалець

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ДИТЯЧИЙ
ЖУРНАЛ 1930-Х РОКІВ
«УКРАЇНСЬКА ЛАСТІВКА»
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ
І ЛІТЕРАТУРНЕ ЯВИЩЕ**

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2026

УДК 050.488(477.85)"193"

K56

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 4 від 30 березня 2026 року)*

Рецензенти:

- **Тетяна Качак**, доктор філологічних наук, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника;
- **Мар'яна Лановик**, доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;
- **Людмила Марчук**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Кам'янець-Подільського національного педагогічного університету імені Івана Огієнка

K56 Ковалець Лідія. Чернівецький дитячий журнал 1930-х років «Українська ластівка» як соціокультурне і літературне явище. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2026. 160 с.

ISBN 978-617-8703-68-4

Раритетний нині чернівецький дитячий часопис, що виходив у 1933–1940 роках за окупації краю королівською Румунією, вперше став об'єктом філологічного дискурсу. Крім загальної історії заснування та функціонування журналу, проаналізовано його широкий контент — фольклорний, літературний, публіцистичний та науково-популярний. Переважна частина цих текстів абсолютно невідома сучасному читачеві. А вони варті цього!

Власне, у розвідці осмислюється досвід, як друковане слово, творчі зусилля авторів, видавців, читачької аудиторії посприяли тому, що «Українська ластівка» по суті стала яскравим виявом культурницького спротиву окупаційному режимові, а для школярів доброю художньою лектурою, своєрідним підручником, заодно й потужним засобом виховання української ідентичності. Фактично це досвід того, як навіть у буремні часи з гідністю дбати про майбутнє.

УДК 050.488(477.85)"193"

ISBN 978-617-8703-68-4

© Лідія Ковалець, 2026

ЗМІСТ

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ	4
«УКРАЇНЬСЬКА ЛАСТІВКА» 1933–1940 РОКІВ ЯК ЗРЕАЛІ- ЗОВАНИЙ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ПРОЄКТ	7
ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISY	23
БАГАТОМАНІТТЯ ПОЕЗІЇ	46
ХУДОЖНЯ ПРОЗА ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ	66
МОВОЮ ДРАМАТИЧНОГО МИСТЕЦТВА	93
ПУБЛІЦИСТИЧНА І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА СКЛАДОВА «ЛАСТІВКИ»	105
ДОСВІД, ЩО ЗОБОВ'ЯЗУЄ (<i>післямова</i>)	129
ЧЕРЕЗ ПОСЕРЕДНИЦТВО ФОТОГРАФІЇ (<i>додаток</i>)	133

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Дитяча книжка, дитячий журналик завжди посідали особливе місце в житті українців. Але надважливою була роль таких видань у часи переломові, часи соціальних, політичних та культурних трансформацій, коли суспільство потребувало збереження своїх духовних основ і передачі культурного спадку новим поколінням. Історія журналу «Українська ластівка», що виходив у Чернівцях із 1933-го до червня 1940 року, тобто до окупації Буковини радянськими військами, припадає саме на таку пору. Ще в 1918 році після Першої світової війни регіон, що досі був частиною Австро-Угорської імперії, потрапив у залежність до королівської Румунії. Нова влада одразу ж почала проводити жорстку політику румунізації краю, спрямовану на асиміляцію українського населення. Закривалися українські школи, обмежувалася діяльність українських культурних товариств, українська мова витіснялася з офіційного вжитку.

Однак зусилля свідомої української інтелігенції Буковини щодо відстоювання національних інтересів виявились доволі цілеспрямованими: як зауважив історик, публіцист, педагог і видавець, політичний і громадський діяч (родом із Заставнівщини, Горішніх Шерівців) Денис Квітковський, на зламі 1920–1930-х років *«найбільше ваги з самого початку було присвячено рідній пресі як чинникові, який найкраще єднає всю розкинену громаду в одну духову родину, керує нею згідно з загальним інтересом»*¹. Активізувалася й діяльність

¹ Буковина — її минуле і сучасне / ред. Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Париж; Філядельфія; Детройт, 1956. С. 640.

учительства, літературно обдарованих особистостей задля створення такого осередку, що міг би відіграти роль ще й своєрідного культурного резервату, де зберігалася б і розвивалася рідна мова, культурні традиції, формувалася національна ідентичність юного покоління. Власне, «Українська ластівка», яку почало випускати в 1933-му товариство «Українська школа» в Чернівцях, виявилась одним із небагатьох видань, котрі в міжвоєнний період своїми публікаціями якраз і працювали на становлення такої ідентичності малих буковинців. Більше того: вчитель і краєзнавець Микола Гнеп у статті «Слово спогаду про “Ластівку” 30-их років» поділився особистими враженнями від читання в дитинстві цього часопису й так відзначив його роль у долі своїх ровесників: *«справді був цей журнал для українських дітей усім: граматиною, читанкою, історією і літературою»*².

Нині «Українська ластівка» належить до видань раритетних: її єдиний найповніший комплект зберігається у Відділі рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, окремі бібліотечні установи та приватні колекціонери мають хіба поодинокі числа журналу. Водночас досвід «Ластівки» неосмислений, майже столітня дистанція, що відділяє нас од 1930-х, глобалізаційні виклики сьогодення, а головне, досвід того, як виживати в буремні часи, при цьому гідно виховувати дітей, плекаючи їхню національну ідентичність, роблять нині феномен журналу актуальним і в науковому, і в практичному сенсі. Наявні розвідки з історії культурно-освітнього життя Буковини міжвоєнного часу, зокрема й ті, що стосуються історико-культурного контексту функціонування української преси на Буковині в цей період (праці Сергія Добржанського, Ігоря Піддубного, Мирослава Романюка³), по-своєму важливі, проте їх мусять підсилю-

² Гнеп М. Слово спогаду про «Ластівку» 30-их років. *Ластівка*. 1994. Ч. 4. С. 28.

³ Добржанський С. Товариство «Руська бесіда» на Буковині: організація, ідейні засади, культурно-просвітня діяльність (1869–1940). Чернівці: Рута, 2008. 230 с.; Піддубний І. *Суспільно-політичне та культурне*

вати й конкретизувати особні студії з цієї проблематики. Свіжа хвиля інтересу до «Ластівки» 1930-х років з'явилась у 1990-х, коли Чернівецьке обласне об'єднання Всеукраїнського Товариства «Просвіта» відновило її видання. Однак тематично пов'язані з «Ластівкою» статті авторства Миколи Гнепа, Лідії Ковалець, Олекси Романця⁴ мали популярний виклад, призначались для учнівської аудиторії і закономірно не охопили всього спектру важливих питань.

Отож на черзі ґрунтовне наукове висвітлення історії та функціонування чернівецького дитячого журналу 1930-х років, окреслення його феномена й ролі в житті тодішнього суспільства, що може стати зрозумілішим завдяки вникненню в публіковані там тексти й аналізу контенту журналу на рівні його жанрової специфіки, змісту — і на рівні пізнання художньо-естетичної вартості вміщеного матеріалу. Більшість наших ідей та спостережень, що пов'язувалися з «Ластівкою», апробовані на різних рівнях. Однак у цій «збірній» роботі й чимало переосмисленого, доповненого, зміненого, що потверджує відкритість теми та її перспективність. Загалом цілісна концепція нашого задуму ось перед Вами, шановний читачу.

життя українців Буковини міжвоєнного періоду (1918–1940) / автореф. дис. канд. іст. наук. Чернівці, 1996. 18 с.; Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.). Львів, 2000. 588 с.

⁴ Гнеп М. Слово спогаду про «Ластівку» 30-х років. *Ластівка*. 1994. Ч. 4. С. 28–30; Ковалець Л. Сімдесят і десять, або «Ластівчині» ювілеї. *Українська ластівка*. 2003. Ч. 1–4. С. 2–4; Романець О. Журнал замість підручника. *Ластівка*. 1997. Ч. 1–4. С. 12–14.

«УКРАЇНСЬКА ЛАСТІВКА» 1933–1940 РОКІВ ЯК ЗРЕАЛІЗОВАНИЙ НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ПРОЄКТ

Передумови виникнення та функціонування часопису, його редакційна політика. Історико-патріотична спрямованість видання, систематичне ознайомлення юних читачів з українськими історичними постатями, народними традиціями, здобутками загальноукраїнського письменства й адаптованими перекладами з чужих мов тощо. Унікальність підходу редакційної колегії, яка через залучення дітей до співпраці, створення родинної атмосфери та збалансоване поєднання розважального й виховного компонентів спромоглася зреалізувати вагомий національно-патріотичний проєкт.

Із передісторії видання

Історія виникнення та функціонування в Україні дитячих часописів розпочинається зі спеціального, розрахованого на юних читачів, літературного додатка до львівського журналу «Учитель» (1869–1874). А вже в 1887 році київські студенти впорядкували й зусиллями Івана Франка видали

призначений для дітей альманах «Веселка» з уміщеними тут деякими фольклорними матеріалами, зокрема колисковими піснями, казками, поезією Тараса Шевченка, Левка Боровиковського, Леоніда Глібова, прозою Марка Вовчка, Івана Нечуя-Левицького, статтями про громадське життя, світ природи тощо. З 1890 року там же, у Львові, починає виходити (аж до початку Першої світової війни) журнал для дітей «Дзвінок», що став по суті загальноукраїнським виданням, оскільки надавав трибуну для виступів і письменникам із Наддніпрянщини, загалом сприяв помітній активізації справи творення української дитячої літератури.

Що ж до Буковини, то тут із 1885 року додатком до газети «Буковина» почав виходити щомісячник «Бібліотека для молодіжи, міщан і селян». Видання це редагував педагог, публіцист, громадсько-політичний діяч Омелян Попович, у ньому активно друкувався і Юрій Федькович. Журнал відіграв помітну роль у вихованні малих українців на цій території і так само проіснував до 1914 року. Серед висловлених у радянський час оцінок «Бібліотеки для молодіжи...» були й доволі критичні; одна з дослідниць, скажімо, дорікнула виданню в тому, що воно не завжди дотримувалось демократичної спрямованості: мовляв, у якомусь із номерів «було вміщено портрет цісаревича Рудольфа із закликом: *“тримайте його в пошановку, як образ святий”*»⁵. Але ж це був час австро-угорського правління, тож видавці змушені були знаходити можливості для своєї праці, виявляючи й певну прихильність до лояльної влади. І вже зовсім надуманим виглядав інший аргумент: «У журналі за 1885 р. писалося: *“Бог єсть творець світа, творець неба і землі”, “Хто на бога уповає, того бог не оставляє”*»⁶. Власне, йдеться про часопис, який так само очікує на своє глибше, неупереджене наукове вивчення в контексті епохи.

⁵ Кравецька О. Журнал «Дзвінок» серед сучасних йому періодичних видань для дітей. *Радянське літературознавство*. 1972. Ч. 10. С. 28.

⁶ Там само.

Щодо історії створення і функціонування дитячого журналу «Українська ластівка» 1933–1940 років, то вона закономірно була тісно пов'язаною з культурно-історичними процесами, що відбувалися на Буковині в міжвоєнний період. Уже початок ХХ ст. відзначився активізацією українського національного руху на всіх етнічних українських землях. Незважаючи на різні політичні режими, під владою яких опинилися українці після Першої світової війни, прагнення до збереження національної ідентичності, мови, культури було спільним для представників української інтелігенції від Харкова до Чернівців. Особливого значення в цьому контексті набувала робота з молодим поколінням, яке в умовах асиміляційної політики чужих держав могло втратити зв'язок із національною культурою. Тож дитяча періодика значною мірою завдяки своїй систематичності виявляється одним із найважливіших засобів національного виховання, збереження мови та культурної ідентичності. Саме тому створення українських дитячих видань у різних регіонах розділеної України було не просто видавничим проектом, а й важливою громадсько-політичною справою.

На Буковині ще в 1894–1896 роках товариство «Руська школа» видавало дитяче періодичне видання під назвою «Ластівка», яке редагував Омелян Попович. Воно мало важливе значення для розвитку української культури в регіоні та сформувало модель дитячого часопису, який поєднував розважальну функцію з виховною та освітньою. Однак кількість передплатників була невеликою. Друга «Ластівка», і вже під назвою «Українська ластівка», з'явилася в період румунської окупації Буковини – у 1930–1931 роках. Вона виходила як «читаночка для наших дітей» на знак ушанування пам'яті Омеляна Поповича. На жаль, вдалося підготувати лише три числа цього часопису, складні суспільно-політичні умови й фінансові труднощі не дозволили тоді продовжити його.

Організаційні зусилля редколегії часопису та його програмні цілі

Ситуація дещо змінилась у 1931 році, коли на Буковині почав діяти закон, згідно з яким дозволялося вести викладання українською мовою в школах, де серед учнів було більше половини українців. Цей короткий період лібералізації національної політики Румунії (до 1934 року) дав можливість місцевій українській інтелігенції активізувати культурно-освітню діяльність. Саме в цей час, 15 листопада 1932 року, студент юридичного факультету Василь Якубович у своєму рефераті, виголошеному на виділовому засіданні товариства «Українська школа», запропонував розпочати видання українського дитячого журналу⁷. Пропозицію підтримали й на наступному засіданні товариства 29 листопада. Проф. М. Гарас тоді зізнався, що *«його як старого педагога дуже втішила така путня праця молодого студента-правника, особливо його добре ознайомлення з виховними засадами, що він виявив в елабораті [тобто письмовому повідомленні] про “значіння виховання дітей пресою”»*⁸. В. Якубович справді добре розумів потреби нового покоління українців Буковини, побачивши в майбутньому дитячому журналі потужний інструмент національного виховання. Сам ініціатор нове видання уявляв таким: сюди входили б *«казочки, оповідання, віршики, загадки, знімки з курсів та поодиноких дітей-приятелів журналіка, переписка з дітьми, поміщення їх цікавіших листочків до журналіка і т. д.»*⁹. Власне, підготовлена М. Гарасом «Ілюстрована історія товариства «Українська школа...» добре розкриває глибоко продумані концептуальні засади нового видання:

⁷ Гарас М. *Ілюстрована історія товариства «Українська школа» в Чернауці (1887–1937): Пропамятна книжечка, видана з нагоди 5-их роковин існування цього товариства*. Чернауці, 1937. С. 144.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

«1. Родинні обов'язки й повинности дитини (до мами, татка, старших і менших братчиків і сестричок, до бабки, дідики, тітки, вуйка і т. д.).

2. Товариські обов'язки дитини до своїх ровесників і чужих людей (чемність).

3. Відношення дитини до їх природнього оточення (звірята, пташки, квіти, дерева...).

4. Патріотичне виховання (історія, географія, література, мова...).

5. Моральне виховання (самоопанування, заохота до праці, чистість характеру тощо).

6. Релігійне виховання (побожність, молитва за батьків, за великих людей українського народу...).

7. Ощадність, точність, витривалість.

8. Жертовлюбивість на народні цілі і багато іншого»¹⁰.

Активні організаційні зусилля ініціаторів «Ластівки» на початковій стадії засвідчені, зокрема, в збережених матеріалах фонду 1183 («Українське товариство “Українська школа”») Державного архіву Чернівецької області. В одній зі справ міститься датована вже листопадом–груднем 1932 року чимала добірка засвідчених В. Якубовичем та печаткою товариства підписних листів на журнал, притому як із чернівецького терену, так із навколишніх населених пунктів (Мамаївців, Станівців, Неполоківців, Ставчан, Вашківців, Кліводина, Витилівки, Заставни, Юрківців) із вказівкою на прізвище, ім'я передплатника, зазначенням імені дитини, її адреси; є помітка про сплату грошей і спеціальну пожертву на фонд «Ластівки»¹¹. Уже в першому числі новоствореного видання редакція оприлюднила ці ж заклики: *«Кожний, хто любить свою дитину, передплачує для неї “Українську Ластівочку”»*;

¹⁰ Там само. С. 145.

¹¹ *Статут видавничої секції товариства. Підписні листи на журнал товариства «Українська школа».* ДАЧО. Ф. 1183 (Українське товариство «Українська школа в Чернівцях»). Оп. 1. Од. зб. 9. С. 3–11.

*«При всякій нагоді збирайте датки на пресовий фонд "Української Ластівочки"»*¹². До слова, серед передплатників значився сам Василь Якубович, а також відома письменниця, громадсько-культурна діячка, засновниця журналу «Самостійна думка» Сидонія Никорович. Вартість передплати зі свого боку відображала економічні реалії того часу та географію поширення видання. Річна передплата «Ластівки» на Буковині коштувала 75–60 левів, у Європі — 80 левів, в Америці — 100. Вартість одного примірника видання складала 5 левів.

Отож, перше число «Української ластівки» за 1933 рік вишло наприкінці 1932 року (перед Різдвом). Очолив видання Василь Якубович, який опікувався ним до свого вступу на військову службу в 1934 році. Відтак на короткий час редакторські обов'язки перебрав Омелян Драчинський, згодом журнал редагувала колегія у складі діячів товариства Теофіла Бриндзана, Миколи Гараса і Каєтана Горвацького. Відповідальним редактором був тогочасний голова «Української школи» Антін Кирилів. Зміна редакторського складу відображала не лише організаційні зміни в товаристві «Українська школа», а й загальну динаміку суспільно-політичного життя Буковини. Колегіальний принцип редагування, запроваджений у 1934 році, дозволяв об'єднати зусилля кількох досвідчених громадсько-культурних діячів для забезпечення високої якості видання та його відповідності різноманітним потребам українських дітей.

«Ластівка» була щомісячним 16-сторінковим журналом. У перші роки свого існування (1933–1937) видання виходило регулярно, щоразу даруючи буковинським дітям нові матеріали рідною мовою. Однак у 1938 році вийшов лише один номер часопису, а в 1939-му — два. Така нерегулярність могла бути пов'язана із загостренням політичної ситуації в Європі напередодні Другої світової війни та

¹² Українська ластівка. 1933. Ч. 1. С. 11–12.

посиленням пильності до подібних видань з боку Румунії. З січня 1940 року «Українська ластівка» знову почала виходити регулярно і навіть у дещо оновленому вигляді. Однак її існування тривало недовго — останнє (шосте) число побачило світ у червні 1940 року з приходом на Буковину радянських військ видання було припинене, як і більшість незалежних українських культурних ініціатив того часу.

І ще про фінансове забезпечення «Української ластівки», оскільки воно по-своєму відображає характер національної солідарності українців того періоду. Проблема з передплатою справді належала до серйозних: спочатку кількість охочих отримувати видання сягала пів тисячі, потім вона дещо знизилась навіть до 280-ти. Вочевидь бракувало популяризації журналу серед ширшої громадськості, постало навіть питання про призупинення його виходу. Проблема обговорювалася й на засіданні «Української школи», де було ухвалено таки продовжувати видання часопису *«хоч би й за значною допомогою т[овариства]»*¹³ Тож основне фінансування часопис надалі отримував від товариства «Українська школа», розгорнулась ширша промоція видання — так що кількість передплатників сягнула тисячі. Зрештою, потреба в українській дитячій лектурі чимраз більше усвідомлювалося суспільством. У фонді товариства «Українська школа» зберігся датований 14 січня 1936 року лист від місцевого спортивного товариства «Довбуш» із проханням *«подарувати більшу кількість дитячої літератури»*; тим же чином ухвалено резолюцію про виділення цьому товариству бібліотеки «Ластівки»¹⁴.

¹³ Гарас М. *Люстрована історія товариства «Українська школа» в Чернавці (1887–1937)*. С. 145.

¹⁴ *Прохання спортивного товариства «Довбуш» і читалень «Монастирська» і «Клокічка» про відпуск літератури і надання приміщення товариства для проведення культурно-освітніх заходів*. ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 3. С. 2, 2зв.

До справи підтримки журналу особисто долучались багато діячів української культури та освіти. Уже в першому числі за 1933 рік висловлювались подяки: редакторів часопису «Рідна школа» у Львові Івану Герасимовичу «за безкоштовну передачу кліше», професорові та художнику Евсебієві Ліпецькому «за створення заголовного образка», професорці та письменниці Катерині Чертенко-Костецькій, співредакторці часопису «Самостійна думка» Сидонії Никорович та іншим особам¹⁵.

Про те, що географія фінансової підтримки «Української ластівки» була досить широкою і включала не лише Буковину, а й Галичину, а також українські діаспорні організації, свідчить фактичний матеріал. Зокрема, пожертви надходили від Союзу українських студійних організацій в Румунії (СУСОР) та навіть «Української громади» у Гавані. Це свідчить про розуміння важливості дитячої періодики для збереження національної ідентичності українців у різних кутках світу.

Варто відзначити й те, що журнал привернув увагу видатних українських педагогів та громадських діячів. Зокрема, Софія Русова, в 1935 році проїжджаючи через Чернівці і зустрівшись тут із очільниками товариства «Українська школа», схвально відгукнувшись про «Українську ластівку» й пообіцяла її експонування на педагогічній виставці у Женеві, що свідчило про відповідність журналу прогресивним педагогічним ідеям того часу та європейським стандартам дитячої періодики¹⁶.

¹⁵ Див.: Українська ластівка. 1933. Ч. 1. С. 15.

¹⁶ Див.: Гарас М. *Ілюстрована історія товариства «Українська школа» в Чернауць (1887–1937)*. С. 147.

Специфіка видання

Найголовніше ж було те, що в умовах відсутності або нестачі українських підручників у школах Буковини «Українська ластівка» відігравала особливу роль. Фактично журнал часто виконував функцію підручника для буковинських дітей, поєднуючи розважальні матеріали з навчальними. Олекса Романець навіть назвав одну зі своїх статей про часопис так: «Журнал замість підручника»¹⁷, підкресливши таким чином його освітнє значення.

Тематичне наповнення «Української ластівки» відображало її багатофункціональність. Журнал публікував твори класиків (Тараса Шевченка, Юрія Федьковича, Ізидора Воробкевича, Степана Руданського, Леоніда Глібова, Бориса Грінченка, Лесі Українки, Івана Франка, Володимира Самійленка, Уляни Кравченко) і молодих письменників, котрі працювали на Буковині (Омеяна Масикевича, Дмитра Макогона, Осипа Дуди, Домки Ботушанської та багатьох інших), зразки українського фольклору, адаптовані для дитячого сприйняття зразки світової літератури, а також оригінальні матеріали, створені спеціально для журналу. Важливо підкреслити, що на сторінках «Української ластівки» публікувалися твори авторів з різних регіонів України. Це сприяло формуванню в буковинської дитвори розуміння єдності українського культурного простору, незважаючи на політичні кордони, що розділяли український народ. Часопис намагався прищепити дітям думку, що всі вони є членами великої української родини, що їхня мала батьківщина — Буковина — є частиною великої України.

Особливістю редакційної політики «Української ластівки» було створення атмосфери родинної близькості між авторами та юними читачами. Для цього редакційні матері-

¹⁷ Див.: Ластівка. 1997. Ч. 4. С. 12–13.

али часто виходили за підписами, що нагадували сімейні звертання: «Тітка Надя», «Ваш Стрийко», «Дід Хома», «Дід Свирид», «Дід Олесь», «Дід Микола», «Вуйко Омелько». За деякими з цих псевдонімів стояли відомі українські письменники та громадські діячі. Наприклад, під псевдонімом «Дід Свирид» друкувався Спиридон Черкасенко, «Дід Микола» — це Микола Гарас, а «Вуйко Омелько» — Омелян Масикевич. Хоч, припускаємо, деяким авторам доводилося підписуватись криптонімами і псевдонімами ще й через небезпеку цензурних переслідувань та політичні ризики.

Важливим аспектом функціонування «Української ластівки» було залучення до співпраці багатьох освітян, зокрема вчителів-пенсіонерів. Як зазначала газета «Час» у 1938 р. у звіті про ювілейне святкування 50-літнього ювілею існування товариства «Українська школа» у Чернівцях, *«заходом редакторської колегії, а особливо пана шкільного інспектора Каєтана Горвацького вступили до адміністрації цього журналіка кілька п. п. учителів-пенсіонерів, а саме: Юрій Гордійчук, Яків Зась, Віктор Реннер, Миколай Запаринюк, Теодор Гаврилюк і Онисим Аврам»*¹⁸. Залучення освітян до роботи над журналом забезпечувало його професійний педагогічний рівень та відповідність віковим особливостям дитячої аудиторії. Учителі, які мали практичний досвід роботи з дітьми, добре розуміли їхні інтереси, потреби, психологічні особливості і могли добирати відповідні матеріали для публікації.

Примітно, що «Українська ластівка» не обмежувалася поданням готових матеріалів, натомість активно залучала дітей до співтворчості. Малі читачі часто виступали дописувачами до журналу, авторами загадок, байок, казок. Такий підхід не лише розвивав творчі здібності дітей, а й формував у них активну життєву позицію, почуття відповідальності за

¹⁸ Бриндзан Т. Відчит про «Українську школу». До українського громадянства. Час. 1938. 4 січ. С. 3.

культурний розвиток своєї спільноти. Крім того, дітям пропонувалось збирати фольклорні матеріали (загадки, байки, казки, приповідки) й надсилати їх до редакції, розповідати про свої проблеми, пригоди, а також і собі намагатись матеріально підтримувати видання, не випрошуючи грошей у батьків, а використовувати урочистості з участю дорослих і там збирати благодійні внески на свій часопис. *«Такою вашою участю в праці коло журналіка він стає вам рідним і дорогим, а що найважливіше, він стає вашим спільним скарбом... Ви тоді не скажете моя, але наша "Ластівка". Таким способом ви привикаєте цінити спільне добро і згодом порозумієте і відчуєте, що то є рідний край, рідний нарід, та навчитеся рідний нарід і край любити та для нього все жертвувати»*¹⁹. Про те, що ці заклики відгукувалися в душах юних читачів реальними справами, свідчить, приміром, датований 18 травня 1936 року лист до редакції від Михася Огородника із с. Ростоки-Бурчилів: *«Дорога Ластівко! Чого Ти до мене так зрідка прилітаєш! Я хотів би, щоб Ти щонеділі до мене прилітала. Тоді я не натішивбися й не начитавбися Твоїх оповіданнячок! Люба Ластівко, будь така добра й зажди мені трохи за гроші, а я Тобі в липні пішлю передплату за 1936 рік»*²⁰.

Отож, структура, змістове наповнення «Української ластівки» були добре продуманими і відповідали її виховним та освітнім цілям. Ба більше: з погляду М. Романюка, *«Українська ластівка» спричинилася до створення невеличкої ілюстрованої енциклопедії українознавства для дітей, яку юні передплатники могли б собі впорядкувати вдома на основі часопису. Адже протягом усіх років видання часопису перша сторінка була присвячена видатним постатям української історії, письменникам, культурним діячам»*²¹. Так малі буковинці довідались про київських правителів — княгиню

¹⁹ Українська ластівка. 1933. Ч. 2. С. 4.

²⁰ Українська ластівка. 1936. Ч. 7. С. 11.

²¹ Романюк М. *Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.)*. С. 391.

Ольгу та князя Ярослава Мудрого, короля Русі Данила Романовича, гетьманів Петра Конашевича-Сагайдачного, Дорошенка, Богдана Хмельницького, полковника Івана Богуну і сотника Івана Гонту, про письменників, громадських і культурних діячів Івана Котляревського, Григорія Квітку, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліш, Михайла Грушевського, Миколу Лисенка, Івана Франка, Лесю Українку, Софію Русову, Омеляна Поповича, Степана Смаль-Стоцького та інших українських достойників.

У журналі існували постійні рубрики, які забезпечували різнобічний розвиток юних читачів. «Дещо з нашої бувальщини» — це історична рубрика, під якою друкувались матеріали відповідної тематики, скажімо, розповіді про те, як народжувались літописи, хто такі кобзарі й чумаки, яким був устрій на Запорозькій Січі тощо. «Поучний [тобто повчальний] куточок» уміщував матеріали морально-етичного змісту; рубрика «Мудрість» передбачала знайомство з прислів'ями, приказками, афоризмами, якими часто служили патріотичного змісту уривки з творів українських письменників; рубрика «Смішне» мала на меті розважати дітей через гумористичні твори. Водночас із дітьми тут спілкувались цілком по-дорослому, як-от про голод на підрадянській Україні і про потребу допомоги страждущим. Так, улітку 1933 року в замітці «Страшне лихоліття на Україні» повідомлялось, що *«великі й малі гинуть з голоду, бо всякі дорібки забирають з України московські кати, большевики. /.../ Тому по всіх землях, де живуть українці, створюються комітети для рятунку нещасних, голодних братів на Україні. І в нас, в Чернівцях, створився такий комітет, який уже робить збірки, щоб рятувати від голодової смерті наших нещасних братів. Тому й Ви, любі діточки, робіть збірки та посилайте для таких же діточок, як Ви, а зробите тим велике діло...»*²².

Підбиваючи певні підсумки, «Ластівка» написала в одному з номерів за 1937 рік: *«Ми вчили Вас любити своїх*

²² Українська ластівка. 1933. Ч. 7–8. С. 30.

батьків, тата і матір, їх шанувати і слухати, любити те рідне українське слово, що Ви його чуєте в своїм домі від колиски, свою рідну пісню, свою рідну мову, свій нещасний український народ, свою рідну українську землю, на якій Ви зросли»²³. Велика літера у звертаннях (Ви, Вас) означала неабияку поштивість у ставленні до дітей, і це було дуже важливим.

Редакція часопису прагнула полегшити своїй аудиторії читання українською мовою, задля цього було навіть запроваджено спеціальну рубрику «Українська азбука», де пояснювалось співвідношення між українською та румунською графікою. На розвиток читацьких інтересів дитини спрямовувалась і ціла низка матеріалів під назвою «Як то я дістав охоту читати книжки й що за користь з того вийшла», друкованих у журналі за 1935–1937 роки. А червневий, як з'ясувалось, останній номер видання за 1940 рік завершувався таким символічним побажанням, своєрідною вказівкою на будучину: *«Вчіть своїх товаришів і товаришок українського письма, переповідайте їм казки та байки з “Української Ластівки”»²⁴.*

Роль «Української ластівки» в міжкультурному діалозі також заслуговує на увагу. Попри виразне національне спрямування, журнал не замикався у вузьких етнічних рамках, а знайомив своїх читачів із культурою інших народів, зокрема через публікацію адаптованих творів світової дитячої літератури. Так, переклади з німця Гете сусідили з такими ж версіями творів данця Андерсена, француза Лафонтена, німців братів Грімм, письменника з Герцоговини Светозара Чоровича, зразками польської, англійської, індійської, фінської літератур. Це сприяло формуванню у буковинських дітей відкритості до міжкультурного діалогу, поваги до інших культур, розуміння загальнолюдських цінностей, що об'єднують різні народи. Хіба що румунська література,

²³ Українська ластівка. 1937. Ч. 5. С. 80.

²⁴ Українська ластівка. 1940. Ч. 6. С. 16.

загалом матеріал із румунських теренів у журналі обходився мовчанкою, яка прирівнювалась, може, не так до його ігнорування, як до форми національного громадсько-культурного спротиву режимові окупації.

«Українська ластівка» не обмежувалась історико-літературною складовою, але й приділяла увагу візуальному оформленню. Художнє оздоблення журналу, ілюстрації до текстів, заставки та віньєтки створювали особливу атмосферу видання, робили його привабливим для дитячої аудиторії. До оформлення часопису долучалися професійні художники, зокрема Евсебій Ліпецький. Якісні ілюстрації не лише прикрашали журнал, а й виконували важливу освітню функцію, особливо для наймолодших читачів, які ще не вміли читати. Через візуальні образи діти знайомилися з українською символікою, народними орнаментами, традиційним вбранням, предметами побуту, що сприяло формуванню їхньої візуальної культури та національної ідентичності.

Важливо підкреслити й те, що «Українська ластівка» не була ізольованим явищем, а становила частину системи української преси на західноукраїнських землях. У різних регіонах, що перебували під владою Польщі, Румунії, Чехословаччини, виходили українські газети, журнали, альманахи, які разом творили єдиний інформаційно-культурний простір та підтримували національну єдність українців, роз'єднаних державними кордонами. Зокрема, «Українська ластівка» мала творчі зв'язки із львівським журналом «Світ дитини» й уміщувала окремі матеріали цього видання. Обмін досвідом, ідеями збагачували зміст чернівецького часопису та розширювало його можливості. Власне, у «Програмі навчання української мови в вакаційних курсах, які улаштовує тов. «Українська школа в Чернівцях»», відзначалось: *«Діти дуже цікавляться казками, байками та різними оповіданнями з природи, тому нехай учитель старається по зможі*

задовольнити їх в цім напрямі, подаючи їм як лектуру журна-
лики "Світ дитини", "Дзвінок", "Українську Ластівку" і їм по-
добні»²⁵.

Вплив «Української ластівки» на формування свідомості
буковинських дітей, як сказано, підтверджується спогадами
тих, хто читав журнал у дитинстві. Такі свідчення є цінним
джерелом для розуміння реального впливу видання на його
цільову аудиторію.

Незважаючи на порівняно короткий термін функціону-
вання – 1933–1940 роки, «Українська ластівка» залишила
помітний слід в історії української культури Буковини та в
розвитку української дитячої періодики загалом. Журнал
став важливим чинником збереження національної іденти-
чності буковинських українців у складний міжвоєнний пе-
ріод та подав приклад національно орієнтованого дитячого
видання, що поєднувало високий літературний рівень із пе-
дагогічною доцільністю.

Після припинення виходу «Української ластівки» в
1940 році традиції української дитячої преси на Буковині
були перервані. У радянський період дитячих часописів тут
не існувало, а в Києві радянська влада заперечила проти та-
ких видань, як «Українська ластівка», іншими, ідеологічно
зорієнтованими журналами на зразок «Більшовиченята»,
«Червоні квіти» і т. под. Справжнє відродження традицій
«Української ластівки» стало можливим лише після віднов-
лення незалежності України, коли в 1993 р. обласне відді-
лення Всеукраїнського товариства «Просвіта» започатку-
вало видання в Чернівцях четвертої за рахунком «Ласті-
вки». Вона також виявилась зорієнтованою на збереження
національної ідентичності, розвиток творчих здібностей ді-
тей, їхнє всебічне виховання. Звісно, змінилися суспільно-
політичні умови, технічні можливості видання, з'явилися

²⁵ Статут Українського культурно-просвітнього товариства «Україн-
ська школа» в Чернівцях, 1937. ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 5. С. 4.

нові теми й форми роботи з аудиторією. Але основна місія залишилася незмінною — виховання національно свідомого молодого покоління.

І висновки...

Таким чином, «Українська ластівка» 1933–1940 років посіла важливе місце в історії української культури Буковини та в розвитку української дитячої періодики загалом. Журнал став унікальним явищем, що поєднав функції періодичного видання, літературного альманаху, навчального посібника та виховного засобу. З іншого боку, він відіграв роль культурного оазису, де зберігалася й розвивалася українська мова, традиції, формувалася національна ідентичність молодого покоління. Дослідження історії «Української ластівки», її змісту, редакційної політики, зв'язків з іншими явищами культурного життя Буковини міжвоєнного періоду дозволяє краще зрозуміти механізми збереження національної ідентичності в умовах іноземного панування й предметніше оцінити внесок періодичних видань у цей процес. На черзі — скрупульозне дослідження жанрового, ідейно-тематичного змісту й художньої своєрідності матеріалів обговорюваного часопису, що зі свого боку сприяє ще кращому розумінню його сутності.

ФОЛЬКЛОРНО- ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ

Унікальна роль видання у трансляції фольклорно-етнографічної традиції. Презентація в журналі фактично всіх основних жанрів української народної словесності: від календарно-обрядової поезії, героїчного епосу до казкової та неказкової прози, пареміографії та дитячого ігрового фольклору. Залучення самих читачів та їхніх наставників до процесу збирання й публікації фольклорних матеріалів. Етнографічний компонент видання (описи народних звичаїв, обрядів, ремесел, традиційного побуту), його роль у формуванні в дітей цілісних уявлень про матеріальну і духовну культуру українців.

Вступні зауваги

Фольклорно-етнографічна спадщина українського народу становить невід'ємну складову його духовної культури і є важливим чинником формування національної ідентичності. Та особливої ваги набуває збереження та популяризація такої спадщини в періоди національного поневолення, коли під загрозою опиняються самі основи етнокультурного буття. Чернівецький щомісячний дитячий журнал «Українська ластівка» 1933–1940 років став направду

унікальною платформою для популяризування й розвитку українських фольклорно-етнографічних традицій серед юного покоління буковинців.

Дослідження фольклорно-етнографічних матеріалів, що побачили світ на сторінках «Української ластівки», вважаємо складовою загальнішою науковою проблеми, яка стосується ролі загальнокультурної спадщини у вихованні дітей надто в часи переломові, визначальні для долі нації. Тим паче, що значною мірою саме через фольклор — казки, народні пісні, легенди, прислів'я, загадки, описи обрядів та звичаїв — відбувалося формування у малих українців, котрі мешкали на Буковині у 1930-х роках, уявлень про свою національну самобутність, саме завдяки словесній культурі народу забезпечувалася спадкоємність традиції. Аналіз фольклорно-етнографічного контенту дитячого часопису дозволяє простежити, які саме елементи народної культури вважалися провідними для національного самозбереження й виховання, як відбувалася адаптація фольклорних текстів для дитячого сприйняття, якою мірою залучалися до збору та публікації фольклорних матеріалів самі юні читачі та їхні вчителі.

Фольклористика й етнографія Буковини має значні наукові напрацювання, найновіші з них авторства Георгія Кожолянка, Василя Костика, Антонія Мойсея, Іванни Стеф'юк. Однак спеціальних досліджень, присвячених аналізу фольклорно-етнографічних матеріалів на сторінках «Української ластівки», досі не проводилося. Нам важливо виявити їх, проаналізувати їхню жанрову специфіку, тематичне розмаїття, принципи добору таких зразків і способи їхньої адаптації для дитячого сприйняття, а також з'ясувати функції цих матеріалів у контексті національно-культурного виховання в умовах тодішньої окупації Буковини.

Актуальність нашого задуму визначається кількома суттєвими чинниками: необхідністю заповнення прогалин

у вивченні історії нашої фольклористичної науки, зокрема її функціонування в дитячій періодиці Буковини міжвоєнного періоду; важливістю розуміння ролі фольклорно-етнографічних матеріалів у процесах збереження національної ідентичності; потребою осмислення ще й педагогічного потенціалу фольклорних жанрів для національного виховання дітей; можливістю використання історичного досвіду «Української ластівки» щодо презентації фольклорно-етнографічних матеріалів у сучасних дитячих виданнях надто в контексті проблем зі збереженням культурної ідентичності в умовах глобалізації.

Фольклорний матеріал, представлений на сторінках «Ластівки», кількісно значний і навидовижу різноманітний за своїми характеристиками. Найбільш презентабельними виявились: календарно-обрядова творчість, пісенні зразки лірики, казкова проза, перекази, зразки дитячої пареміографії тощо. Зрозуміло, це була творчість, розрахована на сприйняття юних буковинців, така, що відповідала рівневі знань такої дитини, її життєвому досвідові та психологічному розвитку, хоч за своїм походженням вона обіймала тексти, які фактично перейшли в дитячий фольклор із загальнонародної творчості (як-от колядки, історичні та ліричні пісні), і ті, що виникли суто в дитячому середовищі.

Популяризуючи календарно-обрядову поезію

Уже 1-е число видання відкривалось колядкою «Нова радість стала...»: радість народження Спасителя гармоніювала з піднесенням, яке вочевидь звідували видавці часопису з огляду на його вихід у складних суспільно-політичних обставинах. Цей настрій надії на кардинальні зміни фігурує у двох нових заключних строфах колядки, дописаних, мабуть, кимось із видавців журналу й ритмічно співвіднесених із усім твором: *«Просим Тебе, Царю, / Небесний*

*Владарю, / Допоможи воздвигнутись / Закутому краю. // Дай нам, щоб могли ми / Всі часу діждати, / Коли зможем вже свободні / Тебе прославляти»*²⁶. Безумовно, це була смілива й навіть ризикована спроба оприявлення чіткої проукраїнської національно-патріотичної позиції видавців, до підтримки якої запрошувалась і читацька аудиторія.

Власне, грудневі та січневі числа журналу зазвичай відкривалися творами зимового календарно-обрядового циклу. У тому ж дебютному випуску за 1933 рік були вміщені коляди «Небо і земля нині торжествують...», «Ой сів сам Христос та й вечеряти...», свого часу записані з уст народу Ю. Федьковичем. Перша з них (Ю. Федькович указує, що це коляда церковна, тобто біблійна²⁷) пов'язана зі звеличенням новонародженого Ісуса й дещо перероблена письменником; іншу (під титулом «Загальна») Ю. Федькович уперше подав у збірці «Русські церковні и народні коляди и щедрівки» (Львів, 1873), відтоді вона передруковувалась навіть у шкільних читанках, що виходили в Галичині. І це невипадково, адже колядка містила потужний виховний, морально-етичний потенціал: ішлося про випускання грішних душ на Різдвяну вечерю, але й обмеження в цьому тих, котрі найбільше завинили: душі, що «зневажала вітця тай мати», «що не приймила бідного в хату, / що не приймила, не приоділа, / Нікому добра не приобріла», і третьої, «що йшла фальшивим свідкам свідчити»²⁸. Важливим було й пояснення у примітках незрозумілих слів та виразів: «Бог воплотився», тобто став чоловіком, «велія» («велія вам радість») — тобто велика і т. под. При публікації інших віршованих зразків фольклору теж здійснювались такі пояснення, тоді як прозові тексти підлягали прямій адаптації.

²⁶ Нова радість стала... *Українська ластівка*. 1933. Ч. 1. С. 1.

²⁷ Федькович О. Ю. *Поезії* / перше повн. і крит. виданє / з перводруків і автогр. зібрав, упоряд. і пояснення додав І. Франко. Львів : 3 друк. НТШ, 1902. Т. 1. С. 641.

²⁸ Ой сів сам Христос та й вечеряти... *Українська ластівка*. 1933. Ч. 12. С. 2.

Серед видрукованих у «Ластівці» зразків календарно-обрядової поезії зимового циклу були також: колядка «Бог предвічний», яку І. Франко вважав *«найкращою з усіх наших пісень церковних /.../. Високий дух релігійний тої пісні проявляється іменно в теплій любові до всіх людей»*²⁹, маловідома пісня «Гей, добрий вечер...» (із зазначенням: *«Цю давну колядку пригадав собі Дід Микола [псевдонім Миколи Гараса]»*³⁰, апокрифічна колядка «Видить Бог, видить Творець...», основним лейтмотивом якої є народження Божого Сина й інші елементи вертепної драми, що відбувалася з участю трьох царів та Ірода й Люципера. Схожі мотиви, але в розгорнутішому варіанті, наспражують іншу колядку з виразною фольклорною поетикою — «Нова радість, в цілому світі...» про переслідування жовнярами народженого Христа, втечу Йосипа з Богородицею, зустріч їх із сіячем: *«Втікали ж вони, втікали ж вони, / Буйний вітер віяв; / Аж там господар при доріженці / Пшениченьку сіяв»*³¹.

Видавці часопису вслід за М. Грушевським, Ф. Колессою вочевидь не розмежовували поняття «колядка» та «щедрівка», позаяк «Коляду на Маланку», «Коляду на Йордан» ідентифікували саме як коляди. До речі, перший твір був передруком із підготовленого Ю. Федьковичем циклу «Наша Маланка Дністровая», інший репрезентував галерею так званих водохресних пісень як частини водохресних дійств: *«Цей обряд нагадує ритуальне посівання і несе те ж символічне змістове навантаження: родючість і процвітання»*³².

Показово, що у всьому контенті «Ластівки» жодного разу не порушено поважного, величного тону в презентації такого матеріалу, інакше кажучи, не засвідчено творів у супроводі гумористичних примівок для дитячих голосів (на зразок «Коляд, коляд, колядниця, добра з медом паляниця...»).

²⁹ Франко І. *Наші коляди*. Твори: в 50 т. Т. 28. Київ : Наук. думка, 1980. С. 32.

³⁰ Гей, добрий вечер... *Українська ластівка*. 1934. Ч. 11–12. С. 2.

³¹ Нова радість, в цілому світі... *Українська ластівка*. 1936. Ч. 11–12. С. 3.

³² Лановик М., Лановик З. *Українська усна народна творчість*. Київ : Знання-Прес, 2001. С. 132.

Крім того, видавці тяжіли до питомого матеріалу, дбали про відповідне художнє оформлення, в т. ч. й за допомогою світилин, загалом орієнтувались на виховання високодуховної, релігійно свідомої дитини, яка розвиватиме в такий спосіб і свій патріотичний дух.

Активної публікації фольклорних творів весняного циклу календарної обрядовості «Ластівкою» не практикувалась (її заступали літературні зразки), хіба в 4-му числі журналу за 1936 рік ми виявили розкішну китицю таких матеріалів. Вона відкривалась розгорнутим дописом Миколи Павленка «Великоднем на селі» в супроводі чудової світлини «Гуцульська молодь виводить гаївки під церквою». У цьому ж дописі повністю наведено кілька таких творів: це гаївка «Жучок» (у ході її виконання мала дитина повзає по імпровізованому містку, що склався з рук дівчат, поетичний же текст уміщує образи тотемних символів сосни, калини і сповнений прагнень накликати весну, пробудити природу до нового життя); сюди також увійшли інші знамениті гаївки («Вербовая дощечка», «Перепелонька», «Милі ж мої огірочки...», «Мак» з імітуванням процесів праці). Фактично в цій публікації представлено (згідно із сучасною фольклористичною наукою) такі основні хронологічно-тематичні групи гаївок, як тотемічно-культові, міфологічні, господарсько-вегетаційні, любовно-еротичні («Вербовая дощечка» оспівує ж бо своєрідний міст, кладку до «небесних воріт», звідки прийде суджений).

В окремій добірці («Веснянки й гаївки»), проілюстрованій І. Трушем, подано два твори весняного циклу — «Благослови, Боже, / Весну закликати...» й «Ой весна красна, що нам принесла?». І вже цілий новий пласт пісень, що супроводжували весняні ігрища, фігурує в розповіді «Діти весною», підписаної так: «Із недрукованої ще читанки Гараса-Пілата». Крім дитячих пісеньок весняного циклу «Ой весна, весна, днем красна!», «Ой весна, весна та весняночка!», «Вийди, вийди, сонечко...», «Равлику-Павлику...», «Вуд-вуд,

вуд-вуд, вудвуде...», «Кумо, кумо, що варила...», «Хто поперед...», «Вареної рибки...», вкажемо на зразок гаївки з елементом історичним: *«Мурашки, мурашки, / Забірайте подушки, / Бо татари йдуть»*³³. Тож весна не обділила нікого, вона несе тепло й «добреє літечко». Такі пісеньки цілком відповідали дитячій вдачі, у них відчувалась властива молодості енергійність і життєрадісність, поставали епізоди з дитячого життя, відтворювались явища природи тощо.

Подібні фольклорно-етнографічні матеріали подавалися дітям у контексті змістовних розповідей про традиції святкування найбільших свят українського народу та відповідних фотоілюстрацій: скажімо, обкладинку того ж числа 4-го за 1936 рік прикрасила жанрова картина відомого українського живописця з Галичини Івана Труша «Гагілки (Веснянки)», там же було вміщено допис Миколи Гриба «Живний четвер» — про четвер перед Пасхою, участь дітей у приготуванні до свята. Етнокультурна специфіка подібних публікацій закономірно домінувала, адже йшлося про конкретну читацьку аудиторію. З іншого боку, так світ довідувався про багату й колоритну звичаєву традицію буковинців, яку важливо було зберегти й передати майбутнім поколінням.

Дітям про пісенні скарби народу

Надруковані в журналі пісні теж мали різноманітну природу й покликання. Так, «Пісня про зруйнування Січі» гірка для українського народу, але історично правдива: Запорозьку Січ «москаль облягає», щоб зруйнувати рештки українського суверенітету, обібрати до ниточки й розігнати по світу запорозьке лицарство: *«Встає хмара з-за лимана, / А другая з поля, / Заплакала Україна, / Така її доля!»*³⁴.

³³ Мурашки, мурашки... *Українська ластівка*. 1936. Ч. 4. С. 7.

³⁴ Пісня про зруйнування Січі. *Українська ластівка*. 1939. Ч. 1. С. 4.

А відома українська пісня «Максим козак Залізняк», представлена як *«народна пісня з Поділля 1768 року»*³⁵, відтворювала події Коліївщини та Гайдамаччини на Правобережній Україні, «Смерть козака» презентувала пласт проникливих ліричних козацьких пісень. Зокрема, у цьому творі, як зазвичай і в інших, не пояснено обставин смерті народного героя: *«козаченька вбито. // Ой убито, вбито / Затягнуто в жито, / Червоною китайкою / Оченька накрито»*³⁶. Оплакування полеглого здійснено в дусі народної традиції: *«Ой устань, козаче, / Устань, молоденький! / Ходить, блудить по долині / Твій кінь вороненький»* і навіть думок про смерть як сон: *«Та нехай він ходить, / Та нехай він блудить, / Може, прийде годинонька, / Що він мене збудить»*³⁷. Аналогічний мотив недуги та смерті перегукується з тим, що в народній пісні «Чумак»: нещасний просить товаришів *«дати неньці знати»*, вочевидь саме ненька мала б нагорнути над сином високу могилу, посадити червону калину, почепити на могилі червону хустину — *«щоб пішла ця славонька на всю Україну»*³⁸. Козацький та чумацький мотиви близькі між собою, зрештою, вони репрезентували в чернівецькому виданні фольклор Наддніпрянщини й тим самим давали малим буковинцям розуміння єдності з нею.

Організатори часопису щиро дбали також про бадьорість духу своїх читачів, коли вміщували знаменитий «Марш Сагайдачного», навертали увагу дітей до рідної колискової пісні: цей єдиний фольклорний зразок друкувався у ч. 11–12 за 1936 рік, центральними в ньому були образи матері й сина, а своєрідні замовляння *«Геть від нас усяке лихо, / Хай круг тебе буде тихо...»*, *«Спи ж, нехай Господь з тобою...»*³⁹ разом з фонетичними ефектами, повторами «баю, баю» створювали особливу атмосферу тепла й любові.

³⁵ Максим козак Залізняк. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 6. С. 3.

³⁶ Смерть козака. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 9–10. С. 10.

³⁷ Там само.

³⁸ Чумак. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 6. С. 4.

³⁹ Колискова пісня. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 11–12. С. 10.

Щодо гумористичної тематики народної пісенної лірики, то вона прозвучала в журналі в цілій низці творів: «Лінивий Гриць», у пісні-небилиці «Два півники», поданій у журналі як «Толока (Клака)», «Співанці (народній)» (*«Не тепер, не тепер, / На гриби ходити...»*) й ін.

Тематичне, образне розмаїття такого матеріалу із загальноукраїнського терену відкривало перед малими буковинцями унікальні можливості побільшення свого знайомства з багатющою пісенною культурою всього народу, пізнавальна, естетична функція текстів доповнювалась, безсумнівно, і розважальною та виховною.

Із казкової прози

Закономірно, що в «Ластівці» систематично публікувалися зразки казкової прози, ці *«найдавніші витвори людського духу»* (В. Гнатюк). Окремі з творів, навіть будучи подібними до казки й репрезентовані як казка, виявлялися скоріше за все байками з огляду на моралізування. Так, алегорична оповідь «Вовк, коза і козенятко» завершувалась висновком: *«Слухайте, діти, своїх батьків, вони бажають тільки вашого добра»*⁴⁰. До речі, цей твір був не тільки скороченим і адаптованим варіантом загальновідомого твору братів Грімм про бажання вовка, прикинувшись козою, поласувати свіжим м'ясцем: виявляється, казка з таким же мандрівним сюжетом під назвою «Як вовк забажав козенят» побутувала і серед українців Белгородщини (Курщини)⁴¹. У чернівецькому виданні твір мав щасливий фінал: *«Вовк вернув до ліса голоден, спустивши низенько хвоста»*⁴².

⁴⁰ Вовк, коза і козенятко. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 2. С. 11.

⁴¹ Див.: *Казки про тварин* / редкол.: С. Зубков (відп. ред.) та ін.; упоряд., передм. та прим. І. Березовського. Київ : Дніпро, 1986. С. 221.

⁴² Вовк, коза і козенятко. Там само.

Байка «Сила волі» так само супроводжувалась окремим проникливим висновком, зверненим до дитини: *«Коли тобі приходиться не раз стрічатися з великими труднощами в житті, які ніби, як скала, стають тобі наперек дороги, то не попадай в розпуку! Борися завзято з своєю недолею та й з усміхом кажи собі: "Видержімо!" Тоді твій успіх буде цілком певний. А цього вчить нас відважна жабка»*⁴³. Тоді як у байці «Чапля, черепаха та й рак» узагальнення нема, уважний читач сам міг дійти до розуміння, що не варто будувати своє життя на безчесності, тим паче, що вона рано чи пізно опри-явниться.

Традиційним представником персоносфери наших байок та казок зазвичай виступає лис. Так, байки «Що коштує лоша» і «Спілка» були об'єднані одним відомим персонажем (це Лис Микита), обидві ґрунтувались на моральній сентенції про неприпустимість хитрощів задля власної вигоди. Той же висновок через нову й оригінальну історію іншого хитруна пропонувала байка «Куций лис», яку, зазначено, *«переповів Николай Б., ученик народної школи з Бр.»*⁴⁴. Діти, виходить, і в такий спосіб прилучались до записування фольклорних матеріалів і творення улюбленого видання. Але, мабуть, не завжди у народній свідомості лис уособлював хитрощі. У байці «Цап і Лис» він, навпаки, допомагає приятеліві і навіть застерігає його від небезпеки: *«На другий раз, заки скочеш у керницю, подумай гаразд, як вилізти маєш»*⁴⁵.

Подібних дотепних і повчальних зразків фольклору в «Українській ластівці» друкувалось чимало. Байка вочевидь «перетягувала» на себе матеріал із казкового звіриного епосу, до того ж, як сказано, окремі твори були й позбавлені прямих узагальнень і цим наближались до казки. Так, представлений як казка твір «Щирі приятелі», будучи зразком

⁴³ Сила волі. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 10. С. 155.

⁴⁴ Куций лис. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 9–10. С. 15.

⁴⁵ Цап і Лис. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 5. С. 79.

найменшого сегменту у своїй групі — казок про комах, повідував читачам історію трьох метеликів, які *«щиро обстоювали один одного»*⁴⁶, кожен з них не приймав вигоди для себе, якщо інші залишалися в біді.

Закономірний інтерес мусили викликати в читачів журналу й чарівні казки. Відзначимо публікацію однієї з найвідоміших героїчних казок усього східнослов'янського циклу «Кирило Кожум'яка», представлені малим буковинцям як *«народна легенда»*. Вже сам початок її (*«Колись жив у Києві якийсь князь лицарь і був коло Києва лютий-прелютий змій»*)⁴⁷ указував на конкретне центральноукраїнське суспільно-історичне підґрунтя фактично часів Київської Русі, завдяки зусиллям незвичайного героя — торжество добра та справедливості. Мусила заімпонувати дітям інша відома українська народна казка «Телесик», підписана так: *«З народніх уст переповів вуйко Казьо»*⁴⁸. Ймовірно, за цим прибраним іменем стояв Каєтан Горвацький, який разом із Теофілом Бриндзаном, Миколою Гарасом складали редакційну колегію часопису. Принагідно нагадаємо, що автори «Ластівки» часто виступали під іменами «дід», «тета», «вуйко», зокрема щоб надати атмосфері видання, розмові з дітьми родинної близькості. Заімпонувала читачам уже своїм початком — незвичайною ініціальною формулою часу і казка «Золоте яблуко»: *«Давно, дуже давно, — коли ще люди не знали ні стрільного пороху та ні куль, а воювали мечем та луком, жив славний і могутній цар»*⁴⁹. Твір примітний розгорнутістю сюжету, його динамічністю, незвичайністю, а ще присутністю культів дерева, рідної землі, мотивом дороги й навіть образом іншого світу (*«там все таке дивне — всі звірі, птахи, дерева, а все щось не таке, як у нас!»*)⁵⁰. Йдеться

⁴⁶ Ширий приятель. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 6. С. 85.

⁴⁷ Кирило Кожум'яка. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 6. С. 9.

⁴⁸ Телесик. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 11–12. С. 23.

⁴⁹ Золоте яблуко. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 5. С. 70.

⁵⁰ Золоте яблуко. Там само. С. 73.

про царство людозмійів як царство смерті, а ще про незвичайність і символізм центрального героя — наймолодшого царевича: Землик завше *«щось штудерує та все при роботі. І як мав він виконати якусь тяжку роботу, так лягав вперед на землю горілиць, щоб набрати сили, як він казав»*⁵¹. Мотив чарівності землі, яка додає сили, часто зустрічається в казках. Наразі ж у героя виробилась навіть власна поетична формула розмови із джерелом своєї енергії: *«Скріпи мої сили, / Земличенько-мати...»*⁵². Саме цей справжній лицар проходить усі випробування в захисті золотої яблуньки, рятує трьох царських доньок і ще й так утверджує себе.

Як правило, подібні казки подавались у кількох числах журналу, тож, мабуть, і це стимулювало читацьку аудиторію до очікування наступного випуску. Та особливе місце в галереї чарівних казок, уміщених «Ластівкою», посів «Хукунець» із підзаголовком «Казка з Чернігівщини» й підписом: *«Подали Матвієнки-Секарь Зоря й Богданчик так, як запам'ятали від покійниці бабки Олександри Івановни»*⁵³. Чудові ілюстрації до твору виконав Володимир-Сергій Залозецький (1884–1965), політик, діяч ЗУНР, громадський діяч, дипломат, мистецтвознавець і художник, котрий, мабуть, теж, як і відомий маляр Євсебій Ліпечський, співпрацював з «Українською ластівкою» й товариством «Українська школа». Зрештою, йдеться про твір із Наддніпрянщини, фольклористичні записи дітей, підтримку родинних цінностей; редакція заохочувала подібні зусилля. А щодо самої казки, то її сюжет стосується не стільки історії народження Хукунця — незвичайного, бо крихітного хлопчика, пізньої дитини діда й баби (з участю магії, доброї ворожки), скільки розумного ствердження хлопчини над захланним паном. Василько-Хукунчик так і застається маленьким, його вік, як

⁵¹ Золоте яблуко. Там само. С. 70.

⁵² Золоте яблуко. Там само. Ч. 7. С. 102–103.

⁵³ Хукунець. Українська ластівка. 1940. Ч. 1. С. 3.

зазвичай у казках, — незмінним; непорушними, статичними залишаються також його морально-ціннісні характеристики. Отож не стільки фізична сила, скільки розум, кмітливість, добре серце здатні робити світ кращим. Сама ж розповідь передана художньо й тепло, подекуди й ритмізованою мовою; ось як описано добирання героїні до ворожки: *«Боязко йти бабі Насті темним пралісом, доріжка-стежечка ледве помітна, а дерева опустили свої віти, гейби хотіли їй ту стежечку закрити, до лісу недопустити»*⁵⁴.

У чарівних казках, котрі ввійшли до «Ластівки», народні вірування, традиції втілились значною мірою, тож, може, ще й із цього погляду було важливо пропонувати дітям цей питомий матеріал, не кажучи, що він допомагав їм розвивати фантазію та образне мислення. Тоді як усі соціально-побутові казки, видрукувані журналом, виявились не просто реалістичними, а сатиричними. Соціальний і національний фактор так само іноді грає у них свою роль: в одному з творів усе зводиться до того, що *«от таки удался й мужикові — коли це правда — раз жида обдурити»*⁵⁵. У казці «Швець з Раю» домінує буденне, родинно-побутовий конфлікт доповнюється моральним фактором: жінка сприйняла подорожнього із села Рай за прибульця з потойбіччя, а той вирішив скористати з цього й обібрав, як липку, наївну співбесідницю, котрій запраглось допомогти померлому чоловікові, щоб він не бідував на тому світі. Історія ускладнюється намаганням другого чоловіка тієї ж жінки покарати і шевця, і дружину, проте обертається новими втратами. Моралізування відсутнє, читач сам мусить збагнути, що надмірна довірливість — зле. Але ще більшим злом виступає ошуканство, прагнення декого нажитись нечесним шляхом. Так через казку юний розум пізнавав народну філософію й етику.

⁵⁴ Хукунець. Там само. С. 4.

⁵⁵ Жид і наймит. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 2. С. 14.

Неказкова проза й інші близькі дітям жанри фольклору

Така ж роль судилася й іншим численним зразкам неказкової прози, котрі друкувалися в «Ластівці» і стосувались уже конкретніших історій життя дорослих, дітей, мали певне сюжетно-композиційне оформлення, ідейно-тематичне узагальнення й естетичну цінність. Власне, йдеться про народні оповідання, котрі видавцями часопису кваліфікувались як перекази й були записами творів, що володіли *«усністю побутування, мінливістю та імпровізованим використанням традиційних зображувальних форм і засобів мовлення, певною колективністю в процесі поширення»*⁵⁶. Зрозуміло, що в цих творах теж переслідувалась дидактична мета. Приміром, історія намагань хлопчика спіймати зайця під час повені ледь не коштувала йому життя; і добре, що нагодилися друзі, які, однак, потім *«ще довго сміялися /.../ з його польовання, питаючися, чи добре смакувала заяча печеня»* («Як Володко ловив заяця»)⁵⁷ В іншому творі («Володкові мрії») невпийманий ще заєць у думках практичної дитини обертається у що завгодно: *«Продам його та куп'ю за те свинку. Свинка виросте й приведе дванацятро поросят, а як ці виростуть, продам геть усіх і куп'ю пару бичків...»*⁵⁸. Гумористичне начало превалює, однак воно сповнене й іронії за нерозважливість дитячої задумки. А вже оповідання «Грицькова каменюка» порушувало проблему реального милосердя, бо *«пещений і збитошний одинак свого батька»* вчинив підступно, простягнувши бідному торбинку з каменюкою. Вердикт зухвальцеві виявився суворий та справедливий, його озвучив сам старець: *«Знай же, синку, що по*

⁵⁶ Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. С. 522.

⁵⁷ Як Володко ловив заяця. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 2. С. 10.

⁵⁸ Володкові мрії. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 6. С. 8.

такій науці далеко не зайдеш, хіба до тюрми (арешту) або ... до безголов'я»⁵⁹. Проблема слабкості та сили, взаємодопомоги виявилась центральною також для оповідки «Воробчик і курятко». Заступившись якимось за бідного горобчика перед грізним півнем і обдарувавши його зерном, курятко згодом було врятоване тим же горобчиком. Тож добро повертається.

Народні оповідання іноді мали цілком розважальну функцію і своїм змістом, точніше — абсурдністю, дотепністю нагадували небилиці. Такою є «Казка»: сокира зачепилась чоловікові за ріг місяця, чоловік, зчепивши драбини, вилазить туди, а назад повертається, пустивши в хід ячмінну полову.

Важливо, що увага оповідачів, які друкувалися в «Ластівці», часто спрямовувалась на попередження тих вчинків дітей, які могли б обернутись непоправним. Ось і «Пригода», вміщена у літньому числі за 1934 рік, знайомить читачів із хлопчиком, який, не вміючи плавати, захотів почванитися: *«Хлопці скакають у воду, як маленькі, а от він скочить так, як то плавають парубки ув воду з каміння або з гати [себто з греблі]»*⁶⁰. Попри щасливий фінал — порятунок Василька, редакція подала від себе народне повчання: *«Не знаєш броду. Не лізь у воду!»*. Заохочення до розважливості, думання оприсутнено в багатьох інших матеріалах дитячого журналу, зокрема і в зразках неказкової прози. В одному з чисел за 1937 рік вміщено навіть т. зв. хінську, тобто китайську оповідку «Мудрий Тсі-Тсо», суть якої зводилась до того, як встановив вагу справжнього, живого слона мудрий хлопець і так «без жадної ваги й виратував свого батька з халепи»⁶¹. Тож через фольклор уявлення дітей про життя, світ розширювалось, пропагувались загальнолюдські цінності,

⁵⁹ Грицькова каменюка. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 2. С. 14.

⁶⁰ Пригода. *Українська ластівка*. 1940. Ч. 1. С. 9.

⁶¹ Мудрий Ці-Цо. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 2. С. 24.

«Ластівка» в цьому плані виявлялась не просто лектурою, а й виховницею.

Про те, що вона й розважала, веселила народними дотепами і в такий спосіб розвивала почуття гумору, свідчать численні жарти, сміховинки. Подані цілими добірками в рубриці «Смішне», своїм змістовим розмаїттям вони охоплювали відповідні до віку, дитячого розвитку, дитячих потреб ледь не всі сторони життя, гумористично їх трактуючи. Так, п'ятирічна Оленка, на іменини кожного з рідних спеціально вивчаючи напам'ять віршик у подарунок, засмутилася в день свого свята, що ніхто з дорослих не вивчив віршик для неї («Гратуляція»). Мале дівча у пісню днину не захотіло за обідом капусти (та їй *«дуже не до смаку»*), тож на слова батькової молитви «Прийди, благослови, Ісусе!» тихенько мовило мамі: *«Покладьте скоріше щось доброго на стіл, бо до капусти Ісус не прийде!»*⁶² («Смирність Марусі»). Василько щиро дивується, як крихітне курчатко залізло в яєчко («Штука»).

Повторюємо, зі сторінок журналу не тільки життя дитини постає в гумористичному освітленні. У жарті «Жид і миші» кепкується над хитрим дідичем Абрамом, який, борючись із мишами, не дуже й засмутився тим, що згоріла його солома: добре, що постраждали миші, з якими дідич воював. Чоловік підвозить жінку до міста, а в тої повні бесаги, які вона й далі тримає на плечах. *«Чому ви, кумо, не поставите бесаги на фіру? Таже вам тяжко їх тримати!»* – *«Е, дай вам, Боже, здоров'я, що мене везете, нащо ще такий тягар класти на фіру!»*⁶³ («Тягар»).

Отож, несподівані розв'язки, підтекст, комічні ситуації навіть при відсутності образних прийомів, а то й стислість, безумовно, імпонували читачам. Окремі з творів нагадували народні анекдоти. Й форма популярних текстів іноді була

⁶² Смирність Марусі. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 11–12. С. 17.

⁶³ Тягар. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 7–8. С. 33.

поетична, як у «народній шутці», фактично небилиці «Вояка» («Їхав вояк моркований...»), або й драматична, у формі лишень діалогів (*«Тато до сина: Іване, обчистив ти мої чоботи? Син: Не треба, тату, бо надворі непогода та й знову завалляються! Тато: Ну, то впрягай, поїдемо! Син: Та бо я ще не обідав. Тато: Нащо обідати? Ти й так знов зголоднієш»*⁶⁴ («Нащо?»). Народна мораль фактично навчала й засобом гумору, що, безумовно, іноді спрацьовує більше, ніж серйозний виклад.

Разом з тим у «Ластівці» під рубрикою «Мудрість» практикувалась окрема подача народних афористичних суджень, висловлених у формі прислів'їв. *«Хто спускається на свого сусіда, мусить без вечері лягати»*, *«Перше треба сани постарати, а потім аж дзвінки»*; *«Наші слова роблять нам більше ворогів, як наші діла»*, *«Верблюду не видить свого горба, але горб свого сусіда видить добре»*, *«Не ходи у воду за птицею, а в ліс за рибою»*, *«Без муки нема науки»* та подібні їм паремії часто з причинно-наслідковим зв'язком у центрі теж були розраховані на навчання, виховання дитини і в прямій формі пропонували народний досвід.

Окремо про своєрідність видрукуваних у журналі загадок, які теж мали різну природу: будувались у запитальній чи розповідній формах, були віршовані чи прозові, іноді й, сказати б, математичні (як-от загадка «Мудрі діти») і завжди зорієнтовані на розвиток логічного мислення. Ось деякі з них: *«Зв'язаний панок у куті сидить»*, *«Скручений, зв'язаний, у куток кинений, / Ніколи не плаче, / По хаті скаче»*, *«Сидить баба на грядках, / Вся убрана у латках, / Станеш її розбирати, / Мушиш сльози утирати»*, *«Що росте і без насіння / На припічку без коріння?»*, *«Що біжить, хоч ніг не має, / І ніколи не вертає»*, *«Що то за пані / В срібнім кафтані? / Палати не має, / По морю гуляє?»*, *«Червона барва, винний смак, / Кам'яне серце, чому то так?»*. Ці та переважна

⁶⁴ Нащо? Українська ластівка. 1937. Ч. 4. С. 57.

більшість інших загадок пов'язувалися з природою, трудовою діяльністю людини, тобто виховання працьовитості, поважного ставлення дітей до своїх обов'язків тривало і в такий спосіб.

Відзначимо й бажання редакції «Ластівки» урізноманітнювати жанрові різновиди самої загадки через подачу гололомок та шарад. Скажімо, «Завдання хрестикове» зводилось до того, щоб відповісти на 7 запитань; склавши середні літери прочитаних навхрест слів, виходило слово «Україна». Тож народні загадки спільно з літературними їх відповідниками авторства Л. Глібова, С. Руданського та й буковинських авторів (Катерини Чертенко-Костецької, школяра Ярослава Жалковського та ін.) навчали дітей мислити асоціативно, аналітично, вони успішно виконували свої пізнавальні та розвивальні функції.

І ще про твори одного жанру фольклору — дитячі ігри. Дослідники кваліфікують їх як єдиний жанр дитячої драматургії, виокремлюючи хороводні драматичні ігри, ігри з імітацією вчинків та поведінки звірів, птахів та суто спортивні ігри. Читачі «Ластівки» могли відкрити з її сторінок фактично всі зразки такого матеріалу з детальним поясненням умов гри й викладом словесного тексту, якщо такий передбачався. Тоді як гра спортивного плану «Отамани» його не мала, однак сприяла вихованню спритності дітей, їхній згуртованості, вмінню працювати в команді; наприкінці своєрідної інструкції значилось: *«Гра кінчиться, як один з отаманів утратить більше, як половину свого війська»*⁶⁵. На згуртованість, працьовитість дітей, виховання їхньої підприємливості, покладання на власні сили, не кажучи про бадьорий настрій, «працювала» також гра «Господарство», вміщена в «Куточку для найменших». Передбачалось, що одна дитина співає чи проказує слова (*«Зажурився чоловік, / Що*

⁶⁵ Отамани. Українська ластівка. 1935. Ч. 5. С. 15.

йому робити, / Купив собі курочку, / Щоб мав з чого жити» — це початок пісні-гри), весь гурт дружно відказує-відспівує: «А курочка кудкудак, / Знесла яйце, як кулак, / Трулю, трулю, тру-лю-лю, / Тепер я ся не журю»⁶⁶. І так про інше добро в господарстві — качечку, гусочку, овечку. Тоді як гра «Голуби», крім того, що стосувалася справи вигодовування птахів, передбачала й «покарання» за невчасність певних дій: тоді дитина «має співати, чи скакати на одній нозі, або побігти до якогось знака, чи наокола хати, около кружка, чи оповідати якусь байку, небилицю, сміхованку тощо»⁶⁷.

Важливо, що редакція «Української ластівки», як сказано, заохочувала й дітей та дорослих до записування дитячого фольклору й публікації його. Тож зауваги під деякими добітками, як-от «З народніх уст зібрала тетка Надя» чи «Переказав дід Хома», були звичними. А під чудовою оповідкою для дітей віршем та прозою «Сів горобчик на билину» значилось: «Списав з нар[одніх] уст від рідної матери в 1860-их роках у Заставні на Буковині дир. Василь Івасюк»⁶⁸. Тож часопис фактично зі свого боку сприяв збереженню, промоції фольклорного матеріалу й передаванню його новому поколінню дітей.

При нагоді читачам повідомлялося про роль фольклору у становленні того чи іншого великого таланту. Так вони довідалися, що Ізидор Воробкевич «від старенької бабки переймав /.../ багато українських пісень та казок. Вона оповідала дітям багато гарного про козаків, про їх гетьманів, про їх битви з турками й татарами, як козаки обороняли відважно й хоробро святу віру свою. Від неї й навчився Ізидор любити свій нарід і край, шанувати й любити рідну мову»⁶⁹. Та й Пантелеймон Куліш звідав у дитинстві таку ж опіку:

⁶⁶ Господарство. *Українська ластівка*. 1940. Ч. 1. С. 8.

⁶⁷ Голуби. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 8. С. 15.

⁶⁸ Сів горобчик на билину... *Українська ластівка*. 1933. Ч. 12. С. 9.

⁶⁹ Ізидор Воробкевич. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 9. С. 2.

«Мати вміла тільки по-українськи говорити. Свому молодому хлопцеві вона оповідала безліч казок, байок і ріжних повістей та співала багато чудових пісень»⁷⁰. Подібні повідомлення, безумовно, надихали.

Етнографічно-пізнавальне в журналі

Сторінки часопису виявлялись також трибуною для вміщення та популяризації відомостей етнографічного плану, тобто тих, що розповідали про побут, звичаї українців, при тому відомостей як писемних, так і фотографічних, ілюстраційних. Скажімо, в матеріалі-спогаді Миколи Гараса «Колядники» йшлося, крім того, що про традиції Різдва, ще й про суто дитячу підготовку до свята: діти майстрували зізду та й *«урадили зробити роги зіздяні з синьо-жовтого паперу, щоби, кажуть, була „українська“ зізда. /.../ За кілька днів вже була зізда готова»⁷¹*. Етнографічні подробиці засвідчені також у матеріалі Тітки Наді «Великдень»: ішлося про те, як бабуня готувалась до свята, чим смачненьким вона наповнила кошик, *«зробила трійцю з васильку, соломьянок та бервінку і трьох свічок, зав'язала стяжкою, сама вбралася в білу, як сніг, сорочку, а ручник на голові так само білий, зодягнулася святочно й пішла до церкви»⁷²*. Про суто дитяче сприйняття Пасхи свідчить дотепно передана тут же суперечка між собою писанок у великодньому кошику, котра з них краща. Такою виявилась писанка «гуцулочка» з Довгополя. Власне, різдвяно-новорічна й великодня пора була оприсутнена в «Українській ластівці» такими розлогими дописами, з яких проглядали наші звичаї, культура, побут у супроводі світлин та різноманітних заставок.

⁷⁰ Пантелеймон Куліш. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 2. С. 18.

⁷¹ Гарас М. *Колядники*. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 1. С. 34.

⁷² Тітка Надя. *Великдень*. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 4. С. 2.

Відзначимо два белетризовані спогади письменниці, громадсько-культурної діячки Сидонії Никорович-Гнідий «Моя бабуся» та «Українська народня ноша», що давали зрозуміти, яким вартісним є народний досвід, *«наші українські старосвітські обичаї», «прекрасні давні узори, та нитки, та краски»,* як і слова бабусі: *«Дивись, синку, до тих добрих наших обичаїв належить те, що треба все своє собі зробити власними руками»*⁷³. Про те, як відгукнулась ця наука в житті дитини, зрозуміло з її ж слів: *«Ніколи не можу забути те добро, скільки я зазнала, скільки я гарного навчилась всього того найкращого, в чім живе наш український народ»*⁷⁴. Стаття «Українська народня ноша» зі знанням і теплотою конкретизує цей досвід: у ній мовиться, як овеча вовна перетворювалась на пряжу, як бабуся фарбувала нитки і ткала одяг (як, бувало, *«сяде до кросен, як пічне вже роботу, то з-під її рук розквітаються препишні килими, пояси і торбинки, наче найкращі цвіти»*⁷⁵). Згадки про рідну людину та її працю збудили в душі письменниці й багато думок: *«Тоді за тих часів ніхто не вбирав щось чужого на себе, щось, що не належало до рідної ноші. /.../ Великий встид був тоді, як хтось вбрав би на себе якесь дешеве міське фантя-дрантя /.../ І тим чужим дрантям тепер не раз так споганюють і осмішують несвідомі люди нашу прекрасну народну ношу»*⁷⁶. Отож, стурбованість небезпекою втрати української національної ідентичності авторка справедливо пов'язувала і з тенденціями у сфері одягу. А те, що вона довірила її дитячій аудиторії, свідчить, що саме з нею пов'язувалися й надії.

Зрештою, журнал мав рубрику «З нашої бувальщини», де оживали не тільки історичні події, а й повсякденне життя українства. Скажімо, в ч. 6 за 1934 рік була вміщена стаття

⁷³ С[идонія] Г[нідий]-Н[икорович]. Моя бабуся. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 6. С. 5.

⁷⁴ Там само. С. 5–6.

⁷⁵ С[идонія] Г[нідий]-Н[икорович]. Українська народня ноша. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 10. С. 13.

⁷⁶ Там само. С. 12.

«Чумаки». Уже її початок виглядав інтригуючим та патріотичним: *«Певно, вже кожен з вас, любі діти, чув і бачив, як грають на балалайці. Балалайка — це інструмент українського походження, що присвоїли собі його й москалі. Вже з давніх-давен вживали його на Україні особливо чумаки на своїх довгих подорожах. Хто то були чумаки?»*⁷⁷. Отож, далі докладно йшлося про особливості такого промислу українців: збирання в дорогу маж — возів, формування валок (груп возів), чумацьких спілок (артілей), особливості пересування, загальної життя та смерті цих людей у дорозі. Приблизно так діти відкривали й побут, звичаї, що панували на Запорозькій Січі і навіть життя літописців часів Київської Русі, особливості гуцульського житла («Що вповідає 10-літній гуцулик Гнатко») тощо.

Таким чином, «Українська ластівка» виявилася для малих буковинців 1930–1940 років свого роду енциклопедією народної мудрості й досвіду, її сторінки відкрили допитливому читачеві, крім літератури, її авторських зразків, такі сфери народної загальноукраїнської словесної культури, народного буття в багатьох різножанрових формах, яких інакше пізнати тодішнє покоління дітей не спромоглося б. Фактично журнал часто виконував функцію підручника; відомий фольклорист і етнограф О. Романець, повторимося, не дарма так назвав одну зі своїх статей про «Ластівку»: «Журнал замість підручника»⁷⁸, акцентувавши таким чином на його освітньому значенні.

⁷⁷ Чумаки. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 6. С. 2.

⁷⁸ Романець О. Журнал замість підручника. С. 12–13.

Підсумовуючи сказане

Як бачиться, ставши потужною платформою для систематичної популяризації серед юного покоління фольклорної спадщини, журнал завдяки цьому, як і завдяки українському літературно-художньому контентові відіграв виняткову роль в умовах румунської окупації краю. Він ознайомив їх практично з усіма основними жанрами народної словесності в багатьох їх зразках. Значущою виявилась роль видання у трансляції української календарно-обрядової традиції. Казковий матеріал теж засвідчив продуману стратегію морально-етичного виховання дітей, як і численні зразки пареміографії. Залучення читачів до збирання та публікації фольклорного матеріалу формувало їхнє активне ставлення до національної культурної спадщини, тоді як етнографічний компонент через описи звичаїв, обрядів, ремесел так само навчав і виховував дітей.

БАГАТОМАНІТТЯ ПОЕЗІЇ

Основні ідейно-тематичні пласти матеріалу, їхня відповідність національно-патріотичній та виховній концепції видання і навіть розважанню дитини. Урахування різних вікових особливостей читачів. Авторська парадигма часопису як загальноукраїнська за своїм масштабом, співвіднесена з минулим і сучасним української літератури. Разом з тим очевидність потреби й пильніших мистецьких пошуків у царині тодішнього дитячого письменства й поезії зокрема.

Патріотичні мотиви як провідні

Виховання дитячої аудиторії на сторінках «Української ластівки» здійснювалось передовсім засобами художнього слова, кожен рід письменства представлений у часописі вагомо, створюючи в сукупності прецікаву панораму дитячої лектури, яка пізнавально, ідейно, естетично була покликана збагачувати, розвивати, виховувати читача в дуже визначальний відтинок української національної історії. Поетичний матеріал заслуговує на окрему увагу, в кожному числі часопису вміщувалось по кілька віршів різної тематики, в т. ч. й гумористичної. Власне, це позбавляло видання надмірної тенденційності, хоч, з іншого боку, розважаючи, художній твір (приміром, байка) здатен був непомітно навчати, виховувати, знайомити з життям у його багатоманітності.

Розглянемо спочатку авторську творчість, окремі тематичні пласти лірики, надрукованої в «Ластівці», — з тим,

щоб виробити цілісне уявлення про ідейно-змістову наповненість часопису, його художню специфіку, навіть мистецький рівень і краще зрозуміти, наскільки дієвою може / має бути загалом роль літератури, дитячих пресових органів у вихованні молодого покоління, зокрема й у часи драматичних національно-політичних колізій.

Головний стержень уваги видавців закономірно стосувався теми України й того широкого спектру питань, яку вона передбачає. Скажімо, Тарас Шевченко в цьому контексті був представлений різними зразками своєї лірики. Це подані двічі різні уривки з відомого послання «І мертвим, і живим...» («Учітеся, брати мої...» й «Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата...»), це «Заповіт», а також могутня поетова рефлексія «Мені однаково...», заключний чотиривірш «казематного» циклу «Чи ми ще зійдемося знову?» з початковим рядком «Свою Україну любіть...», твір історіософського плану «Ой чого ти почорніло, / Зеленеє поле...», поданий у «Ластівці» як «Берестецьке поле» (за назвою нещасливої для козацтва Берестецької битви 1651 року). Мотив стражденної України, до якого звертався й Шевченко, в журналі не педалюється, дарма що ці періодичні публікації в березневих числах супроводжувались традиційними «просвітянськими» портретами геніального автора в кожусі та смушевій шапці й популярними за своїм стилем розповідями про нього. Правда про життя поета єдналась із думками про його творчість (*«це, може, й найщиріші в світі слова науки, розради, пророцтва...»*), заклики до реального культурницького пошанування були цілком конкретними (*«Хай кожен з вас у місяці березні навчиться бодай один віршик Шевченка й віддеклямує його перед своїми близькими в себе вдома. А де можливо, то устроюйте діточі свята в честь Тараса Шевченка»*)⁷⁹. Принагідно зазначимо, що образ

⁷⁹ В. В. Чому ми всі святкуємо Тараса Шевченка? *Українська ластівка*. 1933. Ч. 3. С. 5–6.

поета підносився в «Ластівці» до рівня найбільших національних святощів: березневі числа журналу традиційно наповнювали вірші шевченківської тематики (Богдан Лепкий «Смерть Шевченка», Марійка Підгірянка «Наш привіт Батькові Тарасові», Уляна Кравченко «Шевченко — наше сонце», Юра Шкрумеляк «Малий Тарасик» та ін.).

Іван Франко був представлений у журналі так само низкою промовистих і високопатріотичних писань: двічі передрукованим ключовим фрагментом із поеми «Мойсей» (його названо то «Казка про терен», то «Як дерева вибирали короля»), фрагментом із поеми «Великі роковини», поіменованим згідно з першим рядком «Мовиш: де нам взять Богдана?». У цьому творі, написаному в 1898 році з нагоди століття нового українського письменства, взагалі проводилась ідея національного відродження, пасіонарний настрій автора мав би ширитися й на потенційну читацьку аудиторію, бо ж до неї та всіх українців спрямовувався клич поета *«Будь готовим кожний з нас, / Кожний може стать Богданом»*; категорична, сповнена визвольного пафосу думка не передбачала компромісу: *«Довго нас недоля жерла, / Досі нас наруга жре; / Та ми крикнем: Ще не вмерла, / Ще не вмерла і не вмере!»*⁸⁰. Добірку патріотичних Франкових творів доповнила його ж рання поезія історичного змісту «Смерть Олега (р. 912)» (вона подавалась у журналі під назвою «Князь Олег» і воскрешала одну з відомих подій, зафіксованих у Київському літописі). Тоді як поетична легенда зі збірки «Мій Ізмарагд» «Указ проти голоду» була виразною алюзією на масовий голодомор 1932–1933 років на підрадянській Україні.

В поезії Лесі Українки «На роковини Шевченка» так само оригінально, із сатиричним підтекстом, критикою фальшивого народолобства виповідалась національна ідея, критикувалося й задавнене (до речі, певною мірою присутнє і в

⁸⁰ Франко І. Мовиш: де нам взять Богдана? *Українська ластівка*. 1933. Ч. 6. С. 4.

«Ластівці») народницьке схиляння перед великим поетом. Зрозуміло, що творчість цих трьох класиків, яких ретельно популяризував журнал, відзначалась високим художнім рівнем, не кажучи про ідейно-тематичну самобутність. Видавцям же йшлося, зокрема, про акцентування уваги дитячої аудиторії на значущості подібних патріотичних зразків із усього загальноукраїнського простору й достойне, на своєму рівні пошанування цих авторів дітьми. Пам'ять, заучування віршів із часом мусили переходити в реальніші вчинки, не кажучи про вплив на поступове формування національної свідомості молодого людини. На запам'ятовування поетичних рядків високопатріотичного змісту спрямовувалась у «Ластівці» навіть спеціальна добірка під назвою «Мудрість», її складали вибрані строфи з Тараса Шевченка, Івана Франка, Олександра Кониського, Бориса Грінченка, Олександра Олеса, Юри Шкрумеляка й інших авторів⁸¹.

Власне, патріотичні настрої звучали в багатьох віршах, зокрема й класиці, від буковинців Ізидора Воробкевича («Рідна мова (Слово рідне, мово рідна...)»), Вуйка Омелька (псевдонім Омеляна Масикевича) («Рідний край»), Остапа Вільшини («До української дитини»), полтавця Володимира Самійленка («Україна»), Спиридона Черкасенка, котрий перебував на еміграції у Празі й виступав перед читачами журналу під іменем Дід Свирид («Заповідь», «Рідна мова», «Нашим юнакам», «Наша твердиня»), галичанки Уляни Кравченко («Устане Україна»), уродженки Прикарпаття, котра вчителювала й на Закарпатті, Марійки Підгірянки («Наші діти»), прикарпатця Юри Шкрумеляка («Твій рідний край») та Миколи Устияновича — письменника, який останні роки свого життя (а це друга половина XIX століття) доживав у Румунії, в Сучаві («Земле нещасна! Та де ж твої діти?»). Окремі з творів не були позбавлені самобутності, високої культури поетичного слова, в останньому з названих зразків у

⁸¹ Див.: *Українська ластівка*. 1934. Ч. 9–10. С. 22.

дусі народнопоетичної традиції чи й навіть голосіння оплакуються людські втрати за найдорожче, проблематика українського життя доростає загальнолюдських обширів. А в опрацюванні мовної теми помітно вирізнівся вірш Спиридона Черкасенка «Наша твердиня» — смілива спроба правдиво відтворити реальність, указавши на наше гідне опертя (*«Плюндрує все хижак лихий, / Мій рідний край — сумна пустиня... / Лиш ти стоїш, як та твердиня, / О рідна мово, скарбе мій»*⁸²). Соборницьке мислення, але й подекуди невправність письма, виразно продемонструвала поезія Миколи Гараса «Рідна земля», подана в популярній формі звертання: *«Подоляна знаєш, сину, / А гуцула знаєш? / Верховинця та з гір лемка, / Чи їх поважаєш? // Вони, сину, українці, / Вони твої браття, / Тож пізнай їх, бо то треба / Своїх братів знати...»*⁸³.

У цьому контексті ставало щораз більше зрозумілим, що оперування традиційними (одними й тими ж, переважно заклично-спонукальними, публіцистичними) образними кліше, відсутність оригінальних троп, версифікаційна невправність навіть на тлі актуальної проблематики вели до спрощення, примітивізації стилів, несумісних зі справжньою поезією. У вірші В. Олесенка «Гей, ростить, малі герої... (Перед картою України)» так само пропагується ідея соборності (згадуються Чорне море, Карпати, Дніпро, Довбуш, гайдамацький рух), проте риторика, описовість майже не залишили місця для свіжості думки. Герой вірша Ігоря Орленка «Молодий козак» демонструє виразну браваду, невідкріплену художньо та версифікаційно: він — *«потомок преславних козаків. / Славно вони всі боролись / Так хоробро, наче льви»*⁸⁴. В абсолютний унісон цій бадьорості промовляло й зовсім мале хлопча у творі авторства Вуйка Омелька:

⁸² Українська ластівка. 1937. Ч. 5. С. 67.

⁸³ Українська ластівка. 1940. Ч. 2. С. 11.

⁸⁴ Українська ластівка. 1933. Ч. 1. С. 11.

«Я маленький козарлюга, / Але не даюся, / Може, воріг ще страшніший, / Та я ж не боюся» («Малий козак»)⁸⁵. Заява іншого героя Ігоря Орленка взагалі максималістська, сперта на «я» і на «ми»: «Най лиш підросту я, / Вороги, чекайте, / Моїй Україні / Так не докучайте! // Відберем Вкраїну, / Здобудем свободу, / Тоді всі пізнають, / Якого ми роду!»⁸⁶. Крім романтизованої козаччини, увага деяких авторів уже зовсім неграйливо спиралась на скупі (бо з недавнього часу) згадки про діяльність січового стрілецтва (Остап Вільшина «До української дитини», Юра Шкрумеляк «Бог благословляє»). У вірші Юри Шкрумеляка, між іншим, січового стрільця, редактора львівського дитячого журналу «Дзвіночок», діти «Ой вийшли походом, / Рідний лан укрили, / Пишним цвітом завітчали / Стрілецькі могили»⁸⁷.

Загалом же категоричність патріотичних гасел, спрямованих на розвиток характерів, навіть фанатизму, іноді справді дисонувала на тлі іншої, не менш важливої для дитини тематики. Так, приміром, виглядав твір Діда Свирида (Спридона Черкасенка) «Заповідь» із ключовою тезою-зверненням до свого юного співрозмовника: *«Над все люби свій Рідний Край — / Над все люби ти Україну, / Працюй для неї до загину, / А треба — то й життя віддай»⁸⁸*. Тло у цьому самому числі «Ластівки» складали: вірш О. Задуми (псевдонім Івана Бордейного) «Птаха-матір», де йшлося про трагічні наслідки поводження нерозсудливого, розбишакуватого хлопчиська із птаством, вірш Іванни Блажкевич «Чи є в світі що солодше?» (із вбраними у форму риторичного запитання ствердних думок, що нема нічого солодшого, як мамині очі, нічого любішого, як мамині руки, нічого щирішого, як серденько мами)⁸⁹. Та й вірш Остапа Вільшини «Весна»

⁸⁵ *Українська ластівка*. 1936. Ч. 2. С. 7.

⁸⁶ *Українська ластівка*. 1933. Ч. 4. С. 8.

⁸⁷ *Українська ластівка*. 1937. Ч. 6. С. 83.

⁸⁸ *Українська ластівка*. 1933. Ч. 5. С. 9.

⁸⁹ Див.: *Українська ластівка*. 1933. Ч. 5. С. 9.

був сповнений вітальних інтонацій, славив життя, весняне тепло і по-своєму закликав дитину радіти їм⁹⁰. Вочевидь редакція не завжди спромагалась успішно віднаходити сучасні якісні тексти, цілком виправдано залучаючи класику.

Із молодих авторів, котрі відчули потребу оновлення традиційної манери у спілкуванні з дитячою аудиторією, особливо підлітковою, більшого співвіднесення цієї манери з викликами суворого часу, потребу у свіжій образності, був Осип Дуда. Ліричний герой вірша, що навіть назвою вирізнявся з-поміж інших творів, — «Наш світ», схоже, сприймав життя крізь *«скорботні плачі»*, котрі заповнили світ: *«Куди це женуть он / День в день конвоїри / В заліза закутих братів... / Завіщо? Мій краю, / Сплюндрований краю / Широких українських степів»*. У редакційній примітці поетичний мінор знайшов своє пояснення: *«Тут малюються українські села, знищені більшовиками, що вивезли наших селян у далекі краї. Хати опущені, жовніри-більшовики погнали українців у чужі московські сторони»*⁹¹. А наступне число «Ластівки» вмістило вірш цього ж автора «Будися, дитино» — виразний розвиток «м'якого» заклику Олени Пчілки «Годі, діточки, вам спати!»: митець ХХ століття мислить пробудження, загальом життя молодій людині більше ніж працю (*«Дитино, життя — це борня!»*). Настанови поета мають духовний сенс, їхня форма модерніша, неонародницька (*«Засталю свій розум, / Кріпи свою душу»*), тож більше відповідна часові.

Вочевидь така поезія стосувалась підлітків, а критика політичної неволі — іншої частини України. Бо сучасний автор, тим паче буковинець, наділений соборницьким мисленням, для дітей молодшого віку промовляв на патріотичну тему радше стримано, точніше — у піднесеній, оптимістичній формі, не зачіпаючи проблему поневолення свого рідного краю. Скажімо, Вуйко Омелько (Омелян Масикевич)

⁹⁰ Див.: *Українська ластівка*. 1933. Ч. 5. С. 12.

⁹¹ *Українська ластівка*. 1935. Ч. 9. С. 6.

у вірші, що так і називався, — «Рідний край», зробив рефреном думку «Як то гарно в моїм краю...»⁹²; звернення Діда Свирида (Спиридона Черкасенка) «Буковинським діткам» звелось до заклику єднатись і прославляти своє («До гурту, діточки! / З маленьких уст дзвенять най для почину / Величні, красні, любі пісеньки / За рідний край — зелену Буковину!»)⁹³.

Здається, більшого успіху зазнали твори, де патріотичне почуття прищеплювалось ненав'язливо, опосередковано. Справжньою знахідкою виявився розрахований на малечу й написаний дещо раніше, в 1922 році, вірш Остапа Вільшини «Хмаринка» — художня імітація розмови хмаринки з вітром. На запитання допитливої мандрівниці той відповідає: «Чарівна ся країна / Зоветься Україна — Найкращий з всіх країв! // І, любая хмаринко, / Небесная дитинко, / Куди не попливеш, / То кращу ти країну / Понад оцю Вкраїну / У світі не знайдеш»⁹⁴. А дебютант журналу Михайло Івасюк так само спроектував замість патетики проникливе звернення ліричного героя до свого собаки: хлопцеві забажалось повідати й другові «про Котигорошка, відьму, / Про русалку уродливу, / Про Дніпро старий, ревучий, / Та Вкраїну нещасливу»⁹⁵. Застосувавши близьку дитині фантастику, Ф. Михайлів (псевдонім Франца Коковського) у своєму творі «Казка» розробив мотив притягальності рідного, неможливості людини знайти справжнє щастя поза батьківщиною⁹⁶.

Як бачимо, пошуки шляхів виховання патріотичних почуттів засобами поезії виявились у «Ластівці» доволі продуктивними, малі буковинці отримали різноманітний матеріал для свого читання, що зміцнювало їхню українську ідентичність і так готувало до нових життєвих випробувань.

⁹² Українська ластівка. 1936. Ч. 6. С. 15.

⁹³ Українська ластівка. 1933. Ч. 9. С. 15.

⁹⁴ Українська ластівка. 1934. Ч. 6. С. 7.

⁹⁵ Українська ластівка. 1936. Ч. 9–10. С. 24.

⁹⁶ Див.: Українська ластівка. 1935. Ч. 5. С. 13.

Про ставлення до рідних людей та інші дитячі чесноти

Родинна тематика закономірно теж знайшла в журналі вагоме втілення, це відповідало національним традиціям, морально-етичним нормам виховання й узгоджувалось із самою специфікою дитячого сприйняття світу, в якому значущість батьків не має альтернативи. Втім, одна з авторок — Єлена Грицай — у вірші «Наша мати» змодельовала ситуацію, коли героїня наводить найрідніших на глибшу думку: *«Вам, діточки мої любі, / Ще о тім би знати, / Що, крім мене, ще і другу / Маму тра кохати» // А та мати — це Вкраїна! / Любіть її, діти, / Уквітчайте ю собою, / Як городник квіти. // І для неї ви, дітоньки, / Ростіть на потіху, / А вирісши, не забудьте / На рідненьку стріху»*⁹⁷. Душевна розмова позбавлена орнаменталістики, а головне — гучності. Закономірно, що саме образ матері завдяки своєму значенню й поетичним інтенціям авторів поглиблювався, сакралізувався, вивищуючись до рівня Матері-Богородиці (Марійка Підгірянка «Під Твою милість»). Ліричний герой вірша Миколи Чернявського (між іншим, уродженця Катеринославщини, нині Донеччини, священничого сина, в недалекому майбутньому — жертви сталінських репресій) зворушений тим, як щиро молиться його ненька. І він теж нишком творить саме за неї, про неї власне одкровення до Бога: *«І два рідні серця / В тиші мовчазній / У молитві щирій / Излились одній»* (вірш «Молитва»)⁹⁸. Цю особливу єдність помислів матері та її чуттєво зрілої дитини передано Миколою Чернявським в об'єктивній манері і дуже майстерно. Тоді як вірші для молодших читачів суб'єктивні, бажання віддячитись (відплатити) рідним і звернення з такою думкою до Всевишнього — в центрі уваги Богдана Лепкого («Батько й мати»), Юри

⁹⁷ Українська ластівка. 1934. Ч. 7. С. 5–6.

⁹⁸ Українська ластівка. 1936. Ч. 4. С. 4.

Шкрумеляка («Бажання дитини»), Уляни Кравченко («На свято Матусі»). *«Дай же, Боже, щоб я виріс, / В школі гарно вчився, / Щоб я батькові і неньці / Добре відплатився»*⁹⁹, — промовляє герой Богдана Лепкого. *«Чим же маю неньці / Нині заплатити? / Лиш хіба тим скарбом, / Що в душі лежить»*, — міркує хлопча в Юри Шкрумеляка, запевняючи: *«Буду молитись / До Творця з небес, / Щоб усякий смуток / З личка мами щез»*¹⁰⁰. А героїня Уляни Кравченко передає свою любов до матері за допомогою традиційного народно-пісенного паралелізму: *«Ясне сонце світить з неба, / Веселить та гріє, / В рідній хаті при Матусі / Кожне з нас радіє»*¹⁰¹. Та й для маленької героїні поезії Марійки Підгірянки *«Що я люблю?»* розуміння батьківщини і всього найдорожчого теж починається з рідних людей і від них розпросторюється навсідч (*«Люблю я маму, люблю вітця, / Люблю ту хатку, де я зросла, Люблю ту церкву, де я молюсь, / Люблю ту школу, де я учусь»*)¹⁰². Як бачиться, кожна вікова категорія читачів отримувала в «Ластівці» свою поезію, яка теж «зростала», різноманіття матеріалу й на морально-етичну тему — одна з характерних прикмет літературно-художнього контенту часопису.

Власне, тема, про яку говоримо і яка постійно звучала не лише у травневих числах журналу (до Дня матері), спонукала кожного з авторів шукати особливі засоби художнього мовлення. Тональність і тепер задавала класика, вона добиралася з урахуванням інтересів дітей і завдань, пов'язаних із їхнім вихованням та розвитком. Так, завдяки поезії Юрія Федьковича юний читач пізнав страждання жовніра австрійської армії, який, отримавши від матері «писаннячко дрібнесеньке» зі скорботним зізнанням, що та зимової пори дуже мерзне, *«схпився, як полонінь, / Полетів, як птак,*

⁹⁹ *Українська ластівка*. 1936. Ч. 9–10. С. 16.

¹⁰⁰ *Українська ластівка*. 1933. Ч. 5. С. 4.

¹⁰¹ *Українська ластівка*. 1933. Ч. 5. С. 2.

¹⁰² *Українська ластівка*. 1934. Ч. 3. С. 14.

*/ А вітер за ним не йде вдогінь, / Бо годі му так; // Бо він летить до матоньки / Старої домів, / Дрівець єї врубатоньки, / Би хатку нагрів» («Дезертир»)¹⁰³. Візія, що постала в уяві іншого Федьковичевого персонажа, теж рекрута, охоронця цісарського двору, ще печальніша, бо у ній голос матері вчувається з потойбіччя: *«Ой рада би-м, мій синопьку, / Листок написать, / Насипали могилоньку, / Не можу я встать...»¹⁰⁴*. Зменшувальні суфікси, до яких часто вдаються у своїй творчості дитячі письменники, в цій опублікованій «Ластівкою» ліриці грають роль ключових місць не тільки в її звукописі: видається, саме ці -есеньк-, -оньк-, може, найінтенсивніше «працюють» на виповідання трепетних почуттів матері й сина. Фактично ілюструвалась думка, висловлена у статті про цього письменника, що *«найкращі його вірші — це з жовнярського життя»¹⁰⁵*.*

Ряд інших зразків поезії на сторінках журналу теж прямо чи опосередковано стосувались обговорюваної теми, зрозуміло, що тут були різні за своїм рівнем тексти. Шевченків вірш «На Великдень, на соломі...» так само проникливо, високохудожньо давав зрозуміти гіркоту сирітської долі. Її ж осмислювалось у вірші «Мені тринадцятий минало...» і так званій «жіночій» думці Кобзаря «Ой одна я, одна, як билиночка в полі...», представлений як «Сирітська пісня». Все це були мінорні мотиви, але вони поглиблювали почуття милосердя і привертали увагу читачів до болючої теми. Богдан Лепкий у триптиху «На Великдень» згадує хлопчика, який *«насилу двигає свячене»: «Та занесе... Він не дитина... / Торік покійні несли тато... / Тепер на нього черга, нене»¹⁰⁶*. Ескізною змальована доля, не кажучи про трикрапки, дає простір для ширших уявлень із дитиною в центрі як опорою для матері:

¹⁰³ Українська ластівка. 1934. Ч. 8. С. 4.

¹⁰⁴ Українська ластівка. 1934. Ч. 8. С. 8.

¹⁰⁵ Українська ластівка. 1933. Ч. 1. С. 11.

¹⁰⁶ Українська ластівка. 1935. Ч. 4. С. 8.

син заступає батька, демонструючи зразок великої дисципліни. У вірші Домки Ботушанської «Сиротина» центральним є звертання дитини до пташки, чи та не знає, де її мама: бо *«знайти її не можу, / Безталанним світом нуджу»*¹⁰⁷.

Та не завжди думка тих, хто брався обговорювати в «Ластівці» тему сирітства, «стискалась», як пружина, до оптимального мінімуму, точніше — не всім вистачало хисту для справді художнього, майстерного відтворення життя. Василь Якубович, підписавшись криптонімом В. В., у вірші «Найкраще слівце» розгортає цю тему багатослівно, хоча й під цікавим кутом зору: моделюється ситуація зі шкільного життя, коли групка дітей на перерві вирішує поміркувати над тим, яке словечко найкраще. І тільки Петрик-сирота не думав довго, бо ж слово «мама» для нього саме таке¹⁰⁸. Сконденсованішого вигляду набрала інша історія — історія хлопчика, який *«загубивсь від мамі; Розпитує та шукає — / Блудить вулицями. // І питає поліція: / — Ти не видів, пане, / По вулиці щоб ходила / Без хлопчика мама?..»* (Омелян Масикевич «Мамин хлопчик»)¹⁰⁹. Назва твору неіронічна, тим паче, що цей малий теж виявляє колосальну дисциплінованість, яка й може бути запорукою щасливої розв'язки.

І ще про один твір із цілої низки — авторства Осипа Дуди «Бабуня», цілком імовірно, автобіографічний. Власне, цей поет спромігся розгорнути, конкретизувати тему духовного зв'язку з рідною людиною і бодай штрих-пунктирно означити спадщину, яка й забезпечила тривкість важливого внутрішнього контакту, — це *«чудні казки: про змیا страшного, про гори кришталні, / Про Байду, про турка страшного...»*. *«Тепер, як спімну ті часи проминули, / Туга за серденько кусає...»*¹¹⁰, — зізнається автор, спонукаючи кожного оцінити власний досвід. У цьому теж призначення

¹⁰⁷ *Українська ластівка*. 1935. Ч. 8. С. 7.

¹⁰⁸ *Українська ластівка*. 1933. Ч. 4. С. 6–7.

¹⁰⁹ *Українська ластівка*. 1936. Ч. 4. С. 3.

¹¹⁰ *Українська ластівка*. 1933. Ч. 3. С. 8.

мистецтва — допомагати в усвідомленні своїх витоків, родинних цінностей, як і спонукати інших до такої важливої внутрішньої праці.

«Українська ластівка», будучи особливо популярною серед школярів, активно пропагувала зразки старанного навчання, чемного поводження дитини всюди, де б вона не була. Для вчителя й письменника Івана Бажанського ця тема виявилась закономірно близькою. *«Милі діти, ви соколи, / Чого учитесь в школі? / Учимося красно жити, / Свою вітчину любити»* («Милі діти»)¹¹¹ — читаємо в одному з його віршів, сповненому бадьорості й позитиву. Герой іншого твору допомагає дівчинці вибратись зі снігу, тоді як перед тим *«біжуть пусті хлопці, Марусю минають, / Сміються з дитини ще й снігом кидають, / Один лиш Івасик мав добре серденько, / Підняв він Марусю, обтряс ї гарненько, / Поміг навіть нести книжочки Марусі / Та й взяв ї за ручку й повів до матусі»* («Добрий школяр»)¹¹². Це той випадок, коли деякі технічні невправності, як-от збідненість рим, строфіки, інших версифікаційних засобів, не так упадає в очі, як зміст, позитивна тональність вірша. Схоже, саме на них орієнтувалися видавці, вміщуючи й подібні твори Остапа Вільшини. *«Наш Микольцьо, хоч маленький, / Вже буквар читає», «Про Тараса він вже знає / Много розказати...»*, — стверджується в «Маленькому школярику» й заодно закликається: *«Старайтеся, любі діти, / Так усі робити, / Бо й вам треба все те вміти — / Й для Вкраїни жити!..»*¹¹³. В «Чемному школярику» дитина й собі цілком по-дорослому підсумовує: *«Школа мені розум дала»*¹¹⁴. В тій же манері, розрахованій на заохочення дитини вчитися, мати школу, знання за пріоритет, виконані й інші твори: вірш Володимири Жуковецької «Гуцулик» (шлях до школи малого учня пролягає

¹¹¹ Українська ластівка. 1934. Ч. 2. С. 2.

¹¹² Українська ластівка. 1934. Ч. 2. С. 9.

¹¹³ Українська ластівка. 1934. Ч. 4. С. 4.

¹¹⁴ Українська ластівка. 1934. Ч. 9–10. С. 16.

через ліс, звідси — драматизм долаття перешкод: зустрічі з великими грізними смереками, зайчиком та навіть ведмедем; проте дитина чітко мислить свою ціль: *«вченим хочу бути!»*¹¹⁵), вірш Домки Ботушанської *«Пильна Маруся»* (*«Знаю вже буквар ціліський і вірші читаю, / Бо велику до науки я охоту маю»*¹¹⁶), вірш Марійки Підгірянки *«Статочний школяр»* та ін. Журнал також привертав увагу дитини до її зовнішнього вигляду, виховував культуру поведінки: хлопчик із вірша Тетки Наді *«Брудний Івась»* геть неохайний, чим нагадує свинку. Тож навіть кіточка не захотіла з ним гратись (*«З ким? З тобою? Фе, з таким? / І нехарним, і брудним?»*¹¹⁷). Тож як не змінитись такій дитині?!

Дидактична тенденційність подібних писань із погляду сьогодення безсумнівна. Але ж вона, щоправда, в завуальованому вигляді завжди є прикметою доброї дитячої літератури. Інша річ, що збідненість тропіки та версифікації не завжди дозволяла цим творам претендувати на означення *«поезія»*. Та й тема школи, побуту дитини в тодішній літературі залишалась майже нерозробленою й очікувала на своє уважніше творче опрацювання. Тому в контексті 1930-х років вірші, про які ми говорили, мабуть, таки виконували свою місію, привертати читацьку увагу простотою, дохідливістю та важливим змістом.

¹¹⁵ *Українська ластівка*. 1936. Ч. 5. С. 6.

¹¹⁶ *Українська ластівка*. 1937. Ч. 4. С. 54.

¹¹⁷ *Українська ластівка*, 1933. Ч. 4. С. 4.

У світі природи й розваг

Твори на природничу тематику знайшли на сторінках «Ластівки» доволі активну апробацію, до того ж мистецький рівень цих робіт був чи не найвищим з-поміж інших. Це зумовлювалось величезною увагою до багатовимірного світу природи українських поетів, у доробку яких порівняно неважко було виявити доступне дитині. Так, у журнал потрапили відповідні художні писання Маркіяна Шашкевича («Веснівка» та «Підлисса»), дві веснянки Івана Франка («Дивувалась зима...» і «Розвивайся, лозо, борзо...»), чудові пейзажні мініатюри Пантелеймона Куліша («Восени») та Павла Грабовського («Річенька»), поезії Бориса Грінченка «Зима», Лесі Українки «Мамо, іде вже зима...», її ж «Вишеньки» («Поблискують черешеньки в листі зелененькім...»), вірші Степана Руданського («Восени» й ін.), Богдана Лепкого («Зимою» й ін.), Спиридона Черкасенка («Зима і весна»), Миколи Чернявського («Осінь» та ін.), Грицька Чупринки («Осіння квітка»), Осипа Дуди («Карпати») й ін.

Усе це різні за стильовими ознаками, особливостями авторського світовідчуття тексти — то з «автономністю» природи, її фіксованістю на певній порі року, навіть дитячій присутності у ній, то з конкретними описами, цікавими подробицями й деталями (як-от «Підлисса»), то з її, природи, максимальною наближеністю до людської душі, пантеїстичним розумінням довколишнього світу. Поезія Осипа Дуди якраз і фіксує це розуміння, присутність автора майже невідчувана, свіжа лексика ілюструвала оновлення традиції: *«Маєстатно сходить сонце, / На проміннях грає / І задрімані верхів'я / Пурпуром вмиває»*¹¹⁸. Насправді ж гама настроїв у таких пейзажних зразках була доволі широкою. Пантелеймон Куліш життєствердно промовляв: *«Ти не погаснеш,*

¹¹⁸ Українська ластівка. 1935. Ч. 7. С. 6.

ясний світе, / Ти знов засяєш по весні...»¹¹⁹. «Осіння квітка» Грицька Чупринки, одна з багатьох, теж була впевнена, що її «берегтиме зима»: «Вона їх обгорне товстою корою / І снігом засипле їх слід, / А інколи й сонце їм блисне порою, / Промінням надії крізь лід»¹²⁰. І водночас на тему осені лунала до дітей повна мінору, «пісень жалібних» «Осінь» Миколи Чернявського, вірш Василя Мови-Лиманського, нашого поета з Кубані, «Пташки під зиму» — з передчуттям випробувань для всього живого («Зажурилися пташата, / Що іде зима, / А у них на время люте / Захисту нема». Інший твір цього автора («Три деревини»), на перший погляд, подавав рослинний ландшафт узимку, та читач ніби фізично відчув і внутрішній стан дерев тієї пори. Зображене містить філософський підтекст, алюзії на багатоликість світу: сосна, тополя й береза з різними характерами, своїми радощами й гіркотою, різними очікуваннями від життя¹²¹. Важливо, що редакційна політика видання допускала на його сторінки й такі зовсім небадьорі, геть мінорні настрої як невідступний елемент людського світовідчуття. Безумовно, у своєму комплексі пейзажна лірика допомагала дітям пізнавати світ, творила в журнальному виданні чудову естетичну ауру, не кажучи, що так само виховувала почуття.

І вже прямо вписувались у поняття «творчість для дітей» вірші про природу слобожанця Якова Щоголіва. Його чи не найкращий твір «Тестамент» було представлено в «Ластівці» як «Порада». Автор не сховався за нібито об'єктивним описом, а навпаки, щиро продемонстрував свою позицію. Порада ж цього «спізненого романтика» вчитися, читати не нав'язлива й дуже цікава, бо йшлося про пізнання дітьми величної книги природи, її сутність: «Йдіть на гори, тихий беріг, / В гай, зеленую діброву: / Там ви вчуєте щось друге, /

¹¹⁹ Українська ластівка. 1935. Ч. 9. С. 3.

¹²⁰ Українська ластівка. 1933. Ч. 11. С. 5.

¹²¹ Див.: Українська ластівка. 1935. Ч. 1. С. 6.

Інші речі, иншу мову»¹²². Призначалася для дітей також щоголівська поезія «Захистя», уже подієва, сюжетна, така, що виразно давала зрозуміти, наскільки взаємозалежними є людина й природа: хлопчик зимової днини обігрів кімнату, й чирик, який жив у ній, заспівав. Інший зразок поведінки підмітив Іван Бажанський: у вірші «Кара» фігурує тип неслухняної дитини, яка не зважила на застереження мами й забагла обірвати крильця мушці, яка виявилась бджолою. Так давалося зрозуміти, що світ природи хоч і живе за своїми особливими законами, але він — частина загального, неподільного світу, в якому має панувати взаєморозуміння.

Але не тільки серйозні сенси наповнювали твори, друковані в «Ластівці», «Ластівка» водночас навіть у межах одного твору й розважала, веселила дитячу душу байками Юрія Федьковича, Євгена Гребінки, Леоніда Глібова, Степана Руданського, Осипа Дуди, зразками гумористичної поезії Ізидора Воробкевича, Леоніда Глібова, Степана Руданського, Марійки Підгірянки. Чи не найпопулярнішим з усіх закономірно був Леонід Глібов; крім байок, сторінки журналу віддавались його численним віршовим загадкам з відгадками, акровіршам, жартам, ліричній поезії, прикрашеній доброю лукавинкою. Так виховувалось почуття гумору, так навчалось, і ця наука була, може, почасти й ефективнішою за дидактизм.

Бадьорий настрій читачів формувався також за допомогою музичного супроводу окремих віршів, коли вказувалось, під мелодію якої пісні (переважно народної) їх співати. Домінували маршові пісні, що, безумовно, подобалось дитячому товариству.

І ще одна важлива заувага. Формуючи національну ідентичність на матеріалі передовсім рідної літератури, чернівецький часопис вміщував і перекладені українською зразки світової поетичної творчості. Так, в інтерпретації

¹²² *Українська ластівка*. 1937. Ч. 5. С. 78.

Омеляна Масикевича побачила світ байка польського автора ще XVIII століття Ігнація Красіцького «Вудвуд», фрагмент твору чеха Яна Неруди «Закон над закони» в перекладі Івана Франка (з провідною думкою «Свій рідний край / Над все ти повинен любити!...»), балада Гете «Лісовий цар» у перекладі Бориса Грінченка, балада Адама Міцкевича «Поворот батька», зінтерпретована зусиллями Пантелеймона Куліша. Увагу читачів мусила привернути також байка французького автора XIX століття П'єра Лашамбоді «Господар і Віл». Відомий у себе на батьківщині своїми гуманістичними ідеями, піднесений там до рівня Лафонтена, П. Лашамбоді вперше в українській літературі переклав Володимир Самійленко ще наприкінці XIX століття. Наразі редакція вмістила його переклад твору з виразним актуальним пафосом. Господар, «свободі друг великий», захотів зняти з Вола «ярмо навіки», на що той відповів заперечувально: мовляв, «Відколи я живу, я те ярмо тягав, / І батько мій носив, і всі діди носили...»¹²³ Мораль байки промовиста й безкомпромісна: «І люди є такі — дурні, та ще й уперті: / Родилися в ярмі, в ярмі хочуть і вмерти». Навіть юному читачеві мусила бути досажною ця важлива думка, що йшла нібито й із чужого терену, але яка безумовно екстраполювалась на українські реалії. З іншого боку, такий добір авторів та перекладачів (Франко, Грінченко, Куліш, Самійленко) підносив статус цих публікацій, інтегруючи світову класику в канон української дитячої лектури та демонструючи нерозривність української культури зі світовою.

Власне, в такий спосіб «Ластівка» доводила спроможність нашої мови інтерпретувати світовий матеріал, не кажучи, що читання урізноманітнювалось, дитина виходила й на позаукраїнський літературно-художній терен і вигравала.

¹²³ Українська ластівка. 1934. Ч. 7. С. 15.

Підсумовуючи сказане...

Поетичний матеріал, представлений у журналі, справді демонструє продуману редакційну стратегію: патріотичне виховання органічно поєднувалося з думками про естетичний розвиток дітей, морально-етичні настанови — з розважальним компонентом, дидактика — з художністю. По-друге, авторська парадигма журналу засвідчила її всеукраїнський діапазон, до публікації було залучено твори навіть авторів діаспори. Таке розмаїття, широта охоплення літературно-художнього матеріалу формували соборницьке мислення, в умовах розчленованості України творили у свідомості малих буковинців цілісне уявлення про багатство нашого письменства. Тематичний спектр представленої поезії виявився напрочуд різноманітним. Патріотична лірика, що закономірно посіла центральне місце, подавалась диференційовано — з урахуванням вікових особливостей аудиторії. Для старших дітей це були твори з виразним громадянським пафосом (як-от категоричне Франкове *«Довго нас не доля жерла, / Досі нас наруга жре; / Та ми крикнем: Ще не вмерла, / Ще не вмерла і не вмере!»*), для молодших — поезії, де любов до рідного краю прищеплювалась ненав'язливо, опосередковано (як у чудовій *«Хмаринці»* Остапа Вільшини). Родинна тематика, репрезентована класикою й сучасними авторами, розкривала традиційні цінності української сім'ї, виховувала шанобливе ставлення до батьків, а заодно й формувала співчутливе ставлення до знедолених. Тоді як пейзажна лірика, яка побачила світ на сторінках журналу, характеризувалась найвищим художнім рівнем, а гумористичні твори (байки, жарти, загадки) не просто розважали, але й навчали, розвивали почуття гумору, урізноманітнювали читання. Поетичний контент видання яскраво засвідчив і проблеми в розвитку тодішньої української

літератури для дітей, необхідність пильніших мистецьких пошуків для самовираження.

Редакція намагалась урахувати психологічні особливості різновікової аудиторії. Це виявлялося і в доборі писань, їхній тематиці, образності, навіть у версифікаційних особливостях творів. При цьому пропонувалися й складні, болючі теми (як-от алюзії на Голодомор у підрадянській Україні при публікації Франкового «Указу проти голоду», мотиви політичних репресій на тій же території в Осипа Дуди, тема сирітства в численних творах). Так через літературу, поетичну творчість діти готувались до суворой реальності.

ХУДОЖНЯ ПРОЗА ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ

Великий масив епічних творів, які побачили світ в «Українській ластівці» 1930-х років, групи літературних казок, оповідань та байок як найближчих дитині. Жанрова специфіка, особливості ідейного змісту й поетики таких творів. Вартісні першодруки, цілком невідомі нині, оригінальні авторські роботи в жанрі казки, присвячені героїчному минулому й іншим екзистенційним проблемам українського буття (зокрема темі Голодомору). Інша принципово нова національно-патріотична проблематика, включаючи стрілецьку. Публікація в часописі перекладів-переробок зі світової літератури, елементи українізації в окремих із них. Постаті авторів, завдяки зусиллям яких журнал виявився популяризатором української прози для дітей.

На підступах до теми

Адресована дітям українська художня проза доволі ґрунтовно вивчалась як у спеціальних дослідженнях науковців (Тетяна Качак, Віталіна Кизилова), так і в працях, де узагальнюється історичний досвід усього дитячого письменства або ж спорадично аналізується, скажімо, його певний тематичний пласт, жанрова палітра писань чи відповідний здобуток конкретного автора. Однак просторінь тієї ж самої прози така неосяжна, а зусилля українського суспільства щодо дитини, її виховання й розвитку засобами словами завжди були такими творчими і різноманітними, що чимало

сфер цієї діяльності досі залишаються на маргінесах дослідницької уваги. Сказане, зокрема, стосується й журналу «Українська ластівка». Крім загального огляду вміщеної в журналі прози, важливо з'ясувати її жанрову специфіку, особливості ідейно-тематичного змісту таких публікацій і персоносфери. Зазначимо, що це кількісно об'ємний, при тому різномірний художній матеріал не тільки з буковинського, але й із загальноукраїнського та навіть світового терену, датований головню першими десятиріччями ХХ століття й оприлюднений у журналі чи то в повному, чи скороченому, адаптованому вигляді або ж у переказах. Чимало творів готувались для «Ластівки» спеціально й так і залишились у своїх першодруках, писання ці майже невідомі сьогодні дослідникам, не кажучи загалові.

Порядок розгляду нами прозових текстів визначатиме їхня жанрово-тематична специфіка: в часописі домінують справді близькі дитячій аудиторії літературні казки, оповідання та байки — звісно, у своїх різних творчих модифікаціях.

Простір літературної казки

Публікації казок організатори видання приділили особливо значну увагу, крім фольклорних, подавши низку творів українських письменників попередніх епох, сучасних авторів та й зарубіжних. Адже на такому матеріалі традиційно формується читацький кругозір дитини, не кажучи, що саме казка зі своїм провідним мотивом поєдинку добра і зла зазвичай утверджує перемогу першого, а суто казковими прийомами, динамічністю, пригодницько-фантастичними елементами неабияк стимулює мислення дитини.

Попередня епоха в розвитку жанру представлена в журналі здобутками Юрія Федьковича, Ізидора Воробкевича, Івана Франка, Лесі Українки, Наталки Полтавки (один із псевдонімів Надії Кибальчич, письменниці з Полтавщини,

свого часу дописувачки до львівського дитячого журналу «Дзвінок» та журналу «Молода Україна», котрий виходив під орудою Олени Пчілки). Усі вони фактично розвивали світову й національну традиції, але не копіювали її. Так, «Глогорожечка» Ю. Федьковича типологічно була спорідненою інтерпретацією казки «Шипшинка» братів Грімм та «Сплячої красуні» Ш. Перро, водночас вона стала й авторською роботою нашого письменника, бо містила ритмізовані вставки (цього не було в інших текстах), покликання на реалії буковинської дійсності, не кажучи про шати буковинської говірки. Воробкевичеві «сміховинки» «Напасть» та «Безглуздівський млин», пропагуючи сміхову культуру народу, так само ґрунтувались на казкових прийомах і хоч не призначались для дітей, але були доступними їм і в цьому плані сприймалися як універсальні. Фактично завдяки цим творам письменника лектура читачів журналу поповнилась класичними зразками гумористики.

Особливо активно друкувалися в «Ластівці» казки І. Франка; впродовж 1936–1940 років часопис подав десять таких творів («Війна між Псом і Вовком», «Лисичка і Рак», «Мурко і Бурко», «Королик і Ведмідь», «Старе добро забувається», «Осел і Лев», «Заяць і Медвідь», «Вовк старшиною», «Дроздові клопоти», «Лисичка-кума»), фактично зрепрезентувавши малим буковинцям добру частину вже доволі популярної в Галичині збірки письменника «Коли ще звірі говорили». Більше того: кожна з казок була своєрідним уроком соціального виховання, через алегоричні образи-характери навчала дітей розуміти суть життя і призначення людини, активно реагувати на зло, ненавидіти насильство, лицемірство і співчувати знедоленим. Так само казка Лесі Українки «Біда навчить» не тільки знайомила з творчістю видатної письменниці та світом живої природи, але й давала зрозуміти, що досвід не приходить сам по собі, він завжди є результатом праці і відповідального ставлення до життя. Твір

Наталки Полтавки називався «Маківка» і був за своїм стилістичним оформленням ліричною картиною з життя рослинності, історією маківки («тонесенька, хистка й височенька, як та дівочка-підліток...»¹²⁴), що зросла між городніх культур, котрі й сумніваються в корисності квітки, хизуючись передовсім своїми принадами. Але й найскромніша рослина, як-от маківка, здатна служити іншим! Твори ці репрезентували в «Ластівці» як пізнавальну, так і морально-дидактичну, пригодницько-розважальну групи національного казкового епосу, відзначались високими художніми якостями й, безперечно, розвивали в читача добрий естетичний смак, як і почуття справедливості й толерантності до інших.

Здобутки сучасних авторів, котрі виступили в жанрі казки, так само мали щораз свою специфіку, різне відношення до фольклорних та літературних зразків, а то й принципово тяжіли до самостійного художнього самовираження. Останнє чи не найбільше стосується письменниці, співзасновниці «Жіночої громади» в Чернівцях Катерини Чертенко-Костецької. У прощальному слові на її завчасну смерть (воно було вміщене в березневому числі видання вже за 1933 рік) редакційний комітет поіменував цю авторку «своєю ревною співробітницею та великою прихильницею української дитини»¹²⁵. Чи не даниною пам'яті К. Чертенко-Костецької й була публікація в журналі цілої китиці з написаних нею раніше восьми казок. Уже перша з них, прикрасивши дебютне число «Ластівки» (йдеться про «різдвяну казку» «Ангелок»), дала зрозуміти особливості творчої манери авторки, її морально-етичні пріоритети. Один з ангеликів, перед самим Різдвом спостерігши, як на землі весело бавляться хлопці («кидаються снігом, возяться на санчатах»),

¹²⁴ Полтавка Наталка. Маківка. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 6. С. 5.

¹²⁵ Редакція «Української Ластівки». Катерина Чертенко-Костецька. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 3. С. 11.

відпросився у св. Петра туди й опинився в холодному, непривітному зимовому місті. Перша кульмінаційна точка виписана авторкою особливо проникливо: ангелок *«йде, спотикається, падає то на сніг, то на замерзлу грудку, встає й знов іде непривиклими ніжками до ходу, бо в небі більше літає своїми крильцями. /.../ Ніхто не звертає на нього уваги, ніхто не питає, чого він, маленький, стоїть босий на холоді»*¹²⁶. Лишень бідна молодиця, матір трьох дітей, дружина хворого чоловіка прихистила дивне хлоп'я, взявши його до себе додому. І добро винагороджується: *«господар встав цілком здоровий з ліжка, хоть лежав вже цілий рік на нім хорий...»*. Але дива не скінчились: *«Нараз зясніло в світлиці, місто дідиків стояв сам Господь з св. Петром, а на лаві сидів не чужий хлопчик, а ангелок»*¹²⁷.

Власне, найбільше уваги К. Чертенко-Костецька присвятила освоєнню жанру передовсім чарівної казки. Вона в неї зазвичай динамічна, з розгалуженим сюжетом, перебування героїв у дорозі щільно заповнене подіями, реальне й потойбічне, містичне часто сусідять, персонажами виступають навіть у межах одного тексту й реальні люди, почасти й діти, — і тварини, фантастичні істоти. Іноді такі її персонажі — це ті, кого закликали: в «Циганочці Любці», наприклад, це карлик, пташки, два великі білі коти, срібні та золоті гадинки, в іншому творі, «Цар змії», — теж заклятий до десятого коліна лицар, поки що зі страшною подобою (*«Лісом ішов на шістьох ногах з великим золотим гребенем здовж хребта чотирикрилий чорний змії і волочив за собою довжезний хвіст. В голові змія сяли червоним огнем очі величини великих мисок»*¹²⁸). Однак під кінець усе в цих казках із явними елементами гору стає на свої місця, добро перемагає. Злотворці, негідники в К. Чертенко-Костецької удостоюються мінімальної уваги,

¹²⁶ Чертенко-Костецька К. Ангелок. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 1. С. 3.

¹²⁷ Там само. С. 6.

¹²⁸ Чертенко-Костецька К. Цар змії. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 5. С. 5.

часто взагалі залишаючись «поза кадром»: у щойно цитованій казці читач тільки наприкінці довідується про призвідця лиха — *«дуже недоброго царя. Він так тяжко гнобив своїх підданих, що вони прокляли його аж до десятого покоління і кожний його потомок ставав від десятого року свого життя змієм і був ним через тридцять літ»*¹²⁹. Ось яку силу може мати слово. Боротися й перемагати змія, цього популярного в казках символу смерті, допомагають героям не тільки їхні власні зусилля, а й чарівні предмети, наділені чудесною силою: як-от циганочці Любці скрипка; музика, виявляється, теж здатна чинити дива. Діяльність добротворців закономірно підпорядкована благородній ідеї, на сторінках творів письменниці вони переживають, здавалося б, звичайні, буденні епізоди свого життя, та фактично такі епізоди стають визначальними. В казці «Шануйте старших» двійко дітей, брат і сестра, взялися кепкувати зі старої жінки, яка виявилась віщункою і заклала нечемних, перетворивши їх на коня та чайку, а слуг, які пішли розшукувати зниклих, на гадин з червоними ріжками. Аж диво-груші допомогли всім повернути людську подобу, а дітям ще й змінитись на краще.

Творчість К. Чертенко-Костецької, як бачиться, так само надихана фольклором та світовими літературними зразками, однак наразі їхнє переосмислення очевидне, культи, образи, персоніфікація сил природи й гіперболізація можливостей людини в письменниці доволі самобутні. Казка «Донька-жаба» хоча й перегукується з народними соціально-побутовими казками й творами чарівними, тим їхнім пластом, що розповідає про дівчину-тварину чи пташку, проте на цей раз жабу на листочку як доньку приносять до діда й баби їхні кіт, пес та когут, які покинули своїх господарів, бо ті хотіли з ними розправитись: мовляв, нема дітей, то й нема для кого старатись. Завдяки магічній силі жаба і стає дівчиною,

¹²⁹ Там само. С. 8.

ощаслививши всіх. Тоді як дивовижна сила Чорнобривки з однойменної казки далася їй від подарованих доброзичливцем жемчужної звізди та здатності *«ходити по воздуху, нате по земле, та й жити у воді, як риба»*¹³⁰. Царевич у цьому творі, проспавши десять літ, прокинувся не від поцілунку, а напившись чарівної води і звідавши теплу опіку Чорнобривки. Ту ж саму здатність має і дванадцятий син бідного чоловіка з казки «Захована корона», ця здатність і допомогла йому, людині внутрішньо благородній та чесній, перемогти злі сили, крім того, що знайти корону і стати царем, урятувати царівну з неволі і ще багатьох інших людей з полону смерті.

К. Чертенко-Костецька уникала традиційно усталених ініціальних формул та кліше (зачинів-кінцівок, авторських звернень до читачів), як і уникала прямої нав'язливої повчальності; схоже, вона мислила призначення своїх казок у тому, що вони навчатимуть-виховуватимуть через пропаганду честі та активної поведінки, спрямованої на захист добра. Загалом ця творчість у своїй, правда, кращій стилістичній оправі варта републікації окремим збірним виданням, не кажучи про глибше наукове опрацювання.

Цікаві й нові, відповідні до настроїв та потреб епохи ідейно-тематичні модифікації літературної казки знаходимо в таких популярних авторів «Української ластівки», як Спиридон Черкасенко («Веселий Ісусик»), Антін Лотоцький («Михайло Семиліток» і «Парашка»), Сидонія Никорович-Гнідий («Козак і русалка»), В. Олесенко («Бриндушечка»). У творі С. Черкасенка, означеному як *«стародавня різдвяна легенда»*, оживає історичний матеріал: «Ластівка» цілеспрямовано пропагувала героїчні сторінки національної минувшини й так виховувала нове покоління українців. Наразі ж ідеться про часи Хмельниччини, про те, як Максим

¹³⁰ Чертенко-Костецька К. Чорнобривка. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 12. С. 5.

Кривоніс зі своїми побратимами напередодні великого свята звільнив село від ляхів, заодно допомігши селянській родині повернути собі чоловіка й батька. Самого ж Кривоноса покликав на допомогу рідним і всьому загалу малий Іванко. *«Бравого козарлюгу маєш... Бережи його: виросте на пострах ворогам, на славу Україні»*¹³¹, — прорік відомий ватажок батькові хлопчика. Яскраво виражена історична колізія, історичний час як особливість хронотопу, протиборство добра і зла, гіперболізація, зокрема, й можливостей дитини, легендарність (Кривоніс — справжній богатир, лицар), динамічність розгортання подій (упродовж різдвяного вечора) дають підстави віднести твір до шерегу суто героїчних казок (за класифікацією М. Грушевського), таких актуальних для епохи 1930-х років.

На цю ж актуальність зважали видавці, вміщуючи в журналі казки А. Лотоцького (у 1933 році вони побачили світ у Львові у збірці «Історичні оповідання»). Як зазначено в передмові до цієї книжки, *«не одній маленькій читачці заб'ється живіше в грудях серденько, коли читатиме, як то Парашка сміло кидається у небезпечний вир, щоби дати доказ сміливості й відваги...»*¹³². Але найголовнішим у казці «Парашка» є, мабуть, таки інше — розуміння князем Ростиславом, нехай і через посередництво дівчинки, важливості не вживати *«свого меча інакше, тільки проти ворогів рідної землі, в її обороні»*¹³³. Наприкінці автор уже суто від себе проникливо звертається до малих читачів із бажанням, щоб на українській землі запанували *«Згода й братня Любов та щира охота до спільного труду, труду для рідного народу. А для цього треба, щоб ви, дітоньки, вже змалечку цілим серцем полюбили Згodu і Труд»*¹³⁴. Глибоким символізмом була пройнята й відома казка А. Лотоцького «Михайло Семиліток»,

¹³¹ Черкасенко С. Веселий Ісусик. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 1. С. 6.

¹³² Видавництво. Вступ / Лотоцький Антін. *Історичні оповідання*. Львів : Накладом вид-ва «Світ дитини», 1933. С. 5.

¹³³ Лотоцький А. Парашка. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 9. С. 134.

¹³⁴ Там само. С. 136.

незаґрунтована на достовірному матеріалі, художньо звернена до часів князювання в Києві Володимира й сутичок наших далеких предків із печенігами. З іншого боку, це твір про екзистенційне, болючу проблематику українського національного буття: наші внутрішні чвари, нерозсудливість вождів та й народу, який у казці погодився віддати ворогові в заклад не просто князенка, а свою душу. Ця публікація виявилася справжньою окрасою журналу, вона істотно формувала його обличчя.

Концепт душі майже в тому ж ракурсі виявився центральним і в казці майже забутої нині талановитої буковинської авторки С. Никорович-Гнідий «Козак і русалка». Письменниця теж значною мірою відійшла од фольклорного сюжету, вдалась до суто авторського осмислення теми України, особливостей нашого етнонаціонального типу, дарма що означила жанрову специфіку створеного як *«народня казка»*. Забезпечує цю самодостатність кульмінаційна подія твору — розмова козака з русалкою про душу. Вродлива й спокуслива дівчина, привабивши спершу око парубка, виявилась для нього чужою, бо ж не тільки не відала, що означає «душа», а й сама була позбавлена душі. Козак на прохання співрозмовниці так означив поняття: *«це жерело моєї сили. З душі походять всі мої чуття, думки, діла. Душа дає силу зручно й сміло володіти моїм мечем і боротися завзято з ворогами. Моя душа заставляє мене любити нашу правду й Батьківщину й оборонити її перед хижими ворогами»*¹³⁵. Виразний національно-патріотичний пафос із ще більшою потугою заструменів наприкінці твору, розмова, що відбувалась на березі річки Прут, урвалася: козак *«по-мчав вихром в Україну. У Київі ждали на нього козацькі полки, що вибиралися в великий похід проти москалів, щоб визволити Україну»*¹³⁶. Отож, завдяки сміливій письменницькій інтенції читачі потрапили у світ реалій, сповнених потреби боронити

¹³⁵ С. Г.-Н. Козак і русалка. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 8. С. 5.

¹³⁶ Там само. С. 6.

волю, специфіка жанру казки це дозволила. Пряме ж моралізаторство, не кажучи про розважальність, так само відсутні. Чи не задля можливості сказати більше, ніж можна було, авторка підписала свій твір криптонімом і назвала народним?!

І вже зовсім політичним, ідеологічним, водночас художнім виявився твір Вуйка Славка «Рибалка і дух зрадника», жанрово поіменований *«казкою наших днів»*. Письменник, схоже, вирішив одразу вказати на «неказковість» сьогодення, якщо подав ось такий зачин: *«Страшне нещастя постигло наші українські землі, що дісталися під московсько-большевицьке ярмо. Москалі забрали від наших селян землю і вивозять весь хліб і худобу з України в Московщину, так що на урожайних землях України запанував голод і мільйони українців погинули від тяжкої голодової смерті»*¹³⁷. Її історія бідного рибалки, котрий темної ночі на березі Дніпра намагається щось упіймати для своєї сім'ї (бо ж навіть рибу ловити було заборонено), здобуває несподіваний розвиток, ця історія єднається з минулим, майбутнім і порушує глобальні проблеми українського буття. Бо рибалка натрапляє на пляшку, відкривши яку, довідується, що в ній — мізерний дух запроданця України перед Московією полковника Носа, адже це на його совісті — зруйнування Батурина. Нос готовий продовжувати виконання своєї ганебної ролі, він обіцяє ласку рибалці від москалів, тоді як той, бідний, але гордий і метикуватий, робить так, що дух зрадника знову потрапляє до пляшки: *«А не діждеш, Каїне проклятий, ще раз зраджувати Україну і помагати москалям донищувати наші землі і наш нарід! Волю згинуту в нужді і в голоді з цілою родиною, як жити в богацтві і розкошах у тім часі, як мій рідний Край гине в московських кайданах!»*¹³⁸. Новітня авторська казка, як бачиться, могла мати й абсолютно іншу риторику, ніж народна, вона ідейно гартувала дух і свідомість читача.

¹³⁷ Вуйко Славко. Рибалка і дух зрадника. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 3. С. 7.

¹³⁸ Вуйко Славко. Рибалка і дух зрадника. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 3. С. 9.

Про те, що редакція намагалась подавати, крім творів такого патріотичного, ідеологічного штибу, ще й речі розважальні, ба й навіть естетизувати життя дитини, свідчить «Бриндушечка». Автор (чи авторка) В. Олесенко підкреслює, що там, де весна, там квіти, краса, поезія (текст переможований віршованими вставками), — але там і своє протистояння. Хлопчик ранньої весни знайшов бриндушечку (діалектна, буковинська назва крокуса), квітка розповіла йому, як мороз хотів звести її зі світу. Боротьба сил у природі вже ставала перед тим центральною в казці М. Коцюбинського «Завидющий брат», а тепер ця природна стихія знайшла нове опрацювання.

Цікаво, що автори «Української ластівки» тяжіли й до публікації чи художнього переказування світових літературних зразків: такий спосіб ознайомлення із зарубіжною літературою демонструє, приміром, гумористична казка «Про непорядного кравчика» (із зазначенням *«Переповіла тітка Надя»*) про те, як ножиці, наперсток, голка, зеліско (праска) провчили свого господаря, котрий справді зле з ними обходився; звідси ж — казка «Бідний рибак» (підписана: *«Переповів з французького Ол. Бриндзан»*). Одна з упійманих рибок погодилась подарувати рибалці чудові палати, дивовижну скриню, відкривши яку, можна було добути звідти добру їжу. Але розповідати про це не можна було нікому. Все закінчилося нічим: от що значить не дотримати слова. Повчання висловлене прямо, бо ж це теж один зі способів розмови з дітьми.

«Українська ластівка» намагалася й спеціально пропагувати імена та творчість зарубіжних авторів: так, французьку літературну казку представили перекладені Теофілом Бриндзаном «Червона Шапочка» Шарля Перро, притому в її первісному, недааптованому варіанті (вовк таки пожер Червону Шапочку) і його ж казка «Синьобородач»; німецьку літературно-казкову традицію зрепрезентували твори братів Гріммів («Сім круків», «Бабуся Метелиця», «Столик, чародій,

золотодайний осел і кий самобий»), данську — «Дівчинка з сірниками» Ганса Крістіана Андерсена, переказану Дідом Хомою, англійську — «Зачаровані черешні» маловідомої ірландської письменниці Амі Сковгард-Педерсен у перекладі Михайла Лотоцького; мотив «Маленького Мука» й багатьох інших схожих казок у цій публікації розвинуто й українізовано, як це свого часу блискуче зробив Ю. Федькович у казці «Бідолашко».

Щодо українізації матеріалу, то вона здійснювалась на різних рівнях, іноді й дискусивних: М. Лотоцький, приміром, перейменував персонажів твору англійської літератури на Іванка й Галю. Тоді як у вільному перекладі казки «Зачарована смерека» (його здійснив С. Л., можливо, Святослав Лакуста) батько дітей *«поляг у боях із ворогами за рідну Україну»*, а малий Пилипко отримує від звільненої князівни незвичайний дарунок — шмат шкіри свого кривдника вужа (*«він [цей шмат] зробить тебе відважним і хоробрим так, що не будеш ніколи відрікатися свого діла. При його помочі зможеш принести велику прислугу своїй Вітчизні»*), — каже дівчина, завбачуючи, що саме Пилипко *«визволить Україну з неволі»*¹³⁹. Тож не дарма хлопцеві *«все на думці той час, коли вужова шкіра стане йому і його Вітчизні в пригоді»*¹⁴⁰. Так мріялось, так творилась національно-патріотична версія новітньої літературної казки, можливості жанру працювали в ім'я української дитини та її майбутнього.

Елементи казковості закономірно були притаманні й іншим прозовим творам, що друкувалися в «Ластівці», але не були казками. Для юного читача ж бо вельми важливим є товаришувати з вигадкою, фантазією і разом з ними входити в реальний світ, художнім віддзеркаленням якого теж є література.

¹³⁹ С. Л. Зачарована смерека. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 7–8. С. 23.

¹⁴⁰ Там само. С. 24.

Широкі можливості оповідання

Цей жанр фігурував на сторінках обговорюваного журналу досить активно, ледь не в кожному числі можна було прочитати твори чи то про минувшину України, шкільне та позашкільне буття дітей, чи про близький усім світ природи тощо. Тож які зразки малої прози рекомендувались юним читачам, наскільки цікавою, змістовною, актуальною для своєї пори була така творчість? Назвемо бодай окремі твори, докладніше скажемо про маловідомі сьогодні, але варті актуалізації, своєї вписаності в історію національної дитячої літератури.

Спершу про оповідання історичної тематики, деякі з них з'явилися в «Ластівці» першодруком, зрештою, українська література на 1930-ті роки вже надбала їх чимало, і видавці журналу здійснювали републікації з різних джерел — хрестоматій, читанок, а то й часописів. Так було з *«легендою»* «Наш знак» за підписом *«Богданко»*, взятою зі «Світу дитини»: походження герба України тризуба трактується як позначене Божою поміччю й таке, що сягає часів Київської Русі та діяльності легендарних засновників Києва. Так було і з датованим 1890 роком відомим оповіданням Бориса Грінченка «Олеся» з проголошенням у ньому родинних цінностей і цінностей загалу як головних для людини. Чи не під враженням «Олеси» Іван Яремський створив своє оповідання «Данилко». До найпримітніших творів зі схожим мотивом величі самопожертви в ім'я України, до того ж твором високохудожнім, написаним тепло і щиро, належить «козацьке оповідання» Спиридона Черкасенка «Джура Тимко». Воно зі щасливим фіналом, описом реалій Запорозької Січі, духу козацького лицарства й історією вишколу молоденького козака. Недарма сам Сагайдачний обирає його своїм джурую (*«обняв малого завзятого й поцілував. /.../ Тимко звичайненько вклонився й подякував, і чисті дитячі сльози*

канули з очей»¹⁴¹). Оптимістична спрямованість твору була важливою, тим паче, що звертання до інших сторінок національного буття містило й чимало драматичних, трагічних колізій.

Одна з них — діяльність січового стрілецтва. В оповіданні Діда Юрія (можливо, Юрія Гордійчука) «Малий герой (Правдива подія)» оживають картини відступу стрільців зі Львова аж за Чортків («Вози з хорими, раненими жовнярами та з усяким воєнним добром переїжджали місто, але тут не задержувалися. Лиш полеві кухні розкладалися в затишних місцях поза горбами, кухарі варили для перемучених ходом стрільців їду. Малі хлопчики бігали з глечиками до криниці по воду та частували нею стрільців. Здалека гриміли глухо гармати»¹⁴²). Серед хлопців — семилітній Михась, щиро перейнятий тим, що відбувається. Аж ось одного разу «ворожа куля розторощила йому збаночок з водою. З плачем вернув Михась до раненого, несучи в руці лишень кусень черепка, а в нім одробину води»¹⁴³. Найважливіші слова похвали, хай дещо патетичні, автор вкладає в уста хорунжого: «То ти справді, хлопчику, герой. Коли Україна має більше таких дітей, як ти, мій любий хлопчику, то вона не пропаде, вона є і буде»¹⁴⁴.

Про те, що для дитини-читача важливо було бачити історію кризь призму вчинків своїх ровесників, свідчить також оповідання І. Яремського «Петрусь у Українському війську», хоч, з іншого боку, поетизація, романтизація подій із дитиною в центрі вела до того, що зображене іноді виглядало й не надто правдоподібно: у щойно згаданому творі пішов з українським військом бити ворога восьмирічний хлопчик. Актуальна стрілецька тематика у своєму чіткішому й глибшому вияві зринула в останньому, червневому числі «Ластівки» за 1940 рік (як зазначалось, із приходом на Буковину в

¹⁴¹ Черкасенко С. Джура Тимко. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 4. С. 7.

¹⁴² Дід Юрій. Малий герой. Правдива подія. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 8. С. 4.

¹⁴³ Там само. С. 5.

¹⁴⁴ Там само.

червні 1940 року радянського війська і приєднанням тоді краю до підрадянської України цей журнал із виразним проукраїнським курсом перестав виходити). Йдеться про твір призабутого нині Франца Коковського «Наступ», узятий зі збірки цього письменника «Наші соколята». Сам автор, між іншим, свого часу студент Чернівецького університету, виявляється, пильно цікавився історією стрілецтва, збирав спогади про нього, написав багато статей цієї тематики і видав кілька художніх збірок про участь дітей у цих кривавих подіях; він сам став жертвою НКВС вже у вересні 1940-го. Так-от «Наступ» Ф. Коковського розрахований на старших дітей (твір більший за обсягом, композиційно поділений на частини, з «поривчастою» стилістикою, відсутністю демінутивів). Уже від початку автор дає читачеві змогу відчувати суворість епохи: *«Прийшов час, що годі було оглядатися, кілька кому років. Кожний, хто міг двигнути кріс, був потрібний, і кожного, хто тільки почув себе в силі служити Батьківщині, приймали радо. Таким чином попав у стрільці й Олесь, хоч йому ледви п'ятнадцятий пішов»*¹⁴⁵. Хлопчина першим зголошується до виконання складного завдання, виявляє справжній характер у поєдинку з ворогом та ще й, чи не один уцілілий, дуже виснажений, намагається врятувати пораненого четаря (*«перев'язує його рану, бере дорогу четареву голову на свої коліна...»*¹⁴⁶). Завдяки «Ластівці» кривава, але значуща сторінка в історії України стала для буковинських дітей ближчою, відчуванішою, тим паче, що вони хтосьна чи в якийсь інший спосіб могли про неї довідатись.

Як і про Голодомор на підсоветській Україні. Про те, як дитячі автори шукали шляхів подачі цієї психологічно складної теми, вже згадувалось на матеріалі казки Вуйка Славка «Рибалка і дух зрадника». Реалістичне оповідання цього ж

¹⁴⁵ Коковський Ф. Наступ. *Українська ластівка*. 1940. Ч. 6. С. 7.

¹⁴⁶ Там само. С. 10.

автора «Колоски» пройняте такою ж виразною антимосковською спрямованістю, розповідь і тепер уміло переведено у площину, близьку до дитини. Школяр Семенко, підбурений шкільною вчителькою та більшовицькими посіпаками, засліплений обіцянкою про винагородження білою хлібиною, виказує тим же посіпакам, що його батьки так само зрізали на полі колоски. Нерозважливий вчинок хлопця виявився фатальним: *«усіх арештованих били люто для постраху, щоб ніхто більше не важився стинати колосків. Відтак пігнали їх до міста під суд, катували їх кілька місяців по тюрмах, а вкінці вислали на Соловки»*¹⁴⁷. Загинув і Семенко: *«не видержав докорів совісти, глуму шкільної дівтори і жорстоких побойв»*¹⁴⁸. Зображеному дещо бракує переконливості (правду про злодіяння більшовиків автор вкладає в уста матері ліричного героя, Семенкового однокласника, вочевидь простої селянки). Однак ця історія все ж мусила привернути увагу буковинців до того, що переживала інша частина України, й продовжила собою цілу низку творів аналогічної тематики. Того ж 1934 року в заключному числі «Ластівки» з'явилося оповідання «Новик» уродженки Херсонщини Дніпрової Чайки (псевдонім Людмили Березіної) за підписом «переповів М. Г.» (можливо, Микола Гарас). Атмосфера безжурної зустрічі молоддю в Народному домі Новика (Нового року) затьмарюється повідомленням про тяжкі випробування для сьогочасного українства: на лицях присутніх з'явився *«вираз жалю та любови до тих нещасних, безталанних, що мучаться десь там далеко-далеко від своєї дорогої неньки України, на засланні, на примусовій роботі або пухнуть з голоду таки дома на багатій колись Україні»*¹⁴⁹. Й реакція молодих людей не забарилась: *«Через хвилину ціла*

¹⁴⁷ Вуйко Славко. Колоски. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 8. С. 14.

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ За Дніпровою Чайкою переповів М. Г. Новик. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 11–12. С. 14.

купка грошей виднілась серед столу, а всі говорили про те, як і чим допомогти голодним, хто що жертвує їм»¹⁵⁰.

Подібні тексти світоглядно, емоційно налаштовували юних буковинців на розуміння своєї кровної і духовної єдності з Великою Україною, давніша історія та й сучасність пізнавалися з літератури, поняття рідного здобувало широкі й конкретні обриси, наповнюючись національним змістом. *«Я, твій батько, твоя мати, брат, сестра — це одна родина»,* — каже в одному творі дідусь онукові. — *«В нашій родині говоримо всі українською мовою. Нею говорили ще мій батько, дід і прадід. Нею навчилися ми Бога хвалити і з людьми розмовляти. Українська мова є, отже, нашою рідною мовою. Українською мовою говорять також твої товариші, наші сусіди й знайомі, а коли споглянеш на сусідні села, то й там не почувеш іншої мови, тільки українську. Так бачиш, Петрусю, тота сама українська мова в'яже нас усіх мовби в одну велику родину, а земля, де та родина живе, — це наша вітчизна»*¹⁵¹. Ось так просто і доступно в часописі розмірковував про важливі загальнонаціональні пріоритети Дід Микола (Микола Гарас), його оповідання «Вітчизна» було художнім переказом із журналу «Дзвінок».

Тоді як атмосфера навчання, дитинства, часто упрощеного, постає в «Ластівці» переважно в соціальному, почасти й соціально-психологічному ключі завдяки зображенню самої дитини та її найближчого оточення — рідних, друзів, учителів. Показовими є оповідання Олександра Кониського й Олександра Барвінського «Перший прихід до школи», фрагмент із автобіографічного оповідання Івана Франка «Грицева шкільна наука» (його названо «Грицева перша днина в школі»), хрестоматійні твори Архипа Тесленка «Немає матусі» і Бориса Грінченка «Сестриця Галя». Дмитро Макогоненко (псевдонім Дмитра Макогона) в оповіданні «Тільки загрілася» тему згорьованого дитинства розгортає в

¹⁵⁰ Там само.

¹⁵¹ Дід Микола. Вітчизна. Українська ластівка. 1935. Ч. 3. С. 10.

зворушливу, цілком психологічну сцену того, як мала школярка не вкрала, а позичила сердачок у сусідки, бо досі вона *«ще ніколи не мала на собі сердачка»*: *«Я хотіла знати, чи він добре гріє. Мені було студено. Я тільки загрілася й принесла назад»*¹⁵². В оповіданні вчителя й літератора Володимира Хроновича «Лист до Бога» творчо використано епістолярний жанр, завдяки якому тяжка історія хлопчика, автора листа, набуває проникливого, довірливого психологічного розкриття. Шкільне завдання написати лист до Бога переростає для Івася Крихітки у справжню сповідь. Батько дитини поліг на війні, матір дістала сухоти і злягла, хлопчик із сестрою голодують (*«Ще якби хоч не їли діти в школі, може, було б лекше зносити голод, та діти в школі їдять і мені ще більше хочеться їсти»*¹⁵³, — зізнається Івась). Та головне, що просить дитина в Господа, — *«щоб мати подужали!»* Через подібні твори «Ластівка» культивувала розвиток у дитячих серцях здатності співпереживати, давала юним читачам зрозуміти, наскільки важливою для кожного є його родина. Оповідання Домки Ботушанської «Маруся», правда, в більше сентиментальному ключі теж представило долю сирітки, котра наймитує і чесною працею здобувається на прихильність господині; та й віддає дівчинку до школи.

Цілу низку творів традиційного повчального змісту, позначених уже й шуканням нових цікавих засобів та прийомів, підготував для «Ластівки» вчитель-пенсіонер Михайло Сторожук, підписаний як «М. Максимів», «М. М». Навіть у самих назвах його оповіданнячок були закладені важливі моральні сентенції: *«Для тих, що не мають мами»*, *«За добро платім добром»*, *«Всі вони діти нашого роду»*, *«Мудрість мурашок»*, *«Куди веде лінивство»*. Начебто від імені мудрої ворони автор промовляє: *«Пам'ятайте, діти, що в нашій роді є бідні, нещасні сироти, старці, каліки, а всі вони — діти нашого роду, наші рідні. Ми, здорові, ситі та одиті, мусимо їх*

¹⁵² Макогоненко Д. Тільки загрілася. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 11. С. 5.

¹⁵³ Хронович В. Лист до Бога. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 3. С. 6.

*накормити, одіти, мусимо їм помагати в нещасті. А тоді настане між нами щира родинна зв'язь...»*¹⁵⁴.

Тенденційність, моралізаторство, без яких майже не обходиться творчість для дітей, присутні і в простих за змістом оповіданнях І. Яремського «Настусині Великодні свята», «Настусин подарунок», «Після шкільної науки», «Грицькова каменюка» та ін., вони були розраховані на найменших дітей і, мабуть, теж завоювали симпатії читачів, якщо редакція надавала їм сторінки. Сцени зразкової самодисципліни дитини пропагувались у творах Івана Бажанського («Куряче яечко», «Яблуня»), Діда Юрія («Що вповідає десятилітній гуцулик Гнатко» і «Вдячний Тарасик»), Діда Хоми («Овочеві зернята», «Горобці», «Чудний товариш», «Милосердна сирота»). Останній з названих творів — про бідну дівчинку, яка свій одяг роздала ще біднішим за себе, за що була винагороджена: вночі з неба впало багато зірок, котрі виявилися грішми, своєрідною манною небесною; казковість органічно вплелася в загалом реалістичний сюжет твору. *«Отак добре діло ніколи не йде дармо, не пропадає, а має все свою заплату»*¹⁵⁵, — пояснює автор. Схожий варіант добродійства описує Микола Павленко: двоє друзів, хлопців із заможних родин, поділилися харчем із сиротою (оповідання «Миска молока»), літературна згадка про їхнє гарне діло теж могла бути корисною для читачів. Не кажучи вже про історію братиків, бідних, але цікавих до науки: вони ходили до школи по черзі, бо ж мали тільки одні чоботи на двох, відтак пояснювали одне одному пропущене. *«Бачите, любі діти, всему можна якось зарадити, лишень треба хотіти!»*¹⁵⁶ — каже, довідавшись правду, зворушений вчитель в оповіданні «Треба хотіти!», підготовленому за журналом «Світ дитини».

¹⁵⁴ М. М. Всі вони діти нашого роду. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 4. С. 56.

¹⁵⁵ Дід Хома. Милосердна сирота. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 7. С. 14.

¹⁵⁶ [Б. п.] Треба хотіти! *Українська ластівка*. 1935. Ч. 9–10. С. 9.

Тоді як засудження кепського поводження, думка про відповідальність людини, зокрема й дитини за себе й інших визначили вектор уваги Михайла Яцків («Немилосердний погонич»), Д. Макогоненка («Одноокий»), Вуйка Віктора (можливо, Віктора Реннера) «Добре навчив». Сюжет першого твору нагадує «Чічку» Марка Черемшини, старенька, *«худа, як жерлиця»* конина тягне на гору тяжкий віз, у її смерті винен *«немилосердний погонич»*. У творі Д. Макогоненка (а він виконаний римованою прозою) йдеться про нечемного Івася, який *«не слухав тата і мучив все домові звірята»*¹⁵⁷; непослух закінчився тим, що баран, чергова хлопча жертва, вибив йому око. Третій твір прямо дає зрозуміти, що дітям курити заборонено.

Редакція вочевидь шукала і в інонаціональній оповідній прозі змістовних творів на теми школи й виховання дитини, якщо вмістила в одному з чисел твір за оповіданням італійського дитячого письменника Едмонда де Амічіса «Гарна наука». Синочок високого урядника зле висловився про батька іншого учня, сина простого вугляра, назвавши того ганчірником. Територія школи стає територією перемоги справедливості: *«Олесь мусів говорити за батьком і подати Осипові руку на знак перепросин»*, тоді як учитель зі свого боку вказав усьому класові на важливу істину: *«Шануйте всяку корисну й чесну працю в світі!»*¹⁵⁸. Почуття ж національної гідності дитини було покликане виховувати оповідання Светозара Чоровича «Малий жебрак», узятє видавцями з видрукуваної в Чернівцях іще в 1911 році збірки цього письменника «Герцоговінські оповідання» в перекладі П. Карпинського. Головний герой повернув багатієві милостиню, дізнавшись, що той порубав трьох сербів.

Відхід від таких глибоких морально-етичних тем у площину суто літературну, освітню, ба й розважальну, по-

¹⁵⁷ Макогоненко Д. Одноокий. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 4. С. 12.

¹⁵⁸ Амічіс Е. де. Гарна наука. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 11–12. С. 5.

своєму виховну, задекларувала Тітка Надя, в оповіданні «Тарасове свято» познайомивши малих читачів із їхньою ровесницею: Христя захворіла й тому не потрапила до школи на Шевченкове свято. Але бажання дитини зустрітися з поетом було таким великим, що у сні той сам завітав до своєї прихильниці й, заспокоївши її, попросив прочитати йому щось напам'ять. Задля виховання в дітей любові до книжки редакція навіть запровадила публікацію низки белетризованих історій під назвою «Як то я дістав охоту до читання». Й окремо було подано своєрідну поезію в прозі Б. Лепкого «До роботи!», наче спеціально звернену з цього приводу до дитячого товариства. Висновок автора цілком прозорий: *«Усі працюють. Дармувати — то не годиться і не час, бо подивися, милий брате, скільки роботи скрізь у нас. Вона й тебе колись чекає, тому — до книжки! Час втікає»*¹⁵⁹. Примітно, що на сторінках «Ластівки» було надруковано й кілька спеціально підготовлених белетризованих науково-пізнавальних текстів (на зразок твору Миколи Гриба «Що оповідає камінний уголь»); виходить, журнал справді був і своєрідним підручником.

Між тим дитинство цікаве й розвагами, спілкуванням з природою, світ природи живе ж бо своїм багатогранним життям. І дитина, пізнаючи природу, теж здобуває досвід. Про те, чому для Юрка Павлусь найліпший товариш, дізнаємося з оповідання за твором Софії Русової «Юркова пригода»: *«На всім він [Павлусь] визнавався, чи на лісовій деревині, чи на зіллях, чи на губах [грибах], чи на диких звірях, як на пташках»*¹⁶⁰. Може, тому пригода, яка спіткала хлопців у лісі, коли вони захотіли спіймати вивірку (білку), закінчилася щасливо. Зрештою, пізнавати світ малій дитині, в якій нема теплої одежини й черевичків, можна й через шибку, закидаючи маму щораз своїми «чому?» (Микола Гриб «Зимою

¹⁵⁹ Лепкий Б. До роботи! *Українська ластівка*. 1936. Ч. 11–12. С. 9.

¹⁶⁰ За Софією Русовою. Юркова пригода. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 2. С. 3.

з вікна»), або ж довідуючись про природу та її особливості з художніх оповідань (Данило Лепкий «Дуб і потік», О. Задума «Горобець» та ін.).

Вочевидь, публікації в часописі ще не мислились видавцями як засіб тільки розваги дитини, позаяк із творів такого плану ми виявили хіба один — «брехеньку» Олександра Півня в переказі Діда Миколи «Як Юрко до неба ліз», явно навіяну «небилицями» Степана Руданського. Зрештою, вона, «брехенька», теж розвивала фантазію, дотепність, уміння цікаво оповідати і свідчила про розвиток у дитячій літературі й фантастичних мотивів, заснованих на питомій сміховій культурі.

Як бачиться, традиційне (реалістичне) в оповідній прозі «Ластівки» домінувало, й це значною мірою могло бути зумовлено, крім іншого, особливостями добору матеріалу, цілеспрямованою видавничою політикою, покладанням уваги саме на такі можливості жанру. Тож у пріоритеті виявились актуальні теми національного порядку, соціального співпереживання дитині, хоч разом з тим увагою охоплювалися й інші сфери її буття.

Про те, що це так, як і тенденцію до істотного оновлення репертуару «Ластівки» засвідчило оповідання львів'янина Едварда Жарського «Діти будують літак», вміщене в останньому, шостому числі журналу за 1940 рік. Автор у недалекому минулому вчителював, був директором гімназії, згодом — організатором освіти і спортивним діячем, події Другої світової змусили його емігрувати з України. Та головним було, мабуть, розуміння дітей і прагнення відкривати для них невідомі світи, до яких вони тягнулися б і так зростали. Отож, читачі запізналися в оповіданні Е. Жарського зі своїми ровесниками, допитливими, дружніми, мислячими, власне, це був твір на тему родинного виховання й технічних новацій, що входили в життя дитини і на які вона реагувала з величезною цікавістю. *«Іруся принесла різні прутики й*

виגיнала їх; Юрко вигладжував довші й коротші патики, а Богдан складав цілий скелет літака. Зісподу причіпили колісцятка й все майже було готове. Найбільше мороки було з крилами і пропелером, що його мають літаки на самому переді. Але остаточно все було в порядку»¹⁶¹. Власне, завдяки батькові діти впоралися і з цією морокою, чоловік заодно розважливо повідав дітлахам і про речі складніші: «Вони, ті мотори, викликають дуже швидкий оборот пропелера й так, як на нашому літакові, так і там цей пропелер наче тягне за собою цілу машину. При цьому не забувайте й про те, що вже саме повітря має силу вдержати літак над землею»¹⁶².

Принципово нова тенденція в розвитку дитячого оповідання і на рівні змісту, і навіть на рівні лексики у «Ластівці», на жаль, так і не розвинулась. Але навіть її з'ява засвідчила невпинні творчі пошуки видавців і тих авторів, хто щиро опікувався дітьми та їхніми літературними інтересами.

Виховання байкою

Прозові байки, що потрапили в журнал, мали різну тематику й походження, різну природу, однак усім їм були властивими філософічність, моралізування (відкрите чи таке, що впливає зі змісту), ці твори будувались переважно на одному епізоді й тому, як правило, були короткими. Так, байка «Миш і жаба», поставши з української народної байки в переказі М. Г. (Миколи Гараса), містила художнє обґрунтування кінцевої тези, народного прислів'я — «Хто другому яму копає, сам в ню впадає». Власне, так сталося з жабою, яка, перепливаючи річку, прив'язала мишу до себе, а та втопилась. Тож у підсумку постраждала й сама жаба. Твір Олександра Півня «Бджола» так само вписується в дефініцію

¹⁶¹ Жарський Е. Діти будують літак. *Українська ластівка*. 1940. Ч. 6. С. 11.

¹⁶² Там само. С. 12.

жанру байки, хоч і не має прямо висловленого повчання: епізод скарги бджоли на людину перед самим Богом, бажання комахи здобути страшну силу (*«щоб кожний чоловік від мого жала згиб»*¹⁶³) зупиняється її розумним співрозмовником: *«Яка ти мала мушка, а скільки в тебе злоти! І за тебе, бідна мушко, мав би велет-чоловік гинути?! — сказав Господь. — Не він згине, а ти згинеш, скоро тільки його вкусиш»*¹⁶⁴. Автор відходить від популярного народного та й сковородинського трактування образу бджоли як символу працьовитості, бо ж акцентується на рисі негативній, здатній чинити людині боляче. Між тим байки Олександра Півня справді виявилися наміром по-своєму розвивати традицію: його твори «Слимак, Осел і Лоша», «Чапля, черепаха та й рак» містили розгорнутіші сюжети. В першому Осел і Лоша підняли на кпини скромного Слимака, який уже на початку попередив своїх зарозумілих співрозмовників: *«Та не смійтеся з мене так дуже, бо хто знає, чи не прийде ще до того, що й ви самі себе осмішите»*¹⁶⁵. Так і сталося: змагання, хто швидше вилізе на гору, скінчилось програшем для нерозважливих кепкувальників. Наприкінці автор спеціально вдається до розгорнутого узагальнення: *«Отак то буває з байдужними й легкодужними. Вони відкладають роботу все на пізніше. Тому ніколи не можуть нічого доробитися. Тільки все нарікають на свою лиху долю, а ніколи не винують самі себе та свою байдужність»*¹⁶⁶. В іншому творі подібні резюме відсутні та й сюжетна канва виявляється ще більше розгорнутою. Стара чапля спокусилась на пропозицію черепахи зажити легшим життям, розповсюдивши на ставку серед риб чутку начебто про те, що люди хочуть спустити воду, от і врятуватись можна, мовляв, за допомогою чаплі, яка у дзьобі переноситиме рибини в іншу водойму. Аж

¹⁶³ Півень О. Бджола. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 8. С. 9.

¹⁶⁴ Там само.

¹⁶⁵ Півень О. Слимак, Осел і Лоша. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 8. С. 8.

¹⁶⁶ Там само. С. 9.

рак уторопав, що чапля є ворогом риби, та й розправився з негідницею. Твір можна було б ідентифікувати як казку (казку про тварин), однак повчальний зміст, манера розповіді, звернення до морального боку життя людини, зрештою, пряма авторська вказівка на жанр дають підставу віднести його таки до категорії байок. Сказане цілком стосується й байки, підписаної криптонімом Ч. К. (мабуть, К. Чертенко-Костецької), «Добра мишка», головна героїня якого не раз рятує щиглика від загибелі, мотив допомоги іншим тут — у центрі.

Примітно, що малі буковинці виявилися прилученими й до світової байкарської традиції: «Ластівка» вмістила переказану Дідом Миколою одну з індійських байок («Чоловік та пес»), а також зінтерпретовану прозою байку французького класика XVII століття Жана де Лафонтена «Окрадений скупар». Таким чином, важливі, повчальні життєві ситуації, вбрані у форму українського художнього слова, вкупі з творами інших жанрів по-своєму виховували; для світу байки моральні цінності, а не ідеологічні, виявляються в пріоритеті. Систематичність таких процесів теж давала ефект, не кажучи, що розуміння виняткової ролі літератури в цих процесах виявлялось беззаперечним.

I висновки...

Огляд художньої прози, видрукованої на сторінках чернівецького дитячого журналу «Українська ластівка» впродовж 1933–1940 років, дає змогу стверджувати, що вона істотно прислужилась до того, аби видання посіло чільне місце як у контексті тогочасної культурно-історичної доби, так і в загальній панoramі розвитку національного дитячого письменства. Редакція цілеспрямовано формувала у наймолодшій частини суспільства почуття української ідентичності, й література, зокрема проза виявились при цьому засобами дуже ефективними.

Загалом же прозовий контент «Ластівки» характеризується своїми жанрово-тематичними особливостями, він відповідав як освітнім потребам дитини, її вихованню, так і настроям складної епохи. Провідне місце на шпальтах часопису закономірно посіла літературна казка, представлена у своїх різних модифікаціях: від творів українських письменників-класиків до нових, свіжих і самобутніх полотен Спиридона Черкасенка й Антіна Лотоцького на історичну тему, чарівних казок Катерини Чертенко-Костецької й інших авторів. Не менш важливими у складі журналу були оповідання та байки, що розширювали світогляд дитини, знайомили її з героїчними сторінками історії (козаччиною, діяльністю січового стрілецтва), а також із реаліями шкільного життя, соціальними негараздами, світом природи тощо. Публікації творів на історичну тематику, як-от «Джура Тимко» Спиридона Черкасенка, утверджували ідеал самопожертви в ім'я України й оспівували лицарський дух козацтва, тоді як твори про Голодомор в Україні наснажували антимосковським настроєм і так само виховували здатність до співпереживання.

Водночас «Ластівка» не обмежувалася виключно національним художнім контентом, вона доволі активно долучала малих буковинців до скарбниці світової літератури через

переклади й перекази вибраних зразків. Прикметно, що навіть запозичені сюжети іноді зазнавали українізації, наповнюючись патріотичними ідеями та мрією про визволення Вітчизни.

Таким чином, художня проза на сторінках «Української ластівки» є фактично цілісною, ідейно вираженою системою текстів, що достойно виконували цілий комплекс завдань: розвивали естетичний смак дитини, формували її моральні орієнтири та, що найважливіше, гартували національну свідомість. Мабуть, таки найбільше на прозу (порівняно з іншими родами літератури) в журналі лягло завдання не стільки розважати, скільки цілеспрямовано виховувати майбутнє покоління так, щоб для нього любов до України, її історії та культури була незаперечною цінністю. Актуалізація цього унікального пласту дитячого письменства відкриває широкі перспективи для його глибшого наукового осмислення та повернення незаслужено забутих імен і творів у сучасний культурний простір.

МОВОЮ ДРАМАТИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Об'єктивні складнощі публікації в журналі драматичних творів і разом з тим актуалізація такого матеріалу, його загальний ідеологічний контекст. Жанрова палітра текстів, роль аматорських зусиль. Дидактизм, розважальність, ігрові сценічні форми у вихованні морально-етичних орієнтирів дитини. Діалог про філософські істини («Розмова дітей з сонцем» Р. Завадовича). Твори на шевченківську тематику як органічна частина національно-культурного проєкту «Ластівки».

Штрихи до загальної картини

З усіх трьох родів літератури драматургія в «Українській ластівці» виявилась представленою найменше, і на те була своя причина. Ідеться ж бо про видання «малоформатне» — як сказано, 16-сторінкове, тоді як канонічний драматичний текст закономірно передбачає для своєї презентації таки чималий обсяг. Про розуміння видавцями часопису важливості прилучення дітей і до такого виду творчості свідчать намагання шукати способи її популяризації. У числі 9-му (с. 4) за 1933 рік недарма й прозвучала запитальна репліка в бік читацького загалу: «"Українська ластівка" рада би знати, чи наші українські діти грають кавалки діточого театру». Кілька публікацій у журналі таких «кавалків» зі свого боку висвітили проблематику цього явища, виявляється, не такого й простого, як здається на перший погляд, і тому

вартото осмислення як в ідейно-тематичному плані, так і на рівні свого художньо-естетичного виконання. Досі цей пласт літератури, пов'язаної з «Ластівкою», зовсім не потрапляв у поле зору дослідників, так, як, зрештою, обходився їхньою увагою журнал як широкий культурницький проєкт, спрямований на виховання нового покоління українців на засадах національної ідентичності, духовної свободи й високих моральних цінностей.

Власне, українська драматургія для дітей як *«глибоко закорінений в українстві літературний феномен»* (Лариса Мірошниченко) у перші десятиріччя XX століття досягла чималих успіхів, і п'єси Олени Пчілки, Олександра Олеса, Катрі Гриневичевої, Марійки Підгірянки, Степана Васильченка, Юрія Шкрумеляка, Романа Завадовича й інших авторів зробили їй таку честь. Як відомо, на підрадянській території навіть письменство для найменших спіткали цілеспрямовані ідеологічні, політичні впливи, *«трагічна для культури взаємодія з політикою на засадах підпорядкування, "служіння", тотальної громадянської заангажованості»*¹⁶⁷. Як висловились Т. Качак, дитячу драматургію цієї пори взагалі *«презентують твори двох груп. Одну становлять національно зорієнтовані драматичні твори, написані й видані західноукраїнськими письменниками чи письменниками-емігрантами, а іншу — створені радянськими письменниками в дусі радянської ідеології та соцреалізму п'єси»*¹⁶⁸. Звісно, цей поділ умовний; скажімо, активні зусилля Олени Пчілки щодо розвитку дитячого театру аж ніяк не вписувалися в радянський шаблон, так само як не всі пов'язані із Західною Україною драматурги тяжіли до ідеологічного у творчості: зчаста це була послідовна, але й позбавлена прямолінійності орієнтація на доступні дитині широкі теми, сміливіші експерименти з формою тощо.

¹⁶⁷ *Історія української літератури XX століття*. Кн. 2. Ч. 1 / ред. В. Дончик. Київ : Либідь, 1994. С. 307.

¹⁶⁸ Качак Т. *Українська література для дітей та юнацтва*. Київ : Академія, 2016. С. 170.

Виховання без патетики

Публікації «Ластівки» по-своєму висвітили цю тенденцію, притому участь у процесі залучення юних читачів до театральної справи й авторитетних діячів, і аматорів-початківців, іноді й не підписаних під текстами. Так, у першому числі журналу за 1935 рік було вміщено цілу добірку невимушено-розмовних сценок-діалогів, тож саме через діалоги «матеріалізувався» і хід подій, і динаміка взаємовідносин між персонажами. У творі «Добра заліжка» йшлося про суперечку двох хлопчиків, себто «заліжку» між ними — угоду про певний результат. Ініціатором виявився хитрий Славко, запропонувавши Юркові однаково (словами «*Цей гудзик*») відповісти на три його запитання. Але непоміркованість ледь не завжди у програші. От і з'ясувалось, що два леви (грошові одиниці), які по одному належали кожному з хлопців, виграв задержуватий Славко. Така ж напруженість дії і певна напруженість переживань, передані максимально сконденсовано — в одних розмовних репліках, властива й іншим творам зазначеної добірки, що акумулювали народну мудрість і досвід дорослих, по-своєму повчальний і для дітей.

Театральність, діалогічність виявились центральними формальними ознаками і невеликої віршованої сценки «Розмова дітей з Сонцем». Її автор Роман Завадович, згодом відомий український письменник, педагог, громадсько-культурний діяч з української діаспори, після років учителювання в школі й участі в громадсько-культурних заходах, зокрема з організації театральних гуртків та постановці п'єс якраз у 1937-му розпочав співробітництво із львівським дитячим журналом «Малі друзі». Діалог дітей із Сонцем стосується, на перший погляд, природничої тематики (діти після зими допитуються в Сонця, де ж воно так довго барилось, на що Сонце відповідає: «*В іншу, південну країну / Я відбувало*

мандрівку, / Щоби й тамошнім дітям / Поцілувати голівку»¹⁶⁹). Однак малята не можуть і далі стримати емоцій, посилення інтересу ніби й виправдане: *«Чому ж ти нас полишило / Лютій зимі на поталу? / Нас так лякали завії, / А ти про нас не згадало»*¹⁷⁰. Й аж тепер розмова переходить у площину реалістичну, навіть філософську, однак доступну дітям. Бо Сонце повідомляє своїм малим співрозмовникам важливі речі: зима, холод гартують, тому *«в змаганні з лихом / Теж є великая втіха»*. Ця кульмінаційна думка озивається в душах дітей гідним розумінням: *«Правду ти, Сонце, говориш! / Ми б зледащили в вигоді — / Мусить і бурю пізнати / Той, хто родивсь на погоді»*¹⁷¹. Так віршований драматичний діалог без будь-яких ліричних чи епічних вставок виявляється ефектнішим, ніж розгорнуте повісткування, чіткість і глибина змісту справляють навіть враження афористичності.

Закономірно, що редакція журналу звернула увагу на одноактівки, добре пристосовані до імпровізованої шкільної сцени, зручної у виконанні, компактної, можливої у самодіяльній постановці. Спочатку про п'єсу *«Лінюшка»* — явно аматорську, хоча й не позбавлену цікавих знахідок, підписану іменем *«Надя» «одноактівку морального змісту для дітей народної школи (1–3 класи)»*. Ініціатива розмовляти з дитиною без патетики й на тему, близьку та зрозумілу, реалізується в оригінальний спосіб і через кілька сценічних епізодів. У кімнату до дівчинки, яка вранці полюбляє довгенько спати, навідується Мама, відтак особи персонафіковані: Когут разом зі своїми товаришами — всіма сільськими когутами, за тим по черзі Сонечко, Вітер і Дощик. Усі спонукають дитину прокинутись і взятись до діла — кожен зі своїми аргументами, своїм «еталоном» поведінки. Мама нагадує доні

¹⁶⁹ Завадович Р. Розмова дітей з сонцем. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 4. С. 51.

¹⁷⁰ Там само. С. 52.

¹⁷¹ Там само.

про обов'язок привести себе до порядку, помолитись, поснідати і йти до школи, *«щоб учитись і мудренькою зробитись»*¹⁷², на що та відповідає геть різкувато: *«Нащо мені тої школи, / Мудров не буду ніколи»*¹⁷³. Когут повідомляє ледачій, що *«розбудився і звір дикий, / Чути вже нас, когутів, / Зі всіх сторін і кутів»*¹⁷⁴. Сонечко запрошує малу надвір бодай розважитись: *«Уставай, ходи ся грати / На подвір'я коло хати»*¹⁷⁵. Вітер діє категоричніше, різкіше, аргументуючи тим, що дівчинка *«непослушна, непоправна, / Зла, нечемна і неславна...»*, на що та аж розплакалась: *«Ох, як подув він студено, / Аж в очах стало зелено, / Треба більше ще накритись, / Щоби не перестудитись»*¹⁷⁶. Лишень Дощикові вдалося остаточно розворушити ледачкувату дитину: *«А я дощик, дрібнесейко, / Зроблю тобі купелейко, / Щоби тепер ізкупалась, / Уставати нагадалась»*¹⁷⁷.

Нескладна композиція сюжету як низка виправданих епізодів з неідеальною дитиною в центрі, наростання напруги, без якого театральне дійство було б нецікавим, своя конфліктність і повчальний зміст мусили зробити «Лінюшку» відкритою для дитячих постановок. Ремарки зі свого боку підсилили основний текст, спрацювали на створення відповідної емоційної атмосфери, живий контакт з аудиторією забезпечується і в масових сценах, і в тих, де виявляється двоє осіб: так, авторка дає зрозуміти, що якщо до перевиховання лінивої дитини підключаються «всі когути», то це може бути «ціла кляса». Поетична форма твору, зрозуміло, мусила зобов'язати авторку до відповідної художньої вправності, хоча, з іншого боку, заримовані рядочки полегшували

¹⁷² Надя. Лінюшка. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 1. С. 8.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Там само.

¹⁷⁵ Там само. С. 9.

¹⁷⁶ Там само.

¹⁷⁷ Там само.

дітлахам виконання ролей. Власне, це був той випадок, коли простота, доступність, життєвість матеріалу компенсували показники форми, бо ж дитячий драматичний твір не витримує театралізації різкої і демонстративної, діти особливо чутливо реагують на них.

Сценічні роботи про Шевченка як інструмент національного опору

Отож, про дві п'єси, надруковані в «Ластівці». Вони присвячувалися Шевченкові й доповнили серію розрахованих на дитяче сприйняття різножанрових творів про письменника. На час видання чернівецького часопису національна драматургія вже надбала кілька таких робіт: «Весняний ранок Тарасовий» Олени Пчілки, «Під нову зорю» й «Вінок на могилу Шевченка» Марійки Підгірянки, п'єси-мініатюри Степана Васильченка «Минають дні» і «Під Тарасове свято», твори Юрія Шкрумеляка та й не тільки їх. Про народжені якраз у 1930-ті драматичні твори на Шевченкову тему Дмитра Бездика, Юрія Костюка, Володимира Суходольського свого часу писав Богдан Мельничук, критично відгукнувшись про найвідоміший твір — одноактівку В. Суходольського «Тарасова юність. Юнацькі роки Т. Шевченка (1829–1838)», де справді чимало перекручень фактів і загалом невинного художнього вимислу. *«То навряд чи може вона прислужитися юним глядачам у вивченні життєпису Шевченка, як це декому здавалося»*¹⁷⁸, — резонно зазначив учений.

Власне, йшлося про дуже відповідальний матеріал. Ось чому твори, вміщені в «Ластівці», заслуговують на підвищену увагу. Йдеться про «образок сценічний в однім акті»

¹⁷⁸ Мельничук Б. *Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)*. Київ : Академія, 1996. С. 139.

«Пам'ять Тараса Шевченка», вміщений у березневному числі часопису за 1934 рік, цілковито невідомий дослідникам літератури. Він не підписаний; надруковані поряд дописи про Шевченка авторства М. М. (криптонім Михайла Сторожука, який виступав у «Ластівці» і як М. Максимів) та Діда Хоми дають підстави пов'язувати з кимось із них створення цього образка. Інший твір — призабутий актив дитячої театральної шевченкіани — надрукована в Чернівцях у ч. 3 за 1940 рік «сценічна картина» Юри Шкрумеляка «Малий Тарас співає». Вона постала на основі більшої п'єси цього письменника «Зустріч з бандуристом».

Розглянемо обидва твори, зовсім неоднакові у підходах до висвітлення шевченківської теми. Дія в «Пам'яті Тараса Шевченка» відбувається на сільській толоці, де граються хлопці і куди прибігає Володко — *«ученик 6-ої класи народної школи з книжкою в руці»*. Він скликає до себе дітей і нагадує їм, що *«сьогодні пам'ятна день смерті Тараса Шевченка!»* Всі зніяковіли, адже призабули. Володко делікатно зауважує, що *«самі мусимо ми, діти, на це пам'ятати! Не забуваймо, бо, забуваючи на Тараса Шевченка, забуваємо на себе. Забудемо з часом, хто ми, чії діти, хто наша мати та яка наша рідна мова»*¹⁷⁹. Хлопці не тільки погоджуються з Володком, але кожен з них по черзі виповідає, ким є в його розумінні Шевченко. Для одного це передовсім великий поет-співак (*«Писав красні вірші-пісні-думи і показав нам красу й силу нашої рідної мови. А любив він рідну мову понад усі мови й не проміняв її на жадну чужу»*¹⁸⁰), для іншого хлопчини — це *«оборонець нашого українського народу»* (*«Він то сміло й завзято боронив наш народ у своїх піснях-віршах перед ворогами — москалями, поляками, які йшли на те, щоби знищити наш український народ. У своїх піснях описав*

¹⁷⁹ [Б. п.]. Пам'ять Тараса Шевченка. Образ сценічний у однім акті. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 3. С. 3–4.

¹⁸⁰ Там само. С. 4.

він всі ті кривди, болі, муки, які витерпів наш народ від ворогів»¹⁸¹); з погляду ще іншої дитини, Шевченко — наш учитель-пророк, тому «нам годиться слухати Його, учитися Його великих наук, які Він нам полишив у своїх піснях, а тоді засіяє краща доля й для нас. Він як пророк багато, багато предсказав нам. Не одно вже сповнилося та сповняється. /.../ Так, встане Україна, а це ми всі твердо віримо і будемо докладати всіх своїх сил, щоби вона чим скорше видобулася з пазурів ворогів-катів!»¹⁸². Інший Шевченків прихильник називає поета «нашим мучеником»: «Його мучили за те, що він гарячо любив свій народ, свою матір-Україну та свою рідну мову. Мучили Його — а Він не падав духом...»¹⁸³. Володко у свою чергу розповів друзям, де спочиває Шевченко, він зачитав з «Кобзаря» деякі твори поета, знайомий портрет діти поцілювали, а, вклякнувши і проказавши спільно «Отче наш», відтак услід за Володком повторили слова нової, вже суто своєї молитви: «Отче небесний, Всемогу́чий, ми, малі українські діти, благаєм Тебе, дай нам сили, розуму та відваги, щоби ми по приміру святому Тараса Шевченка були в силі любити свій народ і для нього працювати. Вислухай нас, малих, Боже, Отче небесний! Амінь!»¹⁸⁴.

На перший погляд, одноактівка виглядала патетичною, декламаційною, малосценічною, образ Шевченка поставав у найзагальніших рисах, усе підпорядковувалось творенню атмосфери шанобливого, навіть культового ставлення до Шевченка, яке проглядало, зокрема, й через велику літеру в поняттях «Він» чи «Його». Між тим в умовах політично підневільних, коли під загрозою опинились найбільші національні святощі, таке рішення, засноване на енергійному висловленні думок, почуттів навіть у загальній формі,

¹⁸¹ Там само.

¹⁸² Там само.

¹⁸³ Там само. С. 5

¹⁸⁴ Там само. С. 6.

виправдовувалось. Фактично це була літературна, творча форма духовного спротиву, не кажучи, що й намагання редакції привернути увагу до виховання нового покоління українців у доволі оптимальний спосіб нескладної театральної постановки.

Тоді як сценічна картина Юри Шкрумеляка «Малий Тарас співає», маючи ту ж ціль, іще більше продемонструвала художні можливості автора розвивати тему Шевченка в різних форматах. Власне, перед тим з-під пера Ю. Шкрумеляка вийшла низка віршів обговорюваної тематики («Тарас Шевченко», «Шевченкові роковини», «Малий Тарас», «Поклін тобі, Тарасе», останній став навіть відомою піснею), крім них, цей письменник створив чудове оповідання «Що малий Тарас вчитав у хмарах» і вже згадану п'єсу «Зустріч з бандуристом». Та й педагогічна праця Ю. Шкрумеляка, як і праця журналістська та видавнича в дитячих часописах, так само відіграли свою роль.

Назва «сценічна картина» цілком відповідала запропонованому текстові, той був позбавлений надмірної напруженості, дві яви, продовживши одна одну, подали спершу тиху зажурену розмову Шевченкових діда, батька й сестри Катрі про малого Тараса, відтак до них прилучився сам хлопець (йому дев'ять літ) і дід Максим — бандурист. Отож дія відбувається у площині історичній, родинній та мовленнєвій. І все проказане тут має значення: дідове переконання («Його грамоти вчити б»¹⁸⁵), батьків страх («Та де ж нам, убогим, ще й за науку платити?!»¹⁸⁶), Катрині враження від спілкування з братом («Ще як от дід йому казку або бувальщину розказують, то слухає і в хаті сидить, а як дід утомиться, а мені співати ніколи, то зникає»¹⁸⁷). І знов дідова пророча

¹⁸⁵ Шкрумеляк Ю. Малий Тарас співає (сценічна картина). *Українська ластівка*. 1940. Ч. 3. С. 7.

¹⁸⁶ Там само.

¹⁸⁷ Там само.

сентенція («Добре, що так свободу любить — може, не буде в такій неволі, як ось ми, бідні, живемо»¹⁸⁸) доповнилася теплим міркуванням подорожнього про малого Тараса: «З тебе, мабуть, також бандурист або кобзар буде»¹⁸⁹.

Особливе ж змістове та емоційне навантаження лягло на кульмінаційну та заключну сцени твору — справжній пуант, коли, прослухавши з уст бандуриста фрагмент зворушливої історичної пісні про Богдана Хмельницького (в одних джерелах вона іменується «Гетьман Богданко», в інших — «Ой Богдане, Богдане, Запорізький гетьмане...»), Тарас сам слово в слово проспівав усю пісню під акомпанемент бандуриста. Тож іще більше зворушилися присутні. Ю. Шкрумеляк не дарма в ремарці використав слово «врочисто», бо саме врочисто окреслив народний співець майбутнє незвичайного співака: «З тебе буде щось велике, хлопчино»¹⁹⁰. І батькове рішення (в ремарці воно оформлене словом «твердо») не забарилося: «Тарасе, завтра підеш до дяка вчитися грамоти»¹⁹¹. Ремарки при всій своїй лаконічності поглибили зміст, підсилили враження від подій: стан відчуттів Шевченкового діда передано словами «поволі, радісно» (так він благословляє хлопця на науку), тоді як Катря втішно проказує: «Яке щастя, яке щастя!»¹⁹².

Таке оптимістичне трактування теми Шевченкового дитинства суттєво різнилось від тих концепцій радянського часу, згідно з якими малий Тарас мусив бідувати, страждати і тільки в такому образі входити у свідомість кількох поколінь дітей на підрадянській Україні. Думається, ще й із цієї причини одноактівку Ю. Шкрумеляка було здано в архів (де вона перебуває й досі), а не тільки тому, що за автором

¹⁸⁸ Там само.

¹⁸⁹ Там само. С. 8.

¹⁹⁰ Там само.

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² Там само.

надовго закріпилось реноме січового стрільця та в'язня радянських концтаборів. Однак тоді, в 1940-му, ця сценічна картина органічно вписалась у контекст «Української ластівки», доповнивши, прикрасивши її драматургічний контент і загалом збагативши це видання в ідейно-змістовому та художньому планах.

I висновки...

Як бачимо, драматургічна складова часопису хоч і була обмежена форматом видання, але вона виявилась досить промовистою в контексті тогочасних культурно-історичних реалій. Представлені твори — від невимушених діалогів-сценок до шевченкознавчих п'єс — засвідчили прагнення редакції залучити дітей до театрального мистецтва як дієвого засобу національного виховання. При цьому вибір текстів демонстрував цікаву тенденцію: уникаючи радянських ідеологічних штампів і прямолінійної дидактики, автори й видавці журналу послідовно орієнтувались на доступність матеріалу для дитячого сприйняття, природність діалогів, життєвість конфліктів та органічне поєднання розважального і виховного начал. Примітно, що навіть найпростіші за формою тексти, як-от «Добра заліжка» чи «Лінушка», спиралися на народну мудрість і досвід, тоді як амбітніші роботи — «Розмова дітей з Сонцем» Романа Завадовича чи п'єси на шевченківську тему — підтвердили прагнення авторів до глибшого філософського осмислення життя без втрати при цьому контакту з юною аудиторією.

Особливо показовим виявився підхід до шевченківської теми в драматургії «Ластівки», де обидва твори («Пам'ять Тараса Шевченка» й «Малий Тарас співає») зрепрезентували два різні, але однаково виправдані способи розмови з дітьми про національного генія. Фактично імпровізована

шкільна сцена трансформувалась на простір національної ідентифікації і духовного спротиву дитини. Така драматургія навіть у своїх наївних (але не спрощених) чи патетичних формах виконувала стратегічну місію збереження історичної пам'яті, не кажучи, що виховувала покоління, здатне вірити у відродження України та працювати задля нього навіть у складних умовах бездержавності.

ПУБЛІЦИСТИЧНА І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА СКЛАДОВА «УКРАЇНСЬКОЇ ЛАСТІВКИ»

Публіцистичний дискурс часопису, представлений редакційними зверненнями та короткими статтями. Виразна емоційність таких матеріалів, апеляція до морально-етичних і громадянських цінностей. Матеріали, що висвітлювали трагічні події на підрадянській Україні, зокрема Голодомор. Ключові напрями науково-популярного сегменту: українська історія, українська література, громадсько-культурне та освітнє життя. Антимосковський мотив публікацій. Біографічні нариси як рольові моделі для наслідування. Україноцентричність, дітоценричність публіцистичних та науково-популярних виступів, продуманість добірки персоналій, адаптація складних тем до дитячого сприйняття.

На підступах до теми

Науково-популярні статті, якими зазвичай відкривалось кожне число «Української ластівки» і на які покладалось неабияке інформативно-пізнавальне, ідейно-виховне навантаження, а також спеціально розраховані на конкретну дитячу аудиторію публіцистичні виступи ще не потрапляли в поле зору фахівців, їх не систематизовано й не досліджено в

аспекті своєї проблематики. Широку реалізацію редакційної політики журналу значною мірою формував якраз публіцистичний та науково-популярний контент, систематизація та цілісне прочитання якого складає мету цієї частини пропонованої розвідки.

Актуальність теми зумовлена як потребою вивчення досвіду чернівецького дитячого журналу 1930-х років, так і необхідністю осмислення ідейно-тематичної, змістової своєрідності всієї розрахованої на дитячу аудиторію української публіцистики та науково-популярної літератури в історичному зрізі. Подібні студії в науці ще не провадились, дарма що значення таких матеріалів завжди істотне, зумовлене природою жанрів та актуальними проблемами виховання в українських дітей національної культурної ідентичності.

Публіцистичні виступи як безпосередні розмови з дітьми

Згідно з «Літературознавчою енциклопедією» Ю. Коваліва, публіцистика — це *«різновид літератури на межі з журналістикою, що, оперуючи засобами логічного переконання та емоційного впливу, висвітлює, узагальнює, оцінює актуальні проблеми сучасності у періодиці або в окремих виданнях»*¹⁹³. З огляду на тяжіння до активного діалогу з юною читачкою аудиторією видавці й автори «Української ластівки» закономірно вдавались до публіцистичних матеріалів — порівняно коротких звертань чи й до повноформатних статей із важливої проблематики. Так, уже в 2-му числі журналу за 1933 рік було вміщено звернення «Любі Діти!» за підписом цілком «родинним» *«Ваш Стрийко»* і з кількома пропозиціями до дітей. Перша зводилась до того, щоб

¹⁹³ Ковалів Ю. А. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. Т. 2. Київ: Академія, 2007. С. 296.

«шукати засоби для її [«Ластівки»] життя»: «Ви не лише проситимете у Ваших родичів грошей на „Ластівку“, але й самі при нагоді свят, okazji, де лише старші українці зібрані, попросите у них датків та й самі будете щадити, а то й заробляти гріш на “Ластівку”»¹⁹⁴. Друга пропозиція стосувалась запрошення дітей до безпосередньої співпраці з часописом — до дописування, а значить — до співтворчості. «Такою вашою участю в праці коло журналика він стає вам рідним і дорогим, а що найважливіше, він стає вашим спільним скарбом, так як хатина, де ви народилися і зросли, обістя, садок, у яким утішало вас тьохкання соловіїв, запах цвітів та гудіння хрущів, є скарбом не тільки твоїм, але спільним скарбом і твоїх родичів, і братів, і сестер. Ви тоді не скажете моя, але наша «Ластівка». Таким способом ви привикаєте цінити спільне добро і згодом порозумієте і відчуєте, що то є рідний край, рідний нарід та навчитеся рідний нарід і край любити та для нього все жертвувати»¹⁹⁵. Апелювання до принципів питань громадсько-політичного, морально-етичного порядку, експресивність викладу, стилістичні фігури, близькі дитині аналогії, не кажучи про вмале використання прийомів переконання підсилювали комунікативні властивості тексту, забезпечували його публіцистичність і впливовість на читацьку аудиторію.

Через кілька номерів потому Вуйко Стрийко знову звертається до своїх читачів під тим же гаслом — «Любі Діти!». На цей раз його увага була сповнена важливої турботи про теперішнє і майбутнє співрозмовників, до якого треба «загоді приготуватися»: «Тому Ви вже тепер застановляйтеся над тим, до чого ви почуваєте в собі найбільше здібності і що вам спричиняє найвище задоволення»¹⁹⁶. Мовець серед іншого дає несподівану, але важливу пораду: «Діточі

¹⁹⁴ Вуйко Стрийко. Любі Діти! Українська ластівка. 1933. Ч. 2. С. 2.

¹⁹⁵ Там само. С. 4.

¹⁹⁶ Вуйко Стрийко. Любі Діти! Українська ластівка. 1933. Ч. 5. С.13.

*театральні кавалки можете про всяке відігравати якнайчастіше. Таким способом багато зискаєте і щодо мови, і щодо поведення з людьми»*¹⁹⁷. Більше того, діти запрошуються до громадської, суспільно значущої праці, бо *«чоловік єдино в гурті може розвиватися»*. Інакше *«всі ми, ввесь наш нарід був би німою, безсилою калікою, що зміг би тільки плазувати перед чужими та випрошувати в них собі насущного хліба»*¹⁹⁸, — резюмується у виступі.

Подібні важливі публіцистичні звернення, написані жваво, навіть художньо, з доступною дитині образністю, — й разом з тим переконливі, аргументовані набували характеру декларацій у кращому сенсі слова, вони значно прямолінійніше, ніж художні твори, «працювали» на формування світогляду дитини, її громадянської позиції. Зрозуміло, що в умовах іноземного поневолення видавці змушені були вдаватися і до інакомовлення. Так, зокрема, в 1-му числі журналу за 1939 рік пояснювалось, чому в попередньому році вийшло тільки одне число видання. Виявляється, *«поганий шуліка»* не дав донести «Ластівку» до читачів, нелегко було пташці. А врятували її самі діти, які Бога просили, щоб вона не загинула. Думається, нескладно було здогадатись, кого треба було розуміти під алегоричним образом шуліки, — це і влада королівської Румунії, цензура, зденаціоналізоване українство, яке чинило негідно проти юного українського цвіту.

Повторимось, іноді публіцистичні виступи в «Ластівці» були зовсім невеликими за обсягом, проте вони завжди були змістовними і спрямованими на виховання дитини, гартування її громадянської позиції. Так, у зверненні, вміщеному в липнево-серпневому числі видання за 1933 рік «Страшне лихоліття на Україні» сповіщалось: *«Великі і малі гинуть з голоду, бо всякі дорібки забирають з України московські кати, большевики. Такого страшного голоду ще не*

¹⁹⁷ Там само.

¹⁹⁸ Там само.

було на Україні від світової війни»¹⁹⁹. Тому редакція і просила дітей надсилати «збірки» для голодуючих на адресу скарбника комітету п. А. Гриника. А наприкінці того ж 1933 року у привітальному слові з нагоди Різдва Христового в дописі «Дорогі українські діти!» було здійснено спробу публіцистичного промовляння в іншій, так важливій для юних сердець святковішій тональності: *«Радуйтеся й веселіться, забавляйтеся гарно і ростіть своїм родичам і українському народови на честь і славу, та виростаєте в щирости і пошанівку до своїх і до всіх! Любіть з глибини свій рідний край, будьте щирими українцями й шануйте свою рідну українську мову. "Українська ластівка" провела Вас аж до кінця цього року, щиро навчаючи Вас добра. Рада би вона всіх Вас провадити і на даліше в слідуючій році, як її сил стане!»*²⁰⁰. Вплив на дитячу свідомість таких проникливих риторичних звертань був безперечним. Як безперечною була україноцентричність, дітоцентричність виступів. Повчальна риторика подібних наративів не створювала відчуття оскомини саме завдяки щирості промовлянь. Що ж до жанрової специфіки публіцистичних текстів, то це були статті й замітки. Вони хоч кількісно поступались перед художніми творами, що потрапили до видання, однак достойно виконували свою виховну місію стосовно дитини у складний період української національної історії.

¹⁹⁹ [Б. п.]. Страшне лихоліття на Україні. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 7–8. С. 30.

²⁰⁰ Українська ластівка. Дорогі Українські діти! *Українська ластівка*. 1933. Ч. 12. С. 2.

Науково-популярний матеріал про українську історію

Упродовж усіх років існування часопису його перші сторінки незмінно присвячувались видатним постатям української історії, громадським, культурним, освітнім діячам, письменникам; крім портретів, подавались і статті про них. Один з найактивніших авторів видання Микола Гарас так мотивував ці публікації: *«Кожна просвічена людина повинна познайомитися із життям славних, заслужених людей, та й ви, любі діти, хочете певно, щоб вас зачисляли до просвічених»*²⁰¹. Відповідь аудиторії була захопливою. *«Ти щебечеш нам про наших давніх дорогих діячів, щоб ми знали, хто ми і чії ми діти»*²⁰², — писав семикласник Миколка Боднарук. В іншому подібному звертанні до «Ластівки» зазначалось: *«Я дуже охочо читав Твої історичні оповідання про життя наших славних та незабутніх великих достойників, поетів, письменників»*²⁰³. З огляду на двоплановість науково-популярних виступів, тобто їхню спеціальну приуроченість, з одного боку, важливим сторінкам, постатям української історії, з іншого — письменникам, громадсько-культурним та освітнім діячам, розглянемо по черзі ці групи матеріалу.

Авторство статей найчастіше належало Діду Хомі (псевдонім досі нерозшифрований), він до всього ж опікувався постійною рубрикою «Дещо з нашої української бувальщини», в якій друкувались фрагменти з історичних науково-популярних праць або ж подавались розповіді на певну тему. Так, діти довідались, як саме в Київській Русі творились літописи, яким був устрій життя на Запорозькій Січі, в чому полягали особливості кобзарства, чумакування тощо. Перш ніж підвести читача до розуміння специфіки

²⁰¹ Гарас М. Сидір Воробкевич. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 9. С. 2.

²⁰² [Б. п.]. Переписка з нашими дорогими діточками-передплатниками. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 8. С. 127.

²⁰³ Там само.

літописів, Дід Хома закономірно спрямував увагу до князівського середовища, назвав імена найвідоміших із них (Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого), згадав, як ті зі своїми військами *«відборонювали свою рідну землю від кровавих нападів»*: *«За це їх українські співці славили /.../, а учені й письменні ченці по монастирях, з яких у тих часах виходила вся наука, описували великі походи значних князів у своїх книгах, званих літописами»*²⁰⁴. Дід Хома згадує про існування кількох літописів, називає ім'я найславнішого з літописців — агіографа Нестора, його ж умовний портрет експонується поряд.

А в шерезі тих представників княжого періоду історії, про кого йшлося в «Ластівці», — княгиня Ольга, князь Святослав, князь Володимир Великий, князь Ярослав Мудрий, князь і король Данило Романович. В діяльності Ольги автор, підписаний криптонім В. В. (це найскоріше Василь Весняний — псевдо Василя Якубовича), виокремлює час, коли княгиня почала правити, як відомстила за свого чоловіка князя Ігоря і з якою ревністю реалізувала себе як жінка-патріотка: *«Вірна своєму народові й державі вона, як мама, зуміла влити такі самі почування і в душу свого сина на славу українському народові»*²⁰⁵. Між іншим, в останньому числі за 1940 рік редакція подала передрукований із харківського часопису «Молодняк» статтю про Святослава як першого князя України, який *«пірвався на далекі землі і покорив сусідів»*, *«з'єднав дужою рукою всі українські племена під проводом Києва»*, *«положив підвалини великої княжої держави»*²⁰⁶. Звернемо увагу на вживання поняття «український» про той час, коли держави з такою назвою ще не було. Але позаяк редактори часопису вочевидь свідомо уникали поняття «руський», вважали Київську Русь та її правителів

²⁰⁴ Дід Хома. Дещо з нашої української бувальщини. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 11–12. С. 4.

²⁰⁵ В. В. Славна українська княгиня й мама Свята Ольга. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 5. С. 2.

²⁰⁶ [Б. п.]. Князь-Завойовник. *Українська ластівка*. 1940. Ч. 6. С. 2.

українськими, прагнули розвинути патріотичні почуття своїх читачів, то й вдавались до такої характеристики.

Головною заслугою князя Володимира вважалося прийняття християнства й початок будівництва церков і шкіл, Ярослава Мудрого — захист земель від печенігів, спорудження Софії Київської, працю на благо освіти, підготовка збірки законів «Руська Правда», а також налагодження зв'язків з іншими державами. Розповідаючи про Галицько-Волинську державу, Дід Хома акцентував, що правління Данила Романовича випало на дуже нелегкі часи і саме завдяки цьому королеві було здобуто перемогу над угорцями й татарам дано не одну відсіч.

Закономірно своє широке висвітлення знайшла на сторінках часопису доба козаччини як одна з найяскравіших сторінок в історії України. Головна увага акцентувалась на персоналіях, розповідях про національно-визвольну боротьбу українського народу проти польської шляхти й навіть окремі події, як-от Коліївщину 1768 року. Неабиякий пізнавальний ефект мала стаття Діда Миколи «Запорожжя» — розповідь загального плану про історію Січі, походження назви «Запорожжя» (*«Це тому, що ті козацькі оселі, ті твердині знаходилися за порогами Дніпра»*²⁰⁷), а також про устрій життя козаків, їхні звичаї, традиції тощо. З окремих діячів увагу привернули постаті Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, Івана Гонти й Максима Залізняка. Розповівши про походження Петра Сагайдачного, його заслуги перед Україною, Дід Хома найбільше уваги приділив участі гетьмана у Хотинській війні, наприкінці зацентрувавши, однак, на іншому, близькому дітям: *«Цей великий українець був і великим добродієм України, який підтримував своїми грішми науку і просвіту в ріднім краю»*²⁰⁸.

²⁰⁷ Дід Микола. Запори́жжя. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 7. С. 4.

²⁰⁸ Дід Хома. Гетьман Петро Сагайдачний. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 4. С. 2.

Образ Богдана Хмельницького перед читачами «Української ластівки» постав у різних планах: і на тлі розповідей про окремі змагання, як-от битви під Жовтими Водами і Пиллявцями, і через статтю про церкву в с. Суботові, позаяк у цій церкві, цьому родинному маєтку гетьман заповідав похоронити себе. Та зовсім інакше склалась його посмертна доля: *«труп гетьмана і його сина [йдеться про Тимоша Хмельницького] вирвали з гробів на приказ одного польського генерала польські вояки нібито за пімсту, що вони з ними воювали за волю України. А, вирвавши кості, спалили й розвіяли по всім вітрам!»*²⁰⁹. Несподіваний ракурс вибрано в іншому матеріалі Діда Хоми: автор аналізує відому картину славного маляра-буковинця Миколи Івасюка «Вїзд Богдана Хмельницького до Києва», світлина якої експонується тут же: Хмельницький *«має в лівій руці булаву, знак своєї власти, і держить коня за віжки, а правою він, знявши шапку перед найвищими достойниками православної церкви, кланяється перед ними»*. І далі: *«Україна вільна, бо її найкращий син ручить за це»*²¹⁰.

Івана Богуна Дід Хома називає *«одним з найзавзятіших і найхитріших вояків Хмельницького»*, адже, на думку автора, саме завдяки Богунові було врятоване козацьке військо під Берестечком у 1651 році. *«Коли гетьман Хмельницький пристав до Москви, то І. Богун не хотів присягати на вірність московському цареві і таки ніколи не присяг москалеві»*²¹¹, — наголошується в матеріалі. Про те, що спіткало Україну після смерті Хмельницького, передплатники довідались зі статті цього ж автора «Гетьман Іван Виговський». Ішлося, зокрема, про те, яким чином отримав булаву Виговський і

²⁰⁹ [Б. п.]. Дорогі діточки! *Українська ластівка*. 1933. Ч. 10. С. 2.

²¹⁰ Дід Хома. Вїзд Богдана Хмельницького до Києва. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 1. С. 2.

²¹¹ Дід Хома. Іван Хфедоренко (Богун). *Українська ластівка*. 1936. Ч. 7. С. 2.

як проти нового очільника повстав народ, коли дізнався про зраду з Польщею. Портрет Петра Дорошенка і стаття про нього Діда Хоми прикрасили вереснево-жовтнєве число часопису за 1936 рік. Дорошенко, пише Дід Хома, *«бачучи велику руїну свого рідного краю, зрікся гетьманства й піддався москалям, що його заслали в далекі московські краї, де, проживши довгі літа, і вмер»*. Тож прикро, що *«спочиває цей славетний українець не на рідній землі, а на далекій Московщині»*²¹². Публікації ж про Івана Мазепу приурочувались 225-й річниці смерті гетьмана — трагічної постаті в українській історії. Автор згадав молоді роки Мазепи, час його гетьманства та сокровенну мрію *«вірного Петрові І»* при слушній нагоді відлучитися од Росії. Та не судилося Україні і цього разу піднятися з колін, бо після зловісної битви під Полтавою *«москалі почали забирати все більше прав від України, аж доки не знесли цілком козацького війська і його порядків та не запровадили тяжку панщину на українській землі»*²¹³. Іван Мазепа все-таки прислужився своїй неньці Україні, крім іншого, тими пам'ятками архітектури, які залишилися після нього. Власне, стаття Діда Хоми *«Будови гетьмана Івана Мазепи»* й повідала про те, що гетьман відновив Печерську Лавру, збудував палату для бурсаків Могиллянської академії, а також пишну церкву Св. Миколи, братську церкву Богоявлення, церкву Вознесіння у Переяславі. Цим Іван Мазепа, на думку автора, сприяв піднесенню духовності рідного народу, котрий завше славився релігійною культурою і шанобливим ставленням до святинь.

Окремо висвітлено в часописі постаті Івана Гонти й Максима Залізняка. Але зусилля ватажків Коліївщини не дали довгожданої волі, тим паче, що на 1775 рік припав новий

²¹² Дід Хома. Гетьман Петро Дорошенко. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 9–10. С. 2.

²¹³ Дід Хома. Гетьман Іван Мазепа. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 9–10. С. 2.

удар для понівеченої України. Про це було розказано в ілюстрованому малюнком нарисі «Зруйнування Запорозької Січі» з його виразним антимосковським мотивом.

Таким чином, охопивши увагою знакові події й постаті історії Наддніпрянської України, редакція «Ластівки» зробила чимало для популяризації цього матеріалу серед юного покоління буковинців. Статті виявились інформативно насиченими, ілюстрованими, але й не переобтяженими фактажем; відомості добирались яскраві, показові, манера розповіді була завше жвавою, дохідливою, з елементами художньої образності, що й підсилювало враження від читання. Між тим редакція вочевидь цілеспрямовано не подавала у своєму виданні матеріалів з історії Буковини, як-от про очільників селянських рухів Олексу Довбуша та Лук'яна Кобилицю, в умовах іноземного поневолення краю вважаючи цю тему дражливою і сподіваючись, мабуть, на те, що пам'ять про ці рухи ще була доволі свіжою у свідомості народу й передавалась дітям в усній формі.

У фокусі уваги — діячі української літератури

Чернівецька «Ластівка» представила вдумливому читачеві ледь не весь канон рідної літератури, починаючи від І. Котляревського і завершуючи тими, хто творив письменство на рубежі XIX–XX століть. Авторам, схоже, було важливо подати біографічний матеріал, але несухо, нешаблонно, з виокремленням найважливіших подій, як важливо було розповісти про творчість письменника, окреслити його місце в літературі й навіть означити ширшу перспективу. Скажімо, роль І. Котляревського, його «Енеїди» полягала в тому, що *«перший раз в українців написано й надруковано книжку в чистій народній мові — мові, зрозумілій для*

кожного». І далі: *«це була ніби якась велика революція-зміна в Україні»,* адже досі *«писалося тільки по-церковному або й мовою, перемішаною сильно з церковними виразами й словами. /.../ Яка ж з цього користь? Дуже велика. Бо тепер кожна українська книжка не мучить читача, а подає йому в легкий спосіб те, що він хоче знати»*²¹⁴. Розповідаючи про Григорія Квітку-Основ'яненка, було зазначено, що саме твори українською мовою принесли цьому авторові визнання: *«Писав він насамперед по-московськи, а далі — по-українськи. Тільки його московські писання не мають ніякої вартості, а українські принесли йому славу одного з найбільших наших письменників»*²¹⁵.

Цікаві деталі з життя Євгена Гребінки теж були представлені у спеціальній статті. Дід Хома звернув увагу на родину, в якій виховувався майбутній письменник: *«батько і мати говорили до маленького Євгена по-московськи, і якби не нянька-українка, що оповідала йому багато казок, то Гребінка став би москалем»*²¹⁶. Діти довідались також про особисте знайомство письменника з Тарасом Шевченком, безпосередню участь у викупленні поета з кріпацтва, сприяння у виході «Кобзаря» 1840 року тощо.

Червнєве число журналу за 1935 рік було присвячене 92-й річниці смерті Маркіяна Шашкевича, *«славного письменника Галичини»*, який *«зломив той давній звичай писати для українського народу незрозумілою мовою»*, його альманах «Русалка Дністровая» відіграв важливу роль у суспільному житті галицьких українців: для них це була *«велика і важна хвиля, бо то перший раз чисто народньою мовою, якою говорять наші люди, була друкована книжка»*²¹⁷. У нарисі звернено увагу й на матеріальні труднощі, яких

²¹⁴ Дід Хома. Іван Котляревський. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 9. С. 2.

²¹⁵ Дід Хома. Григорій Квітка-Основ'яненко. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 8. С. 2.

²¹⁶ Дід Хома. Євген Гребінка. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 2. С. 2.

²¹⁷ Дід Хома. Маркіян Шашкевич. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 6. С. 2.

довелось зазнати майбутньому письменникові, на його особливе художнє світосприйняття, виявлене в поезії, а також на діяльність усього гуртка талановитої львівської молоді на чолі із Шашкевичем. Заклик до глибшого пізнання віршів письменника виражений у формі, до якої часто звертались автори подібних матеріалів, попри це він і зараз виглядає свіжо і ненав'язливо: *«У кого охота, хай їх [віршів] навчитьс'я напам'ять і прокаже перед своїми батьками й знайомими!»*²¹⁸

Особливим пієтетом була оточена постать Тараса Шевченка, майже в кожному березневому випуску «Ластівки» фігурували статті про нього. Авторами виступали не тільки дорослі, а й діти: так, учень 7 класу Михайло Мельничук у третьому числі журналу за 1933 рік подав допис про основні віхи біографії письменника, там же Дід Хома вмістив матеріал про походження Шевченка й початки його літературної творчості; автор, підписаний криптонімом В. В. (думається, Василь Якубович), у статті з промовистою назвою «Чому ми всі святкуємо Шевченка?» закликав дітей читати твори Кобзаря й вивчати їх напам'ять. Іноді публікації носили надто загальний характер, справляючи передовсім емоційне враження; ніби відповідаючи на запитання, винесене в назву попередньої статті, Дід Микола (Микола Гарас) підкреслював: *«бо він [Шевченко] виспівував у своїх прекрасних піснях долю цілого українського народу, він упоминався на права поневоленого люду, що, мов той чорний віл, ішов мовчки на панщину»*²¹⁹.

Особливої уваги заслуговує стаття Вуйка Славка «Могила Тараса Шевченка». Бо не стільки про могилу *«замученого москалями найбільшого поета і пророка України»* пише автор, його увага вийшла за рамки літературної тематики і примітна своїм публіцистичним пафосом. Бо ж не про таку долю

²¹⁸ Там само. С. 3.

²¹⁹ Дід Микола. Шевченкові роковини. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 3. С. 2.

для свого народу мріяв Кобзар, він і тепер, спочиваючи в могилі, не має спокою: *«Україна в неволі гіршій, як за татарських часів...»*²²⁰. Стаття нагадує про страшні репресії, голодомори на підрадянській Україні, автор використовує експресивно забарвлену лексику, яка увиразнює біль за долю України: *«Дніпрові хвилі, закривавлені кров'ю українців, клекоплять, а буйні вітри виють-завивають і доносять Тарасові страшні вісти з українських земель. Україна закована в тяжкі кайдани й страшні рани покривають ціле її тіло»*²²¹. Винуватців трагедії названо *«московськими катами»*, *«наїзниками»*, *«чужинцями»*, а суспільний лад — *«пеклом сатани»*. Так дітям нагадали про сумну реальність і живий, кровний зв'язок Шевченка з цією реальністю. Загалом у всіх матеріалах про письменників Наддніпрянщини присутній антимосковський вектор уваги, діяльність їх розцінюється як протистояння Московії.

Приміром, у розповіді про Леоніда Глібова акцентується на значенні його як видавця, котрий своїм *«Черниговским листком»* теж пропагував українське друковане слово: *«То було на той час велике діло видавати газету на нашій рідній мові, тому що багато з наших людей були помосковщилися і встидалися нашої української бесіди»*²²². Та невдовзі часопис заборонили, бо *«москалі нерадо дивилися на те, що наша українська мова дісталася й до книжок і газет»*²²³. Хіба могли знати редактори *«Української ластівки»*, що подібна доля судитиметься їхньому виданню і на сьомому році його історії?!

Важливо, що в цих розрахованих на дитяче сприйняття оповідях увага зверталась на юні роки письменників як час становлення їхніх талантів. Так, мовлячи про Пантелеймона

²²⁰ Вуйко Славко. Могила Тараса Шевченка. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 3. С. 3.

²²¹ Там само.

²²² [Б. п.]. Леонід Глібів. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 10. С. 2.

²²³ Там само.

Куліша, автор підкреслив вплив матері *«одного з найбільших письменників»*, у цьому ж матеріалі було згадано і про участь Куліша в Кирило-Мефодіївському братстві, і в підготовці першого українського літературного журналу *«Основа»*²²⁴. Все це закономірно розширювало кругозір юних читачів, по-більшувало їхню загальнокультурну компетенцію.

Особливо значна увага в чернівецькому виданні спрямовувалась на постать Юрія Федьковича, тричі друкувались його різні портрети, кілька статей були різної тематики. Власне, питання мови і тут виявлялось ключовим: уже в першій публікації, вміщеній у дебютному числі видання, наголошувалось, що найбільшою заслугою Федьковича є те, що він першим на Буковині почав писати народною мовою. З іншого матеріалу Діда Хоми, видрукуваному на столітній ювілей письменника в 1934-му, діти довідались, як саме поет розпочинав свою творчість: *«Професор-німець Найбавер заохотив Федьковича писати вірші німецькою мовою, а потім студенти-українці з Галичини Антін Кобилянський і Кость Горбаль заохотили писати по-українськи»*²²⁵. Серію коротких нарисів із життя та творчості найбільшого поета Буковини логічно завершила публікація *«Похорони Юрія Федьковича»*. З неї читачі *«Ластівки»* довідались, що відпровадили письменника в останню дорогу три священники, серед них Ізидор Воробкевич, *«другий славний поет буковинських українців»*, присутніми були представники читалень з буковинських сіл, гуцули, міщани, студенти університету, члени українських товариств, а також німці та поляки, й це теж засвідчувало всенародну любов до Федьковича. Передбачалось, що розповіді про письменників стануть спонукою для самостійного пізнання їхньої творчості. От і цього разу запрошення у світ Федьковича мало зовсім неформальний, а щирий характер: *«А ви, любі діточки, читайте вірші й*

²²⁴ Дід Хома. Пантелеймон Куліш. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 2. С. 18.

²²⁵ Дід Хома. Юрій Федькович. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 8. С. 2.

оповідання нашого великого поета і побачите, яка краса в них та щира любов до нашого народу!»²²⁶.

Удостоїлись уваги редакторів видання й брати Ізидор (Сидір) та Григорій Воробкевичі, їм теж було присвячено кілька статей. М. Гарас в одній із них зауважив, що автор вірша «Мово рідна, слово рідне...» *«писав не лише поезії та оповідання, він складав і ноти для співу. І ви, любі школярі, маєте від Сидора Воробкевича кілька співаників із гарними співаночками»*²²⁷. Діти мали змогу дізнатись, що своєю любов'ю до рідної мови та історії ці поети були зобов'язані передовсім своєму дідові й бабці, в яких виховувались. *«І ви тепер не маєте нагоди навчитися українського письма в школі, — обережно зазначив М. Гарас, — тому вчіться дома й других навчаєте читати й писати по-українськи»*²²⁸.

Отак «Ластівка» через популяризацію досягнень рідної літератури фактично прилучала читацьку аудиторію до ширшої праці над своїм національно-культурним зростанням. Спонука могла виглядати і в такій прямій, дещо прагматичній формі: *«Любі діточки, як просите від родичів яких дарунків, то в першій мірі просіть, щоб вони вам подарували якийсь твір Івана Франка. І певно так полюбите Франка, що не розлучитесь з ним до смерті»*²²⁹. Власне, розповідь перед тим про цього *«другого по Шевченкові найбільшого нашого поета»* (із важливими деталями, як-от про недавнє відкриття надгробка на його могилі у Львові), згадка про адресовані дітям твори письменника («Лиса Микиту», «Абу-Касимові капці»), в яких так багато *«мудрости та поучень для життя»*, і навіть цитування з поеми «Мойсей» теж мали зацікавити читачів і спонукати їх відкрити Франка для себе.

Добрим зразком і наукою мислилося редакцією «Ластівки» й життя Лесі Українки: та *«змалку говорила до своїх*

²²⁶ В. В. Осип Юрій Федькович. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 1. С. 11.

²²⁷ Гарас М. Сидір Воробкевич. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 9. С. 3.

²²⁸ М. Г. Сидір Воробкевич. *Українська ластівка*. 1936. Ч. 7. С. 4.

²²⁹ В. В. Іван Франко. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 6. С. 2.

родичів по-українськи, хочь багато з українських інтелігентів тоді говорило по-московськи», «ще молоденькою дівчиною вона багато читала»²³⁰. Дід Хома, автор статті про письменницю, згадує також зібрання київського гуртка «Плеяда» й тодішні творчі успіхи молоденької Лесі, повідомляє про тяжку хворобу, яку доводилось їй долати силою духу, і здатність попри все жити й творити задля загалу («Від неї можем ми всі навчитися, що незломною постановою треба себе не раз побороти, аби створити таке діло, яке йде на хосен цілому українському народові»²³¹). Більше того: акцентується на надзвичайній скромності як ще одній «красній прикметі» видатної жінки, тобто увага звертається на суто людський образ Лесі Українки. «Треба, аби й Ви старалися йти за її добрим прикладом»²³², — підсумовує автор, переводячи увагу на дітей як потенційних читачів письменниці. Стаття, як і всі інші такої ж тематики, була позбавлена офіціозу, виразні факти були розраховані на дитячий досвід і на пізнавальну місію видання.

Важливо, що автори «Ластівки» познайомили дітей із кількома своїми талановитими сучасниками, правда, головню з буковинського терену: Ольгою Кобилянською, Остапом Вільшиною, Іваном Бажанським. Так, авторку «Землі» було пошановано в 1937 році в час відзначення 50-ліття її творчої праці. Зі статті Діда Хоми можна було довідатись, де народилась письменниця, в якій сім'ї виховувалась, як почала писати. Першість відкриття таланту Кобилянської належить Наталі Кобринській та Софії Окуневській, котрі, запізнавшись із молодого Кобилянською в Кимполунзі, зрозуміли одразу, що «вона має великий талант писати оповідання»; після цієї зустрічі, продовжує Дід Хома, Ольга й

²³⁰ Дід Хома. Леся Українка. *Українська ластівка*. 1933. Ч. 7–8. С. 3.

²³¹ Там само.

²³² Там само.

«дуже полюбила наших українських письменників і зачала писати по-українськи»²³³.

Про Остапа Вільшину на десяту річницю його передчасної смерті відгукнувся Дід Микола, зазначивши справжнє ім'я поета (Юрій Пантелейчук); було повідомлено, що він — уродженець Рогізни, що під Чернівцями, й окреслено його творчі здобутки. Взагалі *«за короткий час свого життя написав Остап Вільшина досить віршів, в яких виказує гарячу любов до батьків своїх, до вітчизни й взагалі до всього українського народу»*²³⁴. До речі, ця творчість присвячувалася й дітям, редакція «Ластівки» досить активно пропагувала її. Публікація ж статті та й віршів Остапа Вільшини, людини, переслідуваної тодішньою румунською окупаційною владою, розцінюємо як акт громадянської відваги видавців часопису.

У нарисі Діда Миколи про письменника й педагога Івана Бажанського дітей мала привабити розповідь про те, як той *«вивчив іграшкою свою трьохрічну донечку Олю плинно читати»*, а *«найкращою книжкою було його оповідання "Пропасть", де в живих прикладах [автор] доказує, що наука й добре виховання важніші, ніж гроші і багатство»*²³⁵.

Власне, публікація статей про українських достойників часто пов'язувалась із їхніми ювілеями. Так, до 60-річчя Спиридона Черкасенка в «Ластівці» побачив світ нарис про цього письменника, котрий мешкав на еміграції — в Чехії, однак активно друкувався і в їхньому часописі під псевдонімом Дід Свирид. Допитливі читачі довідались, що Черкасенко народився в Україні, працював учителем і *«говорив з дітьми по-українськи, давав їм українські книжки, та москалям це не сподобалося й вони його позбавили учительського хліба»*²³⁶. А в лютневому числі видання за 1940 рік була

²³³ Дід Хома. Ольга Кобилянська. *Українська ластівка*. 1937. С. 11. С. 162.

²³⁴ Дід Микола. Остап Вільшина. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 5. С. 2.

²³⁵ Дід Микола. Іван Бажанський. *Українська ластівка*. 1939. Ч. 1. С. 3.

²³⁶ Дід Хома. Спиридон Черкасенко. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 5. С. 2.

подана сумна звістка: *«8 лютого вмер на чужині, в Празі, сла-
вний український письменник і драматург, автор прекрасних
українських читанок та щирий співробітник “Української ла-
стівки” Спиридон Черкасенко»*²³⁷.

Такий широкий спектр імен у літературі, представлених в інформативно-художньому, пізнавальному ракурсах, зі свого боку потверджував універсальну, навіть енциклопедичну місію часопису. Разом з уміщеними творами авторів ці нариси забезпечили добре ознайомлення дітей з українським письменством, в умовах іноземного поневолення такі статті для багатьох могли бути ледь не єдиним джерелом відомостей про український літературний канон. Тоді як відсутність публікацій про Євгенію Ярошинську, талановиту дитячу письменницю, громадсько-культурну та освітню діячку з Буковини, відому, зокрема, своїм різким засудженням тієї частини української інтелігенції, котра зрумунізувалась, можемо розцінювати як свідомий редакторський хід задля збереження видання в умовах окупації.

«Ластівка» про громадсько-політичних, культурних та освітніх діячів України

Об'єктом уваги редколегії часопису виявились також статті Михайла Грушевського, Софії Русової, Миколи Лисенка, Степана Смаль-Стоцького, Омеляна Поповича, Єротея Пігуляка, Сергія Шпойнаровського, Миколи Гараса. Фактично всі вони були представлені візуально — через портрети — і в контексті складної проблематики суспільно-політичного життя, що підсилювало розуміння значущості праці цих людей, окремі яскраві біографічні факти зі свого боку увиразнювали імена, роблячи їх такими, що запам'ятовувались.

²³⁷ Українська ластівка. Спиридон Черкасенко. *Українська ластівка*. 1940. Ч. 2. С. 14.

Так, розповідаючи про М. Грушевського, Дід Хома не випадково згадав про Голодомор на підросійській території, коли *«загинуло найкращого цвіту українського народу шість мільйонів або й більше»*²³⁸. Власне, тоді багато хто *«з провідних українських людей, що бачили ту кривду, впізналися за нашими голодними братами. Їх люто карали за те москалі-большевики: убивали, замикали до тюрми або й засиляли...»*²³⁹. Серед них був і професор Михайло Грушевський, котрий у цей час займався науковою працею. Заслання позначилось на слабкому здоров'ї літнього вже Грушевського, що призвело до завчасної смерті. Діти довідалися, що перу цього вченого належать вагомні праці з історії України, за допомогою яких автор *«хотів нашим людям отворити очі, просвітити їх уми, розвіяти їх темноту, щоб і наш український нарід став нарівні з другими розумними, багатими й могучими народами»*²⁴⁰. Щирий тон, проста, дохідлива манера розповіді, а головне — підкреслення патріотичності зусиль відомого політика та вченого мусили справити враження на юних читачів.

Україноцентрична тема панувала і в нарисі про Миколу Лисенка, бо він *«збирав хори молодих українців і вчив їх співати наших пісень»*, *«заснував свою високу школу музики у Києві»* (йдеться про першу в Україні національну музично-драматичну школу), *«уклав ноти Шевченкових віршів»*²⁴¹. Згадується також про відвідини Лисенком Чернівців у 1904 році й концерт, даний у залі Музичного товариства, тобто вміло використовується нагода підкреслити зв'язки культурної громадськості порізнених частин України.

Про Софію Русову до її 60-ліття було сказано як про видатну вчительку і громадську діячку, за походженням не українку. Однак ще змалку вона перейняла від няні-українки

²³⁸ Дід Хома. Михайло Грушевський. *Українська ластівка*. 1935. Ч. 11. С. 2.

²³⁹ Там само.

²⁴⁰ Там само.

²⁴¹ Дід Хома. Микола Лисенко. *Українська ластівка*. 1937. Ч. 12. С. 178.

любов до всього українського, згодом познайомилась зі М. Старицьким, М. Лисенком, навчалась у Києві й так перейнялась думками про національне відродження України. З любові до дітей Русова заклала школу й дитячий садок, з любові до всього українського, зосібна й до літератури, подружжя Русових у Празі організувало видання творів Шевченка.

На відзнаку 75-річчя С. Смаль-Стоцького в січневому номері «Ластівки» за 1934 рік було чимало доброго сказано й про нього як *«найбільшого і вельми заслуженого українського просвітителя і добродія нашого народу на Буковині»*²⁴². До того ж він *«складав книжки для молоді»*, тому *«ми повинні його пам'ятати»*²⁴³, а також разом із Омеляном Поповичем і Єротеєм Пігуляком заснував товариство «Українська школа», зусиллями якого виходила «Ластівка». Окремі матеріали про Ом. Поповича та Є. Пігуляка теж значною мірою були пов'язані з їхньою особливою причетністю до вчительського товариства. У статті про педагога, публіциста, громадсько-політичного діяча Ом. Поповича оживає біографічний матеріал, зокрема згадується походження від православного священника, блискуче навчання в гімназії та вчительській семінарії, а також праця над укладанням українських книжок для шкіл народних і літературна творчість.

Розповідь про педагога, громадсько-політичного діяча Є. Пігуляка теж виявилась інформативно наснаженою та жвавою: діти довідались, що іскра любові до рідного народу зажевірила в серці хлопця ще в дитинстві, коли батько розповідав йому бувальщини з життя козаків, а зміцніла, коли пов'язав своє життя з товариством «Руська Бесіда», сприяючи тому, що там запанував український дух. А відомий на Буковині в кінці XIX — на початку XX століття педагог, перший директор української гімназії в Кіцмані, автор

²⁴² [Б. п.]. Д-р Степан Смаль-Стоцький. *Українська ластівка*. 1934. Ч. 1. С. 1–2.

²⁴³ Там само.

«Української читанки», за якою вчилися гімназисти всієї Західної України, Сергій Шпойнаровський теж став героєм окремої розповіді, як і до свого 75-річчя професор Микола Гарас, один з редакторів «Ластівки», відомий на Буковині громадсько-культурний діяч.

В умовах майже повної відсутності в тій порі інших можливостей для ознайомлення юних буковинців з українськими достойниками на ниві освіти, культури, громадсько-політичного життя подібні матеріали на сторінках «Української ластівки» відігравали ключову роль у цій справі.

I висновки...

Завдяки цілісному аналізу публіцистичного й науково-популярного контенту чернівецького дитячого журналу «Українська ластівка» 1930-х років переконаємось: матеріали ці істотно посприяли тому, що видання виконало свою унікальну роль у формуванні національної свідомості та культурної компетентності юних буковинців в умовах іноземної окупації та денационалізаційних процесів. Редакція часопису вміло реалізувала цілеспрямовану і системну виховну стратегію, справді перетворивши журнал на *«невеличку ілюстровану енциклопедію українознавства для дітей»*.

Публіцистичний дискурс «Ластівки», представлений переважно зверненнями та короткими статтями, характеризувався виразною емоційністю, прямою й апеляцією до морально-етичних і громадянських цінностей. Автори, послугуючись довірливою тональністю й доступними дитині аналогіями, не лише інформували, а й активно залучали читачів до співтворчості та громадської праці, плекаючи ідею спільної відповідальності за долю рідного краю. Особливої ваги набували матеріали, що висвітлювали трагічні події на підрадянській Україні, зокрема Голодомор, використовували

інакомовлення для критики окупаційної румунської влади. Такі публіцистичні виступи кількісно поступались художнім творам, однак вони прямолінійніше «працювали» на гартування громадянської позиції юного покоління.

Науково-популярний сегмент, що послідовно відкривав кожне число часопису, був структурований за ключовими напрямками: українська історія, література, громадсько-культурне та освітнє життя. Історичний наратив вибудовувався як цілісна, безперервна лінія від княжої доби до Коліївщини, поняття «український» свідомо використовувалось щодо Київської Русі та її правителів. Так стверджувалася спадковість державницької традиції, постаті князів та гетьманів подавалися як взірці патріотизму, так розвивались патріотичні почуття дитини. Характерною рисою цих публікацій був виразний антимосковський мотив, історія України поставала як перманентна боротьба за незалежність. Літературознавчий контент, у свою чергу, формував у читачів уявлення про канон національного письменства, акцентуючи на ролі митців у становленні народної мови як літературної та протистоянні русифікації. Тоді як матеріали про громадсько-політичних, культурно-освітніх діячів зі свого боку формували уявлення дітей про цю важливу сферу життя та праці українства. Усі біографічні нариси були позбавлені офіціозу, натомість автори зосереджувались навіть на людських якостях митців, перетворюючи ці матеріали на рольові моделі для наслідування.

Таким чином, публіцистичні та науково-популярні матеріали в «Українській ластівці» виконували не лише інформативно-пізнавальну, а й ключову компенсаторну функцію. В умовах обмеженого доступу до україномовної освіти часопис узяв на себе місію школи національного виховання. Україноцентричність та дітоцентричність виступів, продумана добірка персоналій, патріотична інтерпретація історичних подій та літературних явищ, а також майстерна

адаптація складних тем до дитячого світосприйняття зі свого боку дозволили виданню стати потужним інструментом збереження й передачі національної ідентичності прийдешнім поколінням.

ДОСВІД, ЩО ЗОБОВ'ЯЗУЄ (післямова)

Студії над чернівецьким дитячим журналом «Українська ластівка» 1933–1940 років переконливо засвідчили, що це видання справді посідає особливе місце в історії української культури, освіти Буковини та в розвитку національного дитячого письменства загалом. У складних умовах румунської окупації часопис виконав унікальну місію культурного резервату, де зберігалася й розвивалася рідна мова, культурні традиції, формувалася національна ідентичність юного покоління буковинців.

Очевиднішою тепер виглядає й багатогранність змістового, жанрово-стильового наповнення «Української ластівки», її співвіднесеність і з фольклором, літературою нації, і з національною історією та, безумовно, своїм часом. Фольклорно-етнографічні матеріали представили юним буковинцям практично всі основні жанри народної словесності — від календарно-обрядової поезії та героїчного епосу до казкової прози, пареміографії та дитячого ігрового фольклору. Фактично це була цілеспрямована робота з популяризації української духовної культури, залучення самих читачів до збирання й публікації фольклорних матеріалів формувало активне ставлення до такої спадщини.

Поетичний контент часопису мав насправду загальноукраїнські масштаби. Твори класиків (Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки) органічно поєднувалися з поезією

сучасних авторів із різних регіонів України та діаспори. Патріотична лірика, родинна тематика, пейзажна поезія, гумористичні твори сформували багатий тематичний спектр, розрахований на різні вікові категорії читачів. При цьому й виразно проглядала потреба пильніших мистецьких пошуків у царині тодішньої дитячої літератури, необхідність подолання описовості, риторичності, версифікаційної невправності окремих творів.

Художня проза на сторінках журналу виявилась доволі цілісною системою текстів, що теж активно виконували комплекс завдань: розвивали естетичний смак, формували моральні орієнтири, гартували національну свідомість дитини. Літературні казки, оповідання, байки — як національні, так і перекладені зі світової літератури — працювали на реалізацію виховної концепції видання. Особливо показовими були принципово нові для дитячої літератури теми: героїчне минуле в інтерпретації Спиридона Черкасенка та Антіна Лотоцького, стрілецька проблематика у Франца Ковковського, алюзії на Голодомор у творах Вуйка Славка. Це була література, що не лише розважала, а й готувала дітей до складної реальності.

Драматургічна складова часопису хоч і обмежувалась форматом видання, але вона по-своєму репрезентувала прагнення залучити дітей до театрального мистецтва як дієвого засобу національного виховання. Передбачалося, що сценічні твори по-своєму здатні перетворити імпровізовану шкільну сцену на простір національної ідентифікації і духовного спротиву, і в цьому було велике раціональне зерно.

Публіцистичні та науково-популярні матеріали взагалі виконували ключову компенсаторну функцію. Систематичні розповіді про видатних діячів української історії, літератури, культури, освіти створювали цілісну картину національного буття, формували у дітей розуміння спадковості традицій, величії українського народу. Виразний анти-московський мотив цих матеріалів відображав не лише історичну правду, а й актуальні виклики тодішньої епохи.

Загалом функціонування обговорюваного щомісячника, подібно як львівських дитячих журналів 1930-х років «Світ дитини», «Дзвіночок», неабияк стимулювало й розвиток на західноукраїнських землях національної літератури для дітей. Отож ще й із цього погляду важливо було проаналізувати особливості публікацій «Української ластівки» й так доповнити уявлення про історію дитячого письменства, його здобутки й перспективу.

У цьому, власне, й унікальність чернівецького журналу, що в умовах бездержавності й окупації він став узірцем національно зорієнтованого дитячого видання, яке поєднувало доволі високий літературний рівень із педагогічною доцільністю, розважальність із виховними чинниками, любов до дітей із відповідальністю за їхнє майбутнє.

Проведене дослідження дало зрозуміти, наскільки широким є поле для подальшої наукової та видавничої роботи в цій царині. Маємо на увазі потребу в атрибуції текстів, повній ідентифікації авторів, які друкувалися в журналі під псевдонімами та криптонімами. Хоча окремі псевдо розшифровані (Дід Свирид — Спиридон Черкасенко, Дід Микола — Микола Гарас, Вуйко Омелько — Омелян Масикевич), чимало авторських імен залишилися таємницею. Специфіка часу, цензурні переслідування та політичні ризики змушували багатьох дописувачів до «Ластівки» ховатися за прибраними іменами. Отож ідеться не просто про бібліо-графічні уточнення, а про повернення із забуття діяльності подвижників українського слова. Думаємо, що робота з архівними матеріалами товариства «Українська школа», епістолярною спадщиною діячів культури Буковини, мемуарною літературою могла би пролити світло на справжні імена Діда Хоми, Тітки Наді, Вуйка Славка та інших активних дописувачів.

Логічним продовженням цієї діяльності могло би бути створення повного біобібліографічного каталогу авторів «Української ластівки». Такий реєстр дозволить не лише систематизувати доробок окремих письменників, але й

сприяти зі свого боку реконструюванню цілісної картини літературного процесу на Буковині 1930-х років, виявленню тодішніх зв'язків між різними культурними осередками та поколіннями творчої інтелігенції.

Перспективним напрямом роботи є й підготовка факсимільного перевидання повного комплекту журналу з науковими коментарями та покажчиками. Це дозволило б зберегти автентичність видання, його унікальне художнє оформлення, особливості верстки й подачі матеріалу тощо. Цифрова версія журналу, виставлена в мережі Інтернет, зробила б це раритетне видання доступним для дослідників, педагогів, усіх, хто цікавиться історією української культури та дитячої періодици.

Незле було б також підготувати й видати хрестоматію під умовною назвою «Зі сторінок "Української ластівки" 1930-х років». Тим паче, що чимало творів, уперше надрукованих у часописі й досі невідомих читацькому загалові, варті на своє повернення. Йдеться передовсім про оригінальні казки Катерини Чертенко-Костецької, оповідання на історичну та стрілецьку тематику, п'єси шевченкознавчого плану, науково-популярні статті. Хрестоматію можна було би структурувати за жанровим принципом, супроводити ілюстраціями з оригінального видання, науковим коментарем і навіть методичними рекомендаціями щодо використання в сучасній освітній практиці.

Власне, сьогодні ця спадщина повертається до нас не як музейний експонат, а як уже доволі осмислений текст і як джерело натхнення для подальшої дослідницької праці. Тим паче, що досвід «Української ластівки» 1930-х років із її цілком зреалізованою історичною місією нітрохи не втратив своєї актуальності, він мусить навчати нас, як навіть у буремні часи з гідністю дбати про майбутнє.

ЧЕРЕЗ ПОСЕРЕДНИЦТВО ФОТОГРАФІЇ (додаток)*

* Щодо походження окремих фотоілюстрацій:

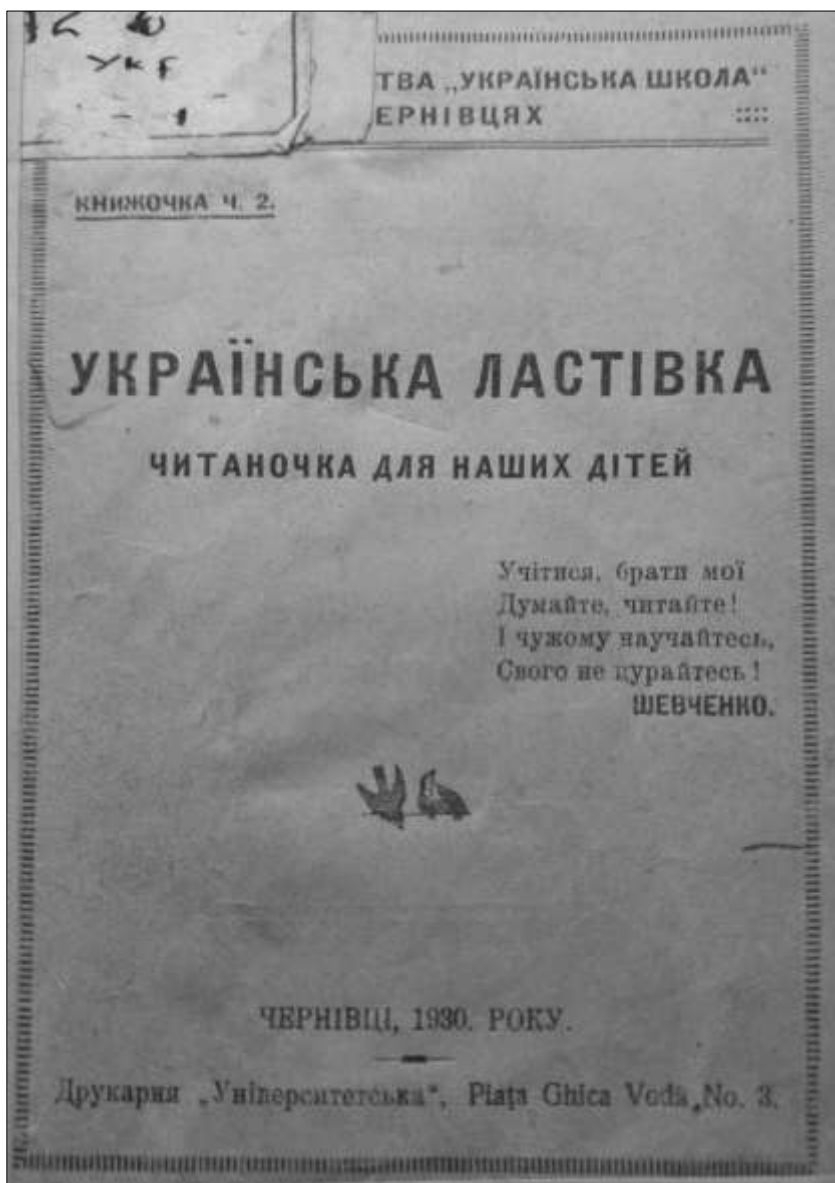
- фото на с. 134–136, 146–156 зроблені з видань, що зберігаються у Відділі рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету;
- ілюстрації на с. 137 узяті з видання *Буковина — її минуле і сучасне* / ред. Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Париж; Філядельфія; Детройт, 1956 (портрети Антіна Кирилів та Миколи Гараса), а також з інтернет-сторінки https://uk.wikipedia.org/wiki/Бриндзан_Теофіл_Олександрович (портрет Теофіла Бриндзана). Зважаючи на поганий стан збереженості світлин, вони реконструйовані з використанням ші-технології Nano Banana 2;
- оригінали зображень на с. 137–145 знаходяться в Державному архіві Чернівецької області (ф. 1138 Українське товариство «Українська школа», м. Чернівці);
- ілюстрація на с. 145 запозичена зі сторінки Українського Народного Дому у Чернівцях у мережі Facebook.

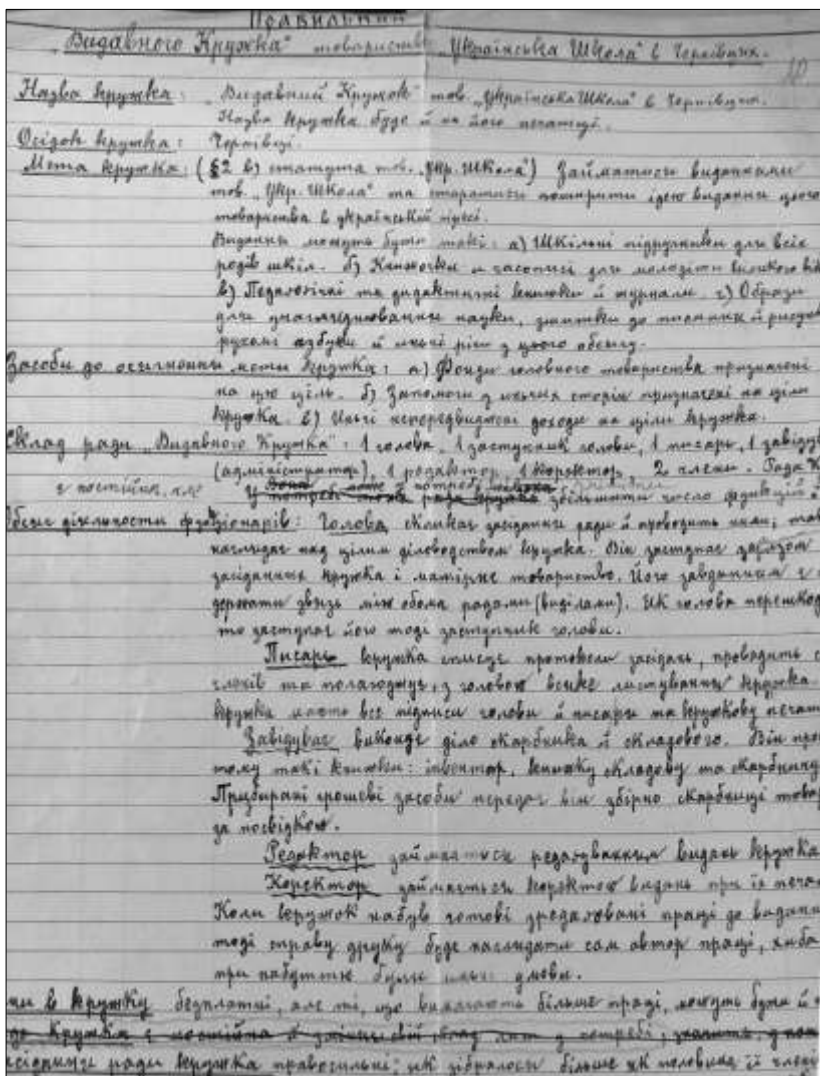
Попередниця «Української ластівки» 1930-х років

Ще одна попередниця «Української ластівки» 1930-х років

*Це видання теж готувало вихід часопису
«Українська ластівка» 1930-х років.*

Зі Статуту («Правильника») видавничої секції товариства «Українська школа» в Чернівцях. 1932. Фрагмент.
ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 9. С. 10.

Список виданих листів		3
"жур. Ластівки".		
1. X. 1932.	В. Зиндбовин - Чернівці	4 +
2. XII. 1932.	Сидорів Ніколайович (Повітка «Камінь») - Чернівці	
3. X. 1932.	жур. В. Волосинський - Визначення	+
3. XII. 1932.	Др. Косів Тодис - Сторонівці Дніл. (Тодис Тодис)	+
5. X. 1932.	В. Зиндбовин - Чернівці (збірник на виконавця)	+
7. X. 1932.	Павло Кусерявий - Чернівці	
8. X. 1932.	Олександр Гориндзюк - Чернівці	
9. X. 1932.	Іван Армирович - Камінь - Чернівці	
10. XI. 1932.	жур. Дмитро Моток - Чернівці н. 2.	
14. X. 1932.	Олександр Авраам - Тарбівці н. 2.	
14. X. 1932.	Василь Лакмачюк - Заїмача	+
14. X. 1932.	Петро Верієв - Київщина	
16. X. 1932.	Геліос Камінь - Вейсівка	
16. X. 1932.	жур. Мрій Алексійович - Сіверщина	
Повітка ?		
24. X. 1932.	В. Зиндбовин - Чернівці	+

З добірки документів, пов'язаних із передплатою журналу «Українська ластівка». ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 9. С. 3.

№ 8

Установчий директор: М. Г. Гриноров
Киев

Дата: Передплата і
перейти на правий фронт
української Ластівки

№ 204.
№ 904.
№ 74.

З м.р. "М. Г. Гриноров"
Секр. "М. Г. Гриноров"

№	Ім'я та по батькові	Адреса	Ім'я доставки	Рік	Сума	Замітка
1.5	Василько Петро	Київська-Бер	Київська	20	—	
1.6	Василько Василь	Київська-Бер	Київська	20	—	
2.3	Василько Василь	Київська-Бер	Київська	20	—	
2.3	Василько Василь	Київська-Бер	Київська	20	—	

З добірки документів, пов'язаних із передплатою журналу «Українська ластівка». ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 9. С. 6.

Ба р. 5.

Збірка
на Госпосині Св. Покрови в Кор. Бани-С. 1902
на передмові і приєднанні
"Української Листівки"

Что передат	Жан Ково ?	Вид	Взр. г.	Жен. г.	Зем. г.
Возраст Юна	Апріана Юна	St. Winter 18	40a	—	—
Корона Мрії	Філіппіа Таванос	Reg. Carol 5	20a	—	—
Евразія Цурра	Люба Цурра	Бауча	40a	—	—
А. Лукаса Лавіа	Назіа Лавіа	Rowena 25	20a	—	—
Г. Гуддін	Грессіа Гуддін	Віні 3b	—	5a	—
Вотіа Талан	Філіппіа Талан	Banarabici 9	20	10a	—
Лізіа Тодорак	Міхаїла Тодорак	Репітіа Тодорак	20	—	—
Масіа Татіана	Масіа Татіана	St. St. 26	—	5	—
Ж. Суховієв	Тодоріа Суховієв	St. Todor 9	20	—	—
			180	20	

роган
 Ref. u. 5. XII. 1932.
 П. С. Ковов
 Е. Ковов

З добірки документів, пов'язаних із передплатою журналу «Українська ластівка». ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 9. С. 7.

Для інструкторів неграмотних.

ПРОГРАМА

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ВАКАЦІЙНИХ КУРСАХ,
які улаштує тов. «Українська Школа» в Чернівцях.

I. Загальна ціль: а) навчити українських дітей читати й писати по українськи; б) звикати їх до читання українських книжок; в) підняти загальне й патріотичне шкільне виховання на основі рідної мови.

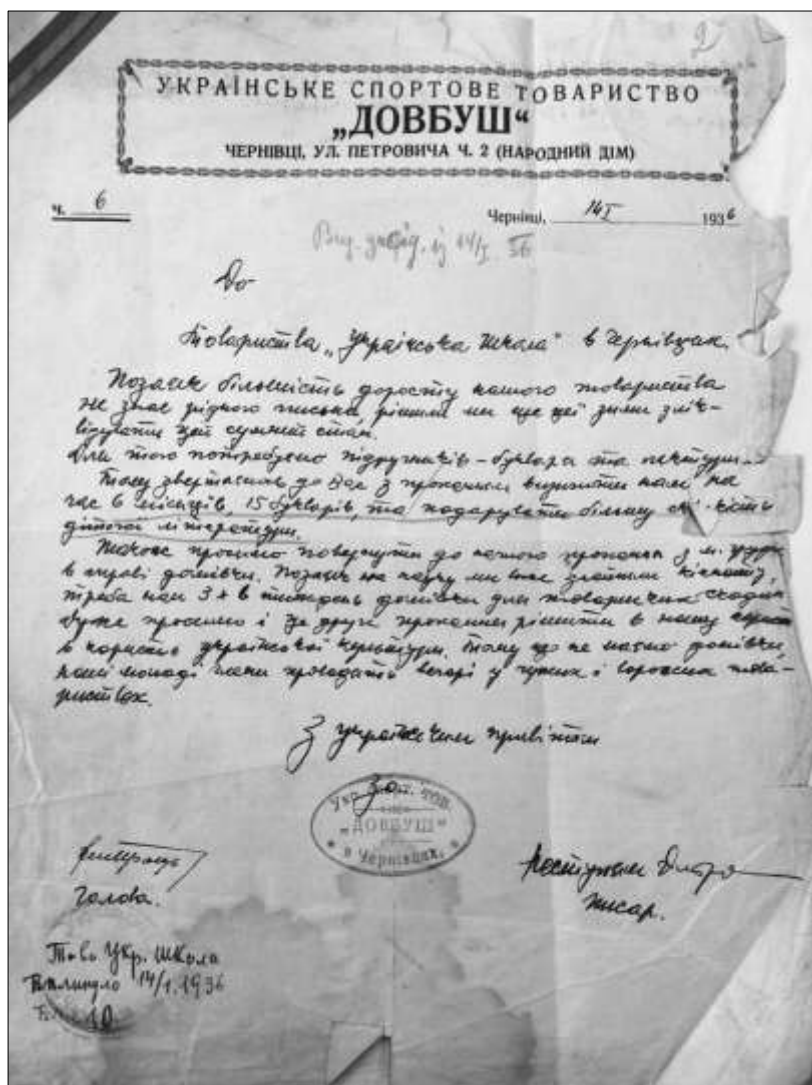
II. Поділ курсистів. Курсистів можна поділити після їх знань на 3 групи.

1. Група: Початкова (діти, які ще не читали й не писали);
2. " Середня (діти 1, 2, або й 3 класу, що вже вчилися читати й писати по українськи, але ще не знають читати й писати по українськи);
3. " Висша (діти старші, що вже знають читати й писати по українськи).

III. Програма початкової (з методичними вказівками).

1. Початкова група. Метод, навчити дітей читати й писати, є важким. Однак, якщо використати часу не може устигати, запускати їх в методику викладання більше праці й часу. Для цього прочитати собі кожний провідний курс. Для оригінації, методичні вказівки див. в. «Українська Школа» т. 1352, 1353 і 1354.

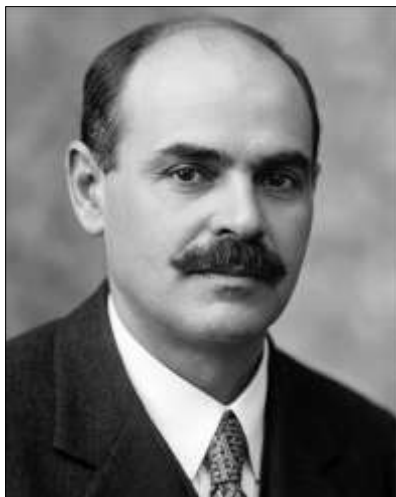
Із програми вивчення української мови на курсах, організованих товариством «Українська школа». [Програма серед іншого акцентувала на необхідності використання в якості лектури дитячих журналиків, зокрема й «Української ластівки»]. Фрагмент. ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 6. С. 1.

Прохання спортивного товариства «Довбуш» і читалень
«Монастериска» і «Клокічка» про відпуск літератури і надання
приміщення товариства для проведення культурно-освітніх заходів.
ДАЧО. Ф. 1183. Оп. 1. Од. зб. 3. С. 2.

**Окремі члени редакційної колегії часопису
«Українська ластівка» 1930-х років**

Антін Кирилів

Микола Гарас

Теофіл Бриндзан

*Український Народний дім у Чернівцях на вул. Петровича, 2,
де розташовувалось, зокрема, Товариство «Українська школа»
і де в печатні «Т[одор] Іваницький і Сп[ілка]»
друкувався часопис «Українська ластівка».*

XII

українська ластівка

Ілюстрований часопис для дітей

Ч. 1-12 / 1933 / 12 / 1933
Чернівці, Січень 1933
Рік I.

Нова радість стала

Нова радість стала,
Яка не бувала:
Над вертепом зіяла ясна,
Світу засіяла.

Де Христос родився,
3 Діва воплотився,
Як чоловік целсами
Убого повився.

Ангели співають,
Слану, честь звіщають.
На небеса і на землі
Мир проповідують.

Тому й ми співаймо,
Христа прославляймо,
Із Марії Рождіння
В покорі благаймо.

Просим Тебе Царю,
Небесний Владарю,
Допоможи воздвигнутись
Закутому краю.

Дай нам, щоб могли ми
Всі часу джідати,
Коли зможем вже свободні
Тебе прославляти.

КА -

Проверено

1933

— 10 —

Осип Юрій Федькович

На 11. січня цього року буде 45 років, як замкнув свої очі наш найбільший буковинський поет Осип Юрій Федькович. Він перший, що почав на Буковині писати такою мовою, як наш нарід говорить, бо до тоді писали подібно до мови, якою написані церковні святі книги. Ця мова називається церковно-

славянською мовою і в ній читається по наших церквах і по сьогоднішній день. Але вона не є українською, лишень давню болгарською мовою. Її впровадили в святе письмо Св. Кирило й Методій.

Давно, коли хто хотів учитися читати й писати, то мусів учитися з церковних книг і так писати, як в тих святих книгах. Та варід не розумів, як і сьогодні не зовсім розуміє той церковної мови.

Тому почали знаходитися в українському народі такі вчені люди, що хоть самі училися з церковних та в церковно-славянській мові написаних книг, то для народу почали писати

— 15 —

Бо так закрикали, нівроку,
Як і тогдіного року. —

Так не оден і чоловік. —
В біді ридає, молять Бога;
А як минулася тривога,
То він по давньому все „крік!“ —
Як ті жаби, що вилізли з під льду. —

Огида і умре огидов!...

Осип Юрій Федькович.

Жертви на пресовий фонд „Української Ластівки“.

Союз укр. студ. організацій в Румунії „СУСОР“ 500 л. (Збірка на викладі проф. Шульгіна в „Народнім Домі“), по 25 л.: проф. Іван Василяшко; Іринка Одайська; Талья, Надя й Ірка Романівські (разом). По 20 л.: Єротеї Бачинський; Юліян Завязський; Вікторія Кавба; Зоня Лупулякіна; Войтик Мірош; Лесь Перепелиця; Галя й Марта Робачиківни (разом); Д-р Іван Шпанюк. По 15 л.: Одарка Гайдукивна. По 10 л.: Філько Балай; Н. Г.; Н. Н. По 5 л.: Єротеї Будний; Дзюньо Гаврилюк; Тарасик Петричук; Богдан Радис. — Всім жертводавцям, а передусім Управі „СУСОР“-а за більшу датку, зложуємо щирю подяку.

зас. 134756/1

Подяка. Редакція „Української Ластівки“ зложує щирю подяку панові редакторів часопису „Рідна Школа“ у Львові Іванові Герасимовичові за безкорисне відступлення клішів із курсів української мови на Буковині, п-ві проф. й артистові-малюреві Евзебієві Ліпещькому за безкорисне виписування заголовного образка, п-і проф. Чертенко-Костецькій, п-і ред. Сидові Нікорович, п-ві дир. Омелянові Іваницькому, п-ві проф. Святославі Лакусті, п-ві Д-р Костеві Радисеві за щирі поради й указівки та за поміч при основанні нашого дитячого часопису. Рівнож зложуємо подяку всім, що відгукнулись на наш зазив і вступили в ряди наших передплатників.

Редакція „Української Ластівки“.

Передплата: 3 міс. 20 л., 6 міс. 40 л., річно 75 л., за границею річно 1 амер. долар. — Поодинокє число 7 левів.

Адреса: „Укр. Ластівка“, Чернівці, вул. Петровича ч. 2.

Любі діточки!

Число це „Української Ластівки“ припізнилося з причин незалежних від Редакції. Причина в тім, що заведення, яке виробляє для нашого часопису образки (кліші) не працювало довгий час, а ми не хотіли посилати Вам „Українську Ластівку“ без образка. І коли число стояло готове складжене, то образок Лесі Українки дістали ми аж два дні тому назад. Ми знаємо, любі діточки, що Ви тужили за Вашою любов'ю „Ластівочкою“. Та від тепер наперед постараємось, щоб Ви дістали на час всі запізнені числа. А в тих числах подаватимем даліше загадки, розвязки, відповіді на Ваші запитання і так даліше. Тільки, любі діточки, постарайтесь придбати для Вашої „Ластівочки“ нових передплатників, щоб вона до Нового Року скріпилася та принесла Вам багато несподіванок.

Здоровить Вас усіх щиро Ваша „Ластівочка“.

Страшне лихоліття на Україні.

Нашу Неньку-Україну навістило страшне лихоліття. Великі й малі гинуть з голоду, бо всякі дорібки забирають з України московські кати, большевики. Такого страшного голоду ще не було на Україні від світової війни.

Тому по всіх землях, де живуть українці, творяться комітети для рятунку нещасних, голодних братів на Україні.

І в нас, в Чернівцях, створився такий комітет, який уже робить збірки, щоб рятувати від голодової смерті наших нещасних братів. Тому й Ви, любі діточки, робіть збірки та посилайте для таких же діточок, як Ви, а зробіте тим велике діло.

Усякі датки слати на адресу скарбника комітету п. А. Гриника, Чернівці, вул. Петровича 2, з допискою, щоб помістити ім'я кожного жертводавця нашого читача в „Українській Ластівочці“.

Українська ластівка. 1934. Ч. 2. С. 1.

— 3 —

Сьогодні майже нема української хати, де би не було образу Шевченка, і де би в місяці березні, в день уродин цього значного чоловіка, не споминали його великих заслуг з пошаною. І Ви, дорогі українські діти, не забудьте відсвятити пам'ять Шевченка тим, що навчитесь якнайбільше його стихів і прокажете їх серед Вашої родини й серед Ваших знайомих.

Дід Хома.

Хата, де народився Тарас Шевченко.

Пам'ять Тараса Шевченка.

(Образ сценічний у одній акті).

(Голова на селі. Кілька хлопців грається. Вбігає Володко, ученик 6-ї класи народної школи з книжкою в руці).

Володко: Хлопці! Гей, хлопці!

(Всі кидають гру й біжать до Володка).

Всі: А що там?

Володко: Ви не знаєте?! Та же сьогодні пам'ятна днина смерті Тараса Шевченка!

Всі: Сьогодні?

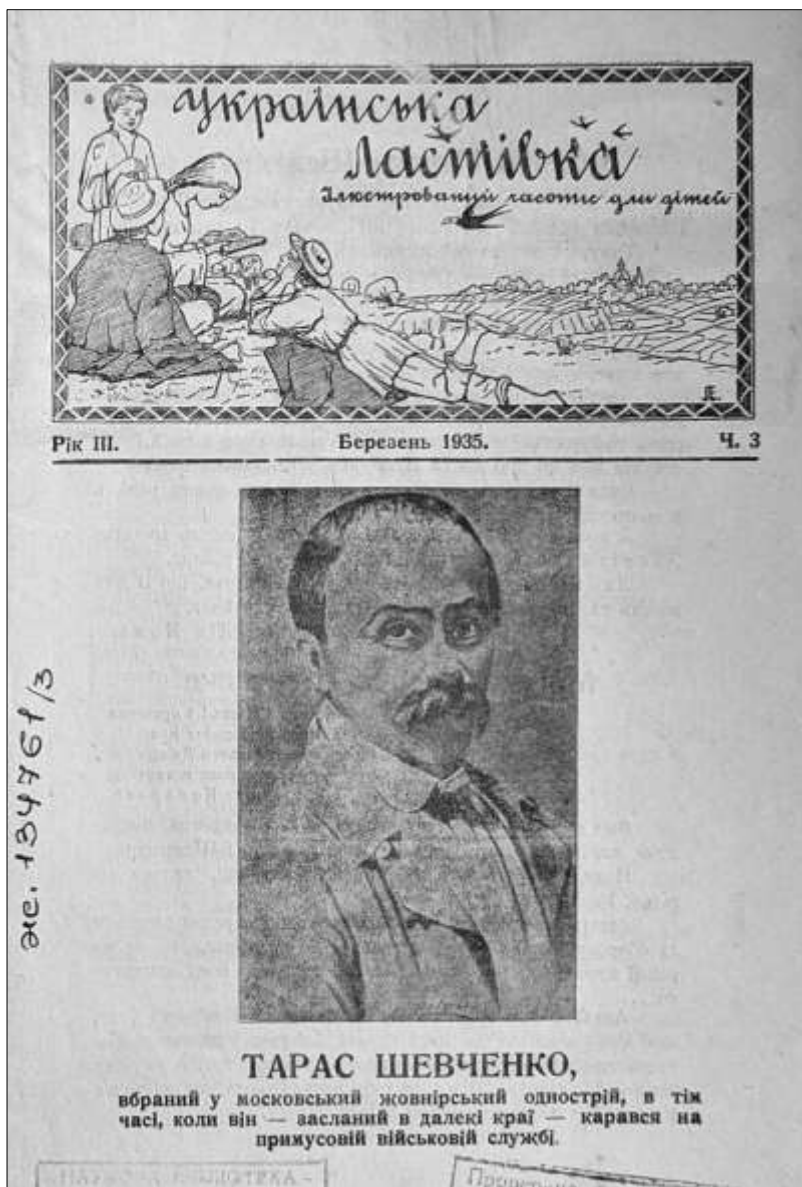
Володко: Так! Сьогодні маємо 10. марта.

Всі: Правда! Правда! А ми й забули!

Володко: Нема нам кому нагадати! Самі мусимо, ми діти, на це пам'ятати! Не забуваймо, бо — забуваючи на

Українська ластівка. 1934. Ч. 9-10. С. 1.

— 24 —

Михайло Гр. Івасюк.

Розкажу тобі казку.

Лабуш, Лабуш! знаєш ти що?
Йдім обидва до стодоли,
Там тобі розкажу казку,
Що ти ще не чув ніколи.

Бігме, Лабуш, мені бабця
Сночи довго вповідала,
Й хоч заснув я був в подолках,
В сні мені вона продовжала:

Про Котигорошка, відьму,
Про Русалку уродливу,
І про Дніпр старий, ревучий,
Та Україну нещасливу...

Лабуш, Лабуш! Чи ти чуєш?
Розкажу тобі поволи
Гарну казку про Русалку
На соломі у стодоли.

Степан Руданський.

Окуляри.

Розходився мужичок
Аж гвалт дакувати,
Та одна йому біда:
Не вміє читати.

До граматики б? — куди!
Не того він хоче:
Він гадає чим другим
Просвітити очі.

— „Не вміє ж так старий дядь
Стрічки розібрати,
Окуляри ж як візьме,
То вміє читати!“

Отак і я заведу,
Кондаки й тропарі,
Тільки піду та куплю
Такі окуляри*.

Пішов мужик до крамниці,
Ріжні вибирає...
Що на очі накладе,
То все не читає.

Далі соті в носа зняв
І об землю вдарив,
Розплатився та й пішов
Сам без окулярів.

І на проводи сказав
Хрещеному люду:
Окулярів не купив
Та й дяком не буду!*

Приповідка: Без муки нема науки.

„Rădănița Ucraineană” revista ilustrată lunară pentru copii. Înscrisă la
Tribunalul Cernăuți S. III sub No. J. 3094/38 din 12. V. 1938.

Apariția autorizată coal. ord. Minist. Inter. No. 04578/39 din 12. X. 1939.

Proprietar: Soc. „Ukr. Szkola” Cernăuți, redactor resp.: Dr. Anton Kierylow.

Рік 8.

Січень 1940.

ч. 1.

Іван Франко.

З Новим Роком.

З Новим Роком, браття милі,
В новім щастю, в новій силі
Радісно вітаю вас,
І бажаю, щоб в здоров'ю,
В мирі, з братньою любов'ю,
Від тепер ішов вам час.

І бажаю, щоб трудяще
Те життя вам як найкраще
Без біди минуло всім;
Щоб думками ви міцніли,
Багатіли, не бідніли,
Щоб веселий був ваш дім.

І бажаю, щоб ми згідно,
Сміло, свідомо, свobodно
Йшли до спільної мети:
В своїй хаті жить по своєму,
Не коритися нікому,
Лад найкращий завести.

Ширій праці — Бог допоможе!
Дай вам Боже все, що може!

ж. 13476/11

Едвард Жарський.

Діти будують літак.

Ірсуя принесла р'яні прутики й вигинала їх; Юрко вигладжував дошки й коротші палички, а Богдан складав цілий скелет літака. Зісподу причіпили колісцятка й все майже було готове. Найбільше морока було з кризами й пропелером, що його мають літаки на самому переді. Але остаточно все було в порядку. Юрчик найшов шматок пергаментового паперу, що ним мама слойки з конфітурами обивала й зробили з того „крила“ для літака.

— А тепер причинимо до цього скелету літака пропелер! Треба нам лиш кусень гуми — сказав батько.

— Чи а катапульки може бути?

— Якраз добра!

Богдан приніс гуму й батько показав дітям, як треба її причіпити до зробленого моделю літака.

— Зложім її на половину; одну частинку причепім до хвоста, а другу до пропелера. Прикріпяти її треба міцно!

Пропелер нахилився запереду в дірочці, обв'язаний дратками туди, що не міг відлетіти; колиж причіпили до нього гуму й зачали ним крутити — гума почала скручуватися. Як гума зовсім скрутилася — батько взяв літак в руки, — придержав пропелер рукою і сказав до дітей.

— Ходім тепер на двір! Будемо робити пробу літання.

На дворі батько пішукан догідне місце і поставив зроблений дітьми літак на землю.

— А тепер подивіться! Пушу пропелер і...

— О! як швидко крутиться! — закликала Ірсуя.

— Це гума розкручується! Колиж пушу літак — тоді він полетить вгору.

Мемуарне

СЛОВО СПОГАДУ
ПРО «ЛАСТІВКУ» 30-их РОКІВ

Дорогі юні друзі! Хочу поділитися спогадами про журнал «Українська ластівка», який виходив у Чернівцях майже сорок років тому і читачем якого був я у дитинстві. То були страшні часи, коли наша зелена чарівна Буковина перебувала під іноземним пануванням королівської Румунії. Від своїх батьків ми знали, що до першої світової війни на Буковині виривало і розквітало українське життя. Чи не в кожному селі була українська школа і хата-читальня, сільський церковний хор і товариство «Січ». Кожної неділі всі дорослі і діти відвідували церкву. На великодні свята не тільки хор, а й вся дітвора співала біля церкви, виконувались різні церковно-етнографічні дійства «Воротарю, воротарю, воротарчику», «Ринокчу» та інші.

Як тільки наш край загарбали румунські поневолювачі, всі здобутки української культури було знищено. В румунській школі не тільки нічого не вчили українською мовою, але й не дозволяли розмовляти рідною мовою. При наполегливій вимозі української інтелігенції, зокрема, свідомих вчителів та великого патріота Буковини Володимира Залозецького, вдалося видавати журнал «Українська ластівка». Читачі, і дорослі і діти, його називали просто «Ластівка», вкладаючи в це слово свою прихильність і любов, бо справді був цей журнал для українських дітей усім: граматиною, читанкою, історією і літературою. Завдяки «Ластівці» вивчали український алфавіт, навчались читати, з «Ластівки» вперше довідалися про пророка і страдника України Тараса Шевченка, читали, декламували його твори, співали пісні на його слова. З «Ластівки» читали ми про Юрія Федьковича, Ольгу Кобилянську, Лесю Українку та її матір — видатну українську письменницю — Олену Пчілку. Довідалися про Марійку Підгірянку, братів Григорія і Сидора Воробкевичів, про видатних художників із Заставни Миколу Івасюка, з Мамайівця — Євгена Пігуляка. В «Ластівці» було вміщено картину М. Івасюка «Білд Богдана Хмельницького в Київ», над якою він працював 14 років. З «Ластівки» ми дізналися про страшний голод в Україні. З біографії Спиридона Черкасенка ставало відомо, що на Україні знищують українську інтелігенцію, і тому він емігрував за кордон. «Ластівка» часто друкувала листи своїх читачів, які ставали свідомими українськими патріотами. Але часи комуністичного розгулу знову почали витіснити українську

мову, закривались українські школи, нищились церкви та українські традиції. Небезпечно було тримати в хаті і старі підшивки улюбленого колись журналу для дітей.

Дорогі юні друзі! Нам дарована Богом щаслива доля. Ми нині учасники і свідки відродження незалежної демократичної, соборної самостійної України. 24 серпня 1991 року прийнято Акт про її незалежність, але старе комуністичне керівництво довело нашу дорогу Україну до великої економічної кризи, яку, ми певні тому, буде поборено. Україна, багата своїми природними ресурсами і працьовитим народом, вийдена рівень розвинутих держав світу. Для того, щоб наша демократична Україна сягнула світового рівня, вам, юні друзі, потрібно відміню навчатись, допомагати в праці своїм батькам, і пам'ятайте, що прогрес і розбудова української економіки можливі лише при сучасній комп'ютеризації, бо не лопата і тачка, а сучасна електронна техніка повинна працювати для розвитку української економіки. Тому перед вами, юні друзі, завдання надто важливі: мати глибокі знання і високий рівень культури. Це ви під керівництвом своїх вчителів повинні відроджувати наші українські звичаї, свято шанувати нашу українську мову, не забувати заповіті Т.Г.Шевченка:

«...Учіться, брати мої,
думайте, читайте,
і чужому навчайтесь,
й свого не цурайтесь...»

Нині товариство «Просвіта» відновило видання журналу, який було заборонено 1940 року. «Ластівка» знову буде сприяти поглибленню ваших знань, розвитку ваших творчих пошуків, буде добрим другом і порадиником. подбайте ж, щоб він був не тільки в кожній школі, але і в кожній хаті на нашій Буковині.

Микола ГНЕП,
лауреат обласної педагогічної премії ім. О.Половича (1993 р.)
с.Вікно Заставнівського району.

І вже сьогодні «Українська ластівка» (2001. Ч. 1-2).

Наукове видання

Лідія Ковалець

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ДИТЯЧИЙ
ЖУРНАЛ 1930-Х РОКІВ
«УКРАЇНСЬКА ЛАСТІВКА»
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ
І ЛІТЕРАТУРНЕ ЯВИЩЕ**

**Літературне редагування авторське
Макетування — Тараса Ковальця**

Підписано до друку 31.03.2026. Формат 60х84/16.
Ум.-друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 9,4. Зам. Н-1002.
Видавництво Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002 р.

Наукове видання

Лідія Ковалець

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ДИТЯЧИЙ
ЖУРНАЛ 1930-Х РОКІВ
«УКРАЇНСЬКА ЛАСТІВКА»
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ
І ЛІТЕРАТУРНЕ ЯВИЩЕ**

**Літературне редагування авторське
Макетування — Тараса Ковальця**

Підписано до друку 31.03.2026. Формат 60х84/16.
Ум.-друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 9,4. Зам. Н-1002.
Видавництво Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002 р.

Михась із с. Ростоки-Бурчилів:

«Заметушились ми в хаті, урадувались...

„Ластівочка! Ластівочка!“ — всі вигукували. А так сідаємо втрое: я, братчик мій Василько та сестричка моя Оля, збиваємося в купку й я їм читаю. Слухають братчик і сестричка, упиваємося гарною, любою мовою „Української Ластівочки“ — щибетушки. І тішимося нею! [...] Любо нам, весело нам. Чуємо — життя буде...»

Переписка з нашими дорогими діточками-передплатниками.

Українська ластівка. 1934. Ч. 5. С. 13.

Микола Гнеп, учитель, краєзнавець, уродженець с. Вікно на Заставнівщині, у 1930-х — читач журналу:

«Читачі, і дорослі, і діти, його називали просто «Ластівка», вкладаючи в це слово свою прихильність і любов, бо справді був цей журнал для українських дітей усім: граматиною, читанкою, історією і літературою. Завдяки „Ластівці“ вивчали український алфавіт, навчались читати, з „Ластівки“ вперше довідались про пророка і страдника України Тараса Шевченка, читали, декламували його твори, співали пісні на його слова [...]»

Але в часи комуністичного режиму знову почали витісняти українську мову, закривались українські школи, нищились церкви та українські традиції. небезпечно було тримати в хаті і старі підшивки улюбленого колись журналу для дітей»

Слово спогаду про «Ластівку» 30-их років. *Ластівка*. 1994. Ч. 4. С. 28.

Олекса Романець, літературознавець:

«Останнє її число вийшло у червні 1940 року.

З приходом радянських військ на Буковину видання журналу було припинене на шостому номері восьмого року цілеспрямованого відстоювання найціннішого національного скарбу українського народу — його мови і культури»

Журнал замість підручника. *Ластівка*. 1997. Ч. 4. С. 13.

